

ਮਾਸਾਨੋਬੂ ਫੁਕੁਓਕਾ

ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ

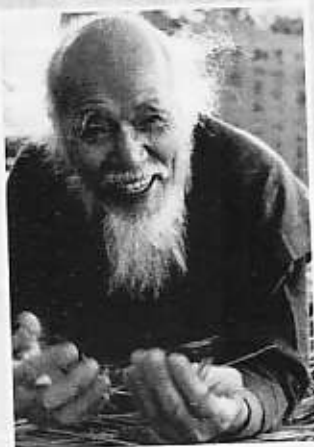
A Gurmukhi Translation
of Masanobu Fukuoka's seminal work
on Natural Farming, and a sustainable &
spiritual way of life:

The One Straw Revolution

ਅਨੁਵਾਦਕ

ਰਿਸ਼ੀ ਮੀਰਣਸ਼ਾਹ

WORTH WORDS BOOKS

(1913-2008)

ਮਾਸਾਨੋਬੂ ਫੁਕੁਓਕਾ

“ਖੇਤੀ ਦਾ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼
ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ
ਬਲਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਬੇ-
ਐਬ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ
ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ।”

ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ
ਮੇਢੀ। ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਓਕਾ ਨੇ 40-45 ਵਰ੍ਹੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਇਹ
ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜਪਾਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ
ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤੀ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ
ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਅਜਿਹੀ ਕਿਤਾਬ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇੰਨੀ ਜਿਆਦਾ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇਣ
ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਸੁਆਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਤੁਸੀਂ ਦੰਤ ਕੇ ਬਾਹਰ ਗਲੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲੋ ਤੇ ਇਹ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੇ ਫਿਰੋ ਕਿ ‘ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ’।

- Tom Hodgkinson, *THE IDLER*

ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਸਲੀਕੇ
ਬਾਰੇ ਹੈ।

- ਰਿਸ਼ੀ ਮੀਰਟਾਸਾਹ (ਅਨੁਵਾਦਕ)

₹ 295/-

dialogue@worthwordsbooks.com

WORTH WORDS BOOKS

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ.....	I
ਧੰਨਵਾਦ.....	VII
ਮੁੱਖ-ਬੋਧ.....	IX

੧

ਵੇਖੋ ਅਨਾਜ ਦੇ ਇਸ ਦਾਣੇ ਨੂੰ.....	1
ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ.....	4
ਪਿੰਡ ਵਾਪਸੀ.....	11
ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੁਝ-ਨਾ-ਕਰੋ ਤਰੀਕੇ ਵੱਲ.....	16
ਸਰੋਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ.....	20
ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾ ਫੈਲਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ.....	23
ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ.....	26

੨

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਿਧਾਂਤ.....	33
ਨਦੀਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ.....	41
ਪਰਾਲੀ/ਨਾਤ ਨਾਲ ਖੇਤੀ.....	45
ਸੁੱਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਭੋਜਾ.....	51
ਬਾਗ-ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ.....	55
ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ.....	59
ਸਬਜੀਆਂ ਉਗਾਉਣਾ, ਜੰਗਲੀ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ.....	62
ਰਸਾਇਣਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਛੱਡਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ.....	68
ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ.....	72

੩

ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਖਰੀ-ਖਰੀ ਗੱਲ.....	77
ਔਖੀ ਸਮਸਿਆ ਦਾ ਸੌਖਾ ਹੱਲ.....	80
ਔਖੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦਾ ਫਲ.....	84
ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ.....	89
ਵਪਾਰਕ ਖੇਤੀ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਹੋਵੇਗੀ.....	93
ਖੋਜ, ਪਰ ਕਿਸ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਲਈ?.....	97
ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਖ਼ਰਾਕ ਕੀ ਹੈ?.....	100
ਜੌਂ ਦੀ ਰਹਿਮ ਭਰੀ ਮੌਤ.....	106
ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਕਰੋ, ਬਾਕੀ ਆਪੇ ਹੀ ਖੈਰ ਸੱਲਾ.....	111
ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ.....	115

੪

ਰੋਟੀ ਬਾਰੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ.....	123
ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਖ਼ਰਾਕ ਮੰਡਲ.....	127
ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਹਿਜੀਬ.....	134
ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀ 'ਤੇ ਜਿਊਣਾ.....	140
ਖ਼ਰਾਕ ਦਾ ਖ਼ੁਲਾਸਾ.....	143
ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਖੇਤੀ.....	148

੫

ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ.....	153
ਮੂਰਖ ਕੌਣ ਹੈ?.....	158
ਅੰਮੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਕੂਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਹੀ ਜੰਮੀ ਸੀ.....	162
ਉਡਦੀਆਂ ਬਦਲੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਭਰਮ.....	167
ਸਾਪੇਖਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ.....	173
ਜੰਗ ਤੇ ਅਮਨ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਇੱਕ ਪਿੰਡ.....	175
ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ.....	181

ਭੂਮਿਕਾ

ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿਰਫ਼ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਅਗਲੇ ਦੇ ਕੁ ਸੌ ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਕਹੀ ਗਈ ਗੱਲ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਲੰਘ ਕੇ ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਇੱਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨੁਕਤਾ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਲੈ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਬਕੋਲ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ, 'ਖੇਤੀ ਦਾ ਪਰਮ-ਉਦੇਸ਼ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੇ-ਐਬ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ।"

ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਸਲੀਕੇ ਬਾਰੇ ਹੈ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਜਪਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। 1978 ਵਿਚ ਲੈਰੀ ਕੋਰਨ (Larry Korn), ਕਰਿਸ ਪੀਅਰਸ (Chris Pearce), ਸੂਨੇ ਕੁਰੋਸਾਵਾ (Tsune Kurosawa) ਅਤੇ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਨੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਲਾਤੀਨੀ ਮੂਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਿਤ ਮੂਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤਸਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ-ਤਸਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਜੇ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੂਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਹੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੰਤਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਮਸਲਾ ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ, ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਨੇ ਜਪਾਨੀ ਵਿਚ ਕੀ ਕਿਹਾ, ਲੈਰੀ

ਕੋਰਨ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕੀ ਸਮਝਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੈਰੀ ਕੋਰਨ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਕੀ ਪਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਜੋ ਆਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਿਆ, ਕੁੱਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੰਨੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿੰਨੇ ਮਹਿਨੇ ਗੁਆਚ ਗਏ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਹੀ ਗਈ ਗੱਲ ਦਾ ਰਸ ਕਿੰਨਾ ਸੁੱਕ ਗਿਆ, ਤੇ ਤਰਜਮਾ ਕਿੰਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਤਾਬ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੈ ਸੀ, ਲੇਕਨ ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਦਿਕਾ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਐਨਾ ਵਜ਼ਨ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਗੱਲ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਐਨੀ ਜਾਨ ਹੈ ਕਿ ਐੱਖੀ-ਸੋੱਖੀ, ਚੁਰਚ-ਮੁਰਚ ਜਿਹੀ ਜਿਵੇਂ ਦੀ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇਗੀ, ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਫਿਰ ਵੀ ਕਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਰਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਨੇਕ ਰੂਹ ਬਿਨਾ ਕੁੱਝ ਬੋਲਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਧਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਛੇੜ ਲਿਆ ਕਿ ਚਲੇ ਮਿੰਨਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ, ਅਰਜ਼ੇਈ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦੇਣਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਠੀਕ ਪਾਸੇ ਤੁਰ ਪੈਣ।

ਦੂਜੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਜੰਗ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਹਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।¹ ਮੌਤ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਠੱਪ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਉਂਤ ਬਣ ਗਈ, ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਢਲੀ ਚੀਜ਼ ਚੋਟੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਚੋਟੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਇੰਨਾ ਫੈਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਜੱਟਾ ਓ ਜੱਟਾ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਘੱਟਾ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਐਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਕਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿੱਟੀ ਹੋਇਆ

¹ ਜੰਗ ਬੜਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦਾ ਪੈਸਾ ਵਰਤ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਮੇਨੀਆ ਦੀਆਂ ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਆਪਣੇ ਵਾਧੂ ਮਾਲ ਲਈ ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਮਾਰਕੀਟ ਲੱਭਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਡਿਊ ਪੋਂਟ (Du Pont), ਡਾਓ (Dow), ਮੋਨਸੈਂਟੋ (Monsanto), ਅਮਰੀਕਨ ਸਾਇਨਾਮਿਡ (American Cyanamid) ਵਰਗੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭੇਲੇ-ਭਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਉੱਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਲੰਦਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸੋਨੇ ਦਾ ਆਂਡਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੁਰਗੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ।

- *Secrets of the Soil* by Peter Tompkins & Christopher Bird - Introduction, page XVII

ਫਿਰਦੇ। ਆਹ ਸਾਡਾ ਸੁਥਰੀ ਬੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡਾ ਸੁਥਰੀ ਖਾਦ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾ, ਕੀੜੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਦਵਾਈ ਹੈ, ਫਸਲ ਤੇਰੀ ਦੁੱਗਣੀ ਹੋ ਜਾਊਗੀ, ਕੰਮ ਸਾਰਾ ਟਰੈਕਟਰ ਤੇ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਕਰਨਗੇ, ਤੂੰ ਘਰੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨੌਟ ਗਿਣੀਂ ਤੇ ਨਵਾਬੀ ਕਰੀਂ। ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਸੌਦਾ ਫਾਇਦੇ ਵਾਲਾ ਲੱਗੇ। ਦਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਮਨ ਲਾਲਚ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ, ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰੂਹ ਦੀ ਤੰਦ ਟੁੱਟ ਕੇ ਟੁੰਡੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਹੜੀ ਤੱਕਣੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਲਣਹਾਰ ਮਾਂ ਵਾਲੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਬਣ ਗਈ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੂਹਾਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਵਪਾਰਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਿਓ-ਦਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਸਰ ਗਈਆਂ, ਗੁਰੂ-ਪੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਵੱਠੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਈਆਂ, ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਂਭੀ ਸੰਪਦਾ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਬੇੜ ਦਿੱਤੀ। ਦੋ-ਚਾਰ ਸਾਲ ਫਸਲ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਹੋਈ, ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ ਹੋ ਗਈ, ਤੇ ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਕਿਸਾਨ ਆ ਗਿਆ ਪਿੱਜਰੇ 'ਚ। ਮਿੱਟੀ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਫਸਲ ਦਿੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਟਰੈਕਟਰ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ, ਪਿੰਡ 'ਚ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਿਆ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਿਲੀ ਭਗਤ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕਤਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸਾਇਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਇਹ ਨਕਲੀ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਅਸਲੀ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਪਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਆਪ ਫੱਕੀਆਂ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਖਵਾਈਆਂ, ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤੀਦਾਰ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ, ਸੌਂਪਾਂ, ਡੱਡੂਆਂ, ਕਿਰਲੀਆਂ, ਗੰਡੇਇਆਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ-ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਅਣਸੁਣਿਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਭਾਈ ਹਰ ਜੀਅ-ਜੰਤ ਵਿਚ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਾਪ ਲਗਦੇ। ਖੈਰ, ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਆਪ ਵੀ ਉੱਜੜ ਗਏ, ਤੇ ਪਉਣ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤ ਵੀ ਉਜਾੜ ਲਏ। ਪਾਣੀ ਜ਼ਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਵਾ ਕੂੜ ਹੋ ਗਈ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਬਚੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਿੰਡਾਂ-ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੈਂਸਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਲਈ ਧੰਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਨੋਟ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਬਣ ਜਾਣੇ ਨੇ, ਲੇਕਨ ਅਮਰੀਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਕਰੀ (Cree) ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ,

"ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਰੁੱਖ ਵੱਢਿਆ ਗਿਆ, ਆਖਰੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਖਰੀ ਮੱਛੀ ਫੜੀ ਗਈ, ਸਿਰਫ਼ ਓਦੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਚੱਲੇਗਾ, ਕਿ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।"

ਲੋਕਨ ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਉਜਾੜੇ ਨੂੰ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਗੱਲ ਫਿਰ ਛੋਟੇ ਮਿਆਰ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ, ਅੰਦਰ ਖ਼ੌਫ਼ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ, ਤੇ ਖ਼ੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਟਿਨਸਾਨ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸਹੀ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ।

ਸਾਇੰਸ ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ, ਖੇਡੇ ਦਾ, ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ ਦਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਹੜੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰੇ, ਓਥੋਂ ਕੀ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਰਾਹ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮੁਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਹੁਣ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇੜੀ ਜਿਹੀ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਵੀ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਰਾਹ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਖ਼ਬਰੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜੀਅ-ਜੰਤ ਤੇ ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ ਲੋਪ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।¹ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਸੁਆਦ, ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੂਟੇ ਉਪਲਬਧ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ 12 ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।² ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖ਼ੁਦ ਵਿਚ ਭਰੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਦੋਵੇਂ ਪੱਖੋਂ ਗ਼ਰੀਬ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਫੋਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਗੱਲ ਬੜੀ ਅਫ਼ਸੋਸਨਾਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਤੇ ਗੱਲ ਬੜੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ, ਫੋਕੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਭਰੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀ। ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕਣ ਨਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ। ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ, ਸਾਰਥਕ ਹੋਣ ਦਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ, ਦੇਸ਼, ਕਾਲ, ਘੜੀ, ਸਹੀ ਮਨੋਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਹੀ ਕਰਮ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦਾ।

¹ "ਹਰ ਰੋਜ਼ 137 ਬੂਟਿਆਂ ਜਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹਨ, ਭਾਵ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿਚ 50,000 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ" ~ www.treasure.com/rain2.htm

• "ਅਜੋਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਢਾਬਕ, ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿਚ 1,40,000 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।" ~ Pimm, S. L.; Russell, G. J.; Gittleman, J. L.; Brooks, T. M. (1995). "The Future of Biodiversity" (PDF). *Science* 269 (5222): 347-350. Bibcode 1995Sci...269..347P. doi:10.1126/science.269.5222.347. PMID 17841251

² "ਖੇੜੀ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕੋਈ 2,50,000 ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ 3% ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਿਚ ਲਿਆਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।"

• "ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ 75% ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸਿਰਫ਼ 12 ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ" (ਕੁਲ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ 150 ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।) ~ International Development Research Centre (IDRC), Canada

ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜਤਨ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ, ਜਿਸਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ, ਖੁੱਕਾਂ ਭਰ-ਭਰ ਕੇ ਉਜਾੜੀ ਅਮੀਰੀ, ਤੇ ਬਾਂਹਾਂ ਉਲਾਰ-ਉਲਾਰ ਕੇ ਸੱਦੀ ਮੁਛਲਿਸੀ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਰਾਹ ਦੀ ਇਹ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਦੱਸ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਾਸਨੇਬੁ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ। ਤਰੀਕਾ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦਾ ਅਜਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, 95 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਤੱਕ ਕੋਈ 40-45 ਵਰ੍ਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਅਜਮਾਇਆ ਹੈ।

ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਬਲੂਦਾਂ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਂਗ, ਚਾਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ:

1. ਹਲ ਨਾ ਵਾਹੁਣਾ
2. ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੰਪੋਸਟ ਨਾ ਪਾਉਣਾ
3. ਗੋਡੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਦੀਨਨਾਸ਼ਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨਾ ਕੱਢਣਾ, ਅਤੇ
4. ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਨਾ

ਦਲਾਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਪਰਚਾਰ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਖੇਤੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਿਉ-ਦਾਦਿਆਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਈਆਂ, ਤੇ ਜੇ ਅਸੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਅੱਜ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕੁਝ ਇਦਾਂ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਨਸ਼ੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਨਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਤਤਫ਼ਦਾ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਨਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਤੋਂ ਮੂਰਖ ਟਿਨਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਸ਼ੇਤੀ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ, ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਹੱਲ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਸ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜਾਤ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿਹਤਯਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਮੋਕਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਹੀ।

ਹੁਣ ਰਹੀ ਗੱਲ ਹਲ ਨਾ ਵਾਹੁਣ ਦੀ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਅਮਰੀਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੱਲ ਵਾਹਿਆਂ ਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ 50,000 ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਸੀ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਲ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਸੰਦ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਕੋਈ 400 ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਰੇਤਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ

ਚੋਤੇ ਭਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਝੁੱਲੀਆਂ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਨੂੰ ਚੋਤੇ ਦੇ ਕਟੋਰੇ (Dust bowl) ਜਾਂ ਗੰਦੇ ਤੀਹਵਿਆਂ (Dirty Thirties) ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

"ਅੱਜ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। 300-400 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਟੋਕੁਗਾਵਾ-ਯੁਗ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹੀ ਆਲਮ ਸੀ।" ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਲ ਵਾਹੇ ਬਗੈਰ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ੀ ਖੇਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਵੀ ਰਿਸ਼ੀ ਪੰਚਮੀ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣਾ ਵਰਤ ਅਜਿਹੀ ਖਾਧ-ਖੁਰਾਕ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੋੜਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਖੈਰ, ਇਰਾਦਾ ਇੰਨੀ ਲੰਮੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਗੱਲ ਹੁਣ ਇੰਨੀ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ,

"ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਉਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਕਦੇ ਵੀ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ।

ਖਿਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ ਢਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਬਣ ਦੇ ਰੰਗ ਇੱਕ ਸਿਆਣੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਫੁਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਸੰਝ ਦੀ ਚੋਟੀ ਲਈ ਰਫ਼ਤਾ-ਰਫ਼ਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿੱਠਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਤਰਕਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਏ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਵੀ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੋ ਲਿਆ।"²

ਰਿਸ਼ੀ ਮੀਰਣਸ਼ਾਹ

ਨੋਟ:

ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲੈਰੀ ਕੌਰਨ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਫੁਟਨੋਟਸ ਅੱਗੇ "ਲ.ਕ." ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਮੀਰਣਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਫੁਟਨੋਟਸ ਅੱਗੇ "ਕ.ਮ."।

¹ ਸਫ਼ਾ 21 ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ

² ਸਫ਼ਾ 157 ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ

ਧੰਨਵਾਦ

ਰਾਜੇਸ਼ ਕਨਪਾਲੀਆ ਅਤੇ ਜਿਤੰਦਰ ਰਾਮਪਰਕਾਸ਼ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਬਲਰਾਮ ਬੋਧੀ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਮਲ੍ਹੀ, ਰਮਨੀਤਾ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਅਜੇ ਮਹਿਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ ਬਹੁਮੁੱਲੀਆਂ ਸਲਾਹਵਾਂ ਲਈ। ਤੇਜੀ ਗਰੇਵਰ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ *The One Straw Revolution* ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰੇਰਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤਾਓ ਅਤੇ ਜੈਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਰੈਨ ਐਡਮਜ਼ (Ren Adams) ਦਾ। ਕੇਟੀ ਵੋਟ (Katy Vogt) ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਪ (Bishop) ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਖਰੀ ਘੜੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਮੁੱਖ-ਬੰਧ

ਦੱਖਣੀ ਜਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਟਾਪੂ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਾਸਾਨੋਬੂ ਫੁਕੂਓਕਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਤਬਾਹਕੁਨ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ, ਤੇ ਨਦੀਨ (ਘਾਹ-ਬੂਟੀ) ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਕਢਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਨਾ ਤਾਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ (ਕੰਪੋਸਟ) ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਤ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਜਿਵੇਂ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਪੱਚੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹਲ ਨਹੀਂ ਵਾਹਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਪਾਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਨਿਸਬਤ ਮਿਹਨਤ ਘੱਟ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਫੈਲਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡੀਜਲ, ਤੇਲ ਆਦਿ ਵਰਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਾਸਾਨੋਬੂ ਫੁਕੂਓਕਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੀਜ ਸੁੱਟ ਕੇ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਇੰਨੇ ਵਧੀਆ ਭਾਤ ਲਈ ਜਾਓ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨੇ ਕੁ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਭੇਡ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲੁਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਓਟੋ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਚੌਲ, ਰਾਇ, ਜੌਂ, ਸੋਇਆਬੀਨ ਅਤੇ ਕਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਰਵਾਇਤੀ ਜਪਾਨੀ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਸਾਡੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਬਾਰੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਲੇਕਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਵਿਹਲ ਮਿਲਦੀ, ਮੈਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ, ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਫ਼ਾਰਮਾਂ (Communes) 'ਤੇ ਰੁਕ ਕੇ ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਇੱਕ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ, ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਖੁਦ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਮੈਂ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਲੇਕਨ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਅਕ ਬਾਰੇ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਸੁਣੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਜੁੱਤੇ ਅਤੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਲਿਬਾਸ ਪਾਏ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈਰਾਨੀ ਹੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰਲੀ-ਵਿਰਲੀ ਬੱਗੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਚੁਕੰਨੀ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਚਾਲ-ਚਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਵਿਲੱਖਣ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਕਰਵਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਟਿਕਿਆ। ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਬਣੀਆਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕੱਚੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਦਿਨ ਢਲੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਵਿਸਥਾਰ-ਪੂਰਵਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਮਾਤਸੂਯਾਮਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ ਝਾਕਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਝੋਲਾ ਲਟਕਾਈ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਭੋਲ, ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਇੱਥੇ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ, ਮੁੜ ਤੋਂ

¹ Rye - Secale cereale - ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਣਕ ਵਰਗਾ, ਲੁਆਚ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕਸੈਲਾ ਅਨਾਜ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਰ੍ਹੋਂ ਵਾਲੀ ਚਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। - ਕ.ਮ.

ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਮੂਮਨ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਜਣਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ-ਟੋਲੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਉੱਥੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਲ ਭਰ ਤੋਂ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਲੋਕ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਹੀ, ਇੱਥੇ ਠਹਿਰਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਯੱਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪੀਣ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਾਲਟੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰੋਟੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਪਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀਆਂ ਲਾਲਟੀਆਂ ਵਰਤ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਸੀਪ-ਮੱਛੀਆਂ ਲਾਗਲੇ ਝਰਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਕੁਝ ਮੀਲ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ।

ਕੰਮ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਰੁੱਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਵਜੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ); ਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਤੋਂ ਆਥਣੇ ਹੀ ਪਰਤਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ, ਲੱਕੜ ਚੀਰਨ, ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ, ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰਨ, ਬਕਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ, ਕੁਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ, ਮਧੂਮੱਖੀਆਂ ਦੇ ਛੱਤੇ ਠੀਕ ਕਰਨ, ਕੁੱਲੀਆਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਨਵੀਆਂ ਉਸਾਰਨ, ਤੇ ਮਿਥੇ (ਸੋਇਆਬੀਨ ਦੀ ਚਟਣੀ) ਅਤੇ ਟੋਫੂ (ਸੋਇਆਬੀਨ ਦਾ ਪਨੀਰ) ਬਣਾਉਣ ਵਰਗੇ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਦੇ ਖਰਚੇ ਲਈ ਹਰ ਮਹੀਨੇ 10,000 ਯੈਨ (ਤਕਰੀਬਨ \$35) ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੋਇਆ ਸੋਸ, ਬਨਸਪਤੀ ਤੇਲ, ਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦਣ 'ਤੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਵਿਹਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਕੀ ਲੋੜਾਂ ਲਈ, ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਸੀਲਿਆਂ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜੁਗਤੀ-ਸਿਆਣਪ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅੱਧ-ਆਦਿਕਾਲੀਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਕਈ ਸਾਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਦੇ ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਭੋਨਾ ਤੱਟਵਰਤੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਥੂ-ਸੰਤਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਨਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਦੇ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਸਵਾ ਕਿਲੋ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਕਿਲੋਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਹ ਰਕਬਾ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੰਮ ਜਪਾਨ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਦਸਤੀ-ਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇੰਨੇ ਛੋਟੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਠੀਕ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਤੀਲੇ ਇਨਸਾਨ ਹਨ, ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਕਸਰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਹੋਰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਜਾਂ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਉੱਲੀ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਚੋਂ-ਵਿਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਰੁਕਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁਹਾਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਬਕਦੇ।

ਜੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਕਿ "ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੇ ਵੇਖੇਗਾ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਖੇਤੀ ਕਰੇਗੀ, ਤਾਂ ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਕਰਨ ਲਈ ਬਥੇਰਾ ਕੁਝ ਹੈ। ਸੁਧ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ, "ਕੁਦਰਤੀ" ਖੇਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੰਗਲ-ਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਖਾਧ-ਖ਼ੁਰਾਕ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਵੇ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਉਪਰਾਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਜਿਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ "ਸੁਧਾਰਨ" ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਹਿਰ ਦੇ ਪਹਿਰ ਲਈ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਬੜੇ ਨਰੁੰਮੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੁਹਲੇ ਕਦਮੀਂ ਪਗਡੰਡੀ 'ਤੇ ਉਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਦਿਆਂ, ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ,

ਜਦਕਿ ਦੱਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਪਰਾਹੁਣੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਸਾਹੋ-ਸਾਹੀ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਨੇ ਜਿਆਦਾ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੇ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਹਿਕਾ ਆਪਣਾ ਤਰੀਕਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਕੋਈ ਰਾਬਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ, ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਹਿਕਾ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਕ ਸੂਖਮਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨੀ (ਮਾਈਕ੍ਰੋਬਾਇਓਲੋਜਿਸਟ) ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਬਣੇ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਸਟਮ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਇੱਕ ਪੱਚੀ ਸਾਲਾ ਗਭਰੂ ਹੀ ਸਨ, ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਹਿਕਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਬੋਧ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ, *ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ* ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਹ ਪਰਖਣ ਲਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪਰਤ ਆਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਖਤਰੀ ਨੂੰ ਅਜਮਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬੁਨਿਆਦੀ ਖਿਆਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਸੀ। ਉੱਥੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਜਿੱਥੇ ਪਈ ਉੱਥੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਘਾਹ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਝਰਮਟ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵੀ ਉਗ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਹਰ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਉਲਟ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਨ। ਬੱਸ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਡਕਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਬੀਜਣੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਤਝੜ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਜੇ ਬੂਟੇ ਨਾ ਵੱਢੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਬੀਜ ਕੁਦਰਤਨ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਦੀਨਾਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹਲ ਵਾਹਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਦੀਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵ੍ਹਾਈਟ ਕਲਵਰ¹ ਉਗਾਉਣ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਭੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਨਾੜ ਨਾਲ ਢੱਕਣ ਰਾਹੀਂ, ਖੇਤਾਂ 'ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੰਜਣ ਪਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੇਖ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ਕ ਹਨ, ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਹਿਕਾ ਫਿਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਬੂਟਿਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਕੋਈ ਛੋੜਛਾੜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

¹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਰਸੀਮ - *Trifolium repens*. ~ ਓ.ਐਮ.

ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਆਦਾਤਰ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਲੈਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇੱਥੇ ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ਾਇਦ ਮੁਨਾਸਬ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਮਾਨਸੂਨ ਦੌਰਾਨ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਪਾਣੀ ਭਰੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਦ ਵਿਚ, ਹੇਠਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਟੀਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਝੋਨਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦੂਜੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ ਤੱਕ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਬੀਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੰਪੋਸਟ ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਹਲ ਇੰਨਾ ਵਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਗਾਰੇ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਏ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕੱਢੂ ਕਰਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਪਨੀਰੀ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਠ ਇੰਚ ਦਾ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਕਿਸਾਨ ਦਿਹਾੜੀ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ-ਤਿਹਾਈ ਕਿੱਲੇ ਵਿਚ ਪਨੀਰੀ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਲਗਭਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਈ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਨੀਰੀ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਕਸਰ ਉੱਤੇ ਕੱਖ-ਕਾਨੂ ਪਾ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਇੰਚ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉੱਚਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਢੀ ਹੱਥ ਦੀ ਦਾਤਰੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਾਹੁਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਮਚਾਣਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਨੀਰੀ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਢੀ ਤੱਕ, ਖੇਤ ਦੇ ਚੱਪੇ-ਚੱਪੇ 'ਤੇ ਘਟਿ-ਘਟ ਚਾਰ ਵਾਰ ਹੱਥ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਫੁੱਟ ਚੌੜੀਆਂ ਪਧਰੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਨਾਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਟਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੇ ਬੀਜ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਸਲਾਂ ਦਾ ਇਹ

ਚੱਕਰ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ ਹੋਣ, ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਬਲੇ ਗ਼ੈਰ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਇੱਕੋ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਬਿਨਾ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਸ਼ੀ ਘਟਾਇਆਂ, ਲਗਾਤਾਰ ਤੇਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ "ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੋ" ਖੇਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਲਈ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ ਵਿਚ ਖੇਤੀ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਾਰਜ-ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਸਦਕਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਤੈਅ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਲਾਟ ਵਿਚ ਤੈਨਾ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੀਜ ਬੀਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਲਾਟ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲਵੇ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਛੇਤਖ਼ਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰਾਨਾ ਹਰਕਤ ਹੈ।

ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਚੌਲ, ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਬੀਜ ਇੱਕੋ ਖੇਤ ਵਿਚ ਇਕੱਠਿਆਂ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਉੱਤੋਂ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਮੋਟੀ ਪਰਤ ਪਾ ਕੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਜਾਂ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਹੇਠਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਪੱਕ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਬੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਤੁੜਾਈ ਮੱਧ-ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਪਰੈਲ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਹੈ।

ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੋ ਦੀ ਵਾਢੀ ਮਈ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਫ਼ਤੇ ਦਸ ਦਿਨ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿਰ ਗਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਤੁੜੀ ਦਾਣੇ ਅੱਛ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦਾਇਆਂ ਨੂੰ ਬਰੀਆਂ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਸਾਂਭ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਤੁੜੀ ਬਣਾਏ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ

ਖੇਤ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੂਨ ਵਿਚ ਮਾਨਸੂਨ ਦੀਆਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਡੱਕ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਫੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਣੇ। ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਬਰਸੀਮ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜਾਨ ਫੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੰਨੇ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਬੂਟਿਆਂ ਹੇਠਾਂ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਢੀ ਤੱਕ ਦਾ ਇਹ ਸਮਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਕਤ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਤੋਂ ਘਾਹ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਚੰਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਮਕਾ ਕੇ ਸੁੱਕਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਦਾਣੇ ਕੱਢ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਤਝੜ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੱਕ ਅਗੇਤੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸੰਤਰੇ ਪੱਕੇ ਕੇ ਤੋੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਫ਼ੀ ਚੰਬਾਈ ਏਕੜ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ (1100 ਤੋਂ 1300 ਪਾਊਂਡ) ਚੌਲ ਕੱਢਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਉਪਜ ਤਕਰੀਬਨ ਓਨੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਾਲ ਜਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਕਸਰ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਵੱਟਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤਿੰਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ (ਕੁਦਰਤੀ, ਰਵਾਇਤੀ, ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ) ਨਾਲ ਉਪਜ ਤਾਂ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਮਿੱਟੀ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਅਸਰ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਫ਼ਸਲ ਦਰ ਫ਼ਸਲ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪੱਚੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਲ ਵਾਹੁਣਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ੀ ਵਧੀ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਿਹਤਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਾਣੀ ਸਮੇਂ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ, ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸਾਲ ਦਰ ਸਾਲ ਤਕਰੀਬਨ ਓਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਜਿੰਨੀ ਕੰਪੋਸਟ ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਝਾੜ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਰਸਾਇਣਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜਾਊਪਣ ਗੁਆ ਬੈਠਦੀ ਹੈ।

ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰੱਖੇ ਬਿਨਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭੋਨੇ ਦਾ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰੱਖੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸ਼ਾਬੋ-ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਣਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੌਲ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਤਣੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੇਸਲੇ ਚੌਲ ਉਹ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਸਿੱਟੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਸੌ ਦਾਣੇ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਢੱਕਣ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਾਣੀ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਭੋਨੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਧ ਉਪਜ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਖੜੀ ਢਲਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਨਾ ਮਿੱਟੀ ਰੁੜ੍ਹਨ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖੇਤੀ ਜਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋਈਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਫਸਲਾਂ ਕਦੇ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਨੁਕਸਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਉਗਾਉਣਾ।

ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਤੋੜਨ ਲਈ, ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਛਾਂਗ ਕੇ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਚੌੜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੀਆਂ ਢਲਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹਾਰ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਬਰਡੌਕ (Burdock), ਬੈਂਦ ਗੋਭੀ, ਮੂਲੀ, ਸੋਇਆਬੀਨ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਸ਼ਲਗਮ, ਗਾਜਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ

ਕੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਉੱਗਣ ਲਈ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਹਰ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਬੋ-ਹਵਾ ਨਮ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪੈਣਾ ਤਕਰੀਬਨ ਯਕੀਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਚੀਕਣੀ ਹੈ। ਉੱਪਰਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ (Organic matter) ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਭਰਭੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਮੀ ਸੇਖ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਦੀ ਪਰਤ ਹੇਠ ਕਾਰਨ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਉਗ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹਾਲੇ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਦਾ ਕਟਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਗਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਆਪੇ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇੱਕ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਬੂਟੇ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲੀ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਤਗਤੇ ਤੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕਸੇਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬਿਲਕੁਲ ਕਿਸੇ ਦੇਖਭਾਲ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ, ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਆਇਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਮੈਂ ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੇ ਇੱਕ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟਹਿਲ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਘਾਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਖਤ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਠੁੱਡਾ ਵੱਜਿਆ। ਰੁਕ ਕੇ ਨੇੜਿਉਂ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਖੀਰਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬਰਸੀਮ ਨਾਲ ਵੱਕਿਆ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੇਠਾ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਕਈ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. 'ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵੀ ਲਏ ਗਏ, ਪਰ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਪਾਨੀ ਮੁਆਸ਼ਰਾ ਬੜੇ ਤਹੱਈਏ ਨਾਲ ਐਨ ਪੁੱਠੇ ਰੁਖ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਅਮਰੀਕੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰਸਾਇਣਕ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਜ ਤਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਓਨੀ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਜਿੰਨੀ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਲੇਕਨ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਗਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਫਨੇ ਦੇ ਸੱਚ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਤੇ ਇੱਕੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਹੀ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਕੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ।

ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਲਗਾਉਣ, ਕੰਪੋਸਟ ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਪਾਉਣ, ਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੱਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ (Cover crops) ਲਗਾਉਣ ਰਾਹੀਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਉੱਪਰਲੀ ਨਰਮ ਪਰਤ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਗਿਆ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ; ਫਸਲਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਘਾਟ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਭੰਡਾਰ ਖਾਲੀ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਨੇ ਰੋਹ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਜਪਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਜਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮਾਡਲ ਦੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫੈਲ ਰਹੇ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਫੁਕੂਓਕਾ ਕੁਨਬਾ ਪਿਛਲੇ ਕੋਈ 1400 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਹਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਅੱਜ ਲਗਾਤਾਰ ਅੱਗੇ ਵਧੀ ਆ ਰਹੇ ਮਾਤਸੁਯਾਮਾ ਨਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਾਈਵੇ, ਸਾਕੀ (ਜਪਾਨ ਦੀ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ) ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸਮੇਤ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਭੇਨੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਧਰਮ ਜਾਂ ਸੰਗਠਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦੇ, ਲੇਕਨ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜੈਨ ਬੁੱਧ ਧਰਮ (Zen Buddhism) ਅਤੇ ਤਾਓਵਾਦ (Taoism) ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਹਤਬਾ ਉਹ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਯਹੂਦੀ-ਇਸਾਈ ਫਲਸਫੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਨੁਕਤੇ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿਹਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੁੱਧੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਯਥਾਰਥਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸੁਫਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਸਕਣਗੇ। ਤੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਹਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਿ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿਹਤ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਿਉਂਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਸਾਇਣਕ ਖੇਤੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਇਹ ਜਾਣਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਢੰਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਇੱਕ ਉੱਘੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਅਕਤੂਬਰ 1975 ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ *Shizen Noho Wara Ippon No Kakumei* (ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ) ਛਪਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧੀ ਹੈ।

ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਡੇਢ ਸਾਲ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੀਓਟੋ ਵਾਲੇ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ। ਉੱਥੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਈ ਕਾਹਲਾ ਸੀ, ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਵੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੀ ਗਈ।

ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲ-ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਚੌਲ ਅਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਉਗਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਸੀਂ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਣਕ, ਕਣਕੀ, ਆਲੂ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ। ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਪੰਗੜਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਦੇਰ ਨਾਲ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਮੋਰੀ ਵਿਚ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੀਜ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ ਇਕੱਠੇ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਉੱਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਰਸੀਮ ਫਿਰ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਜਦੋਂ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

¹ Buckwheat - *Fagopyrum esculentum* - ਜਿਸ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਕੁੱਟੂ ਦਾ ਆਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਈ ਲੋਕ ਖਾਸ ਕਰ ਵਰਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। - ਕ.ਮ.

ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਚਿਕਾ ਦੇ ਕਈ ਸੁਭਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਤਾਂ ਕੀਤੀ, ਲੇਕਨ ਸਾਡੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਕਈ ਫੇਰ ਬਦਲ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਬਦਲਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਰੂਪਾਂਤਰਨ, ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਲੈਰੀ ਕੋਰਨ

(Larry Corn)

ਵੇਖੋ ਅਨਾਜ ਦੇ ਇਸ ਦਾਣੇ ਨੂੰ

ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਪਚਾਲੀ ਦਾ ਇਹ ਕੱਖ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ, ਇਹ ਬੜਾ ਹੌਲਾ ਅਤੇ ਤੁੱਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਆਵੇ, ਕਿ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆ ਸਕਣ ਦੀ ਤੌਫ਼ੀਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ, ਇਹ ਇਨਕਲਾਬ ਬੜਾ ਹਕੀਕੀ ਹੈ।

ਜ਼ਰਾ ਰਾਇ¹ ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੋ। ਫ਼ੀ ਜ਼ੋਂਬਾਈ ਏਕੜ, ਇਸ ਪੱਕ ਰਹੀ ਫ਼ਸਲ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ (1300 ਪਾਊਂਡ - ਲਗਭਗ 6 ਕੁਇੰਟਲ) ਦਾਣੇ ਨਿਕਲਣਗੇ। ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾਵਾਰ ਏਗਾਈਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (Ehime Prefecture) ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਏਗਾਈਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਪਾਨ ਦੇ ਖ਼ਾਸਮ-ਖ਼ਾਸ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਹਲ ਨਹੀਂ ਵਾਹਿਆ ਗਿਆ।

ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ, ਮੈਂ ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਹਾਲੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ

¹ Rye - Secale cereale - ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਣਕ ਵਰਗਾ, ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕਸੈਲਾ ਅਨਾਜ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਰ੍ਹੋਂ ਵਾਲੀ ਰਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। -ਫ.ਸ.

ਦਿੰਦਾ, ਹਾਂ। ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਛਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਮੈਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹਾੜੀ ਦੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ 20 ਮਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਵੱਢ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਫ਼ਸਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਂ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਖੜ੍ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਹਾੜੀ ਦੀ ਵਾਢੀ ਅਤੇ ਗਹਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਮੈਂ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਛਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਇੱਕੋ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਖੇਤ ਵੱਲ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ ਕਿ ਓਥੇ ਉਗ ਰਹੇ ਚੌਲ ਪਿਛਲੀ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੀਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਯਾਨੀ ਉਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਮੁਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

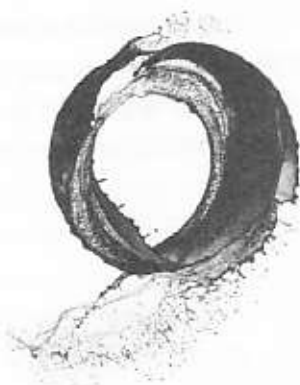
ਤੁਹਾਡਾ ਖਿਆਲ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਵੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਈਟ ਕਲੋਵਰ¹ ਅਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਵੀ ਉਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਸੀਮ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਯਾਨੀ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਬੀਜਣ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ - ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਉਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਲਿਹਾਜ਼ਾ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ: ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਬਰਸੀਮ ਦਾ ਬੀਜ ਝੋਨੇ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਝੋਨਾ ਵੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਲਈ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਪਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਰਾਲੀ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋ, ਇਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਚਕਬੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬੰਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਬੋਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਇੰਸੀ ਇਲਮ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਫਜ਼ੂਲ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਖਾਦਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾਲ ਔਸਤ ਜਪਾਨੀ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਸਬੂਤ ਐਨ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

~

ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ

ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ। ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਬੱਸ - ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹੋਗੇ - ਇੱਕ ਝਟਕਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਚਮਕ ਪੈਣਾ, ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨੁਕਤਾ ਬਣ ਗਈ।

ਉਸ ਇਹਸਾਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕੋ, ਪਰ ਜੇ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: "ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਆਂਤਰਕ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਹਰੇਕ ਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਬਿਰਥਾ, ਅਰਥਹੀਣ ਜਤਨ ਹੈ।" ਗੱਲ ਬੜੀ ਊਟ-ਪਟਾਂਗ ਜਿਹੀ ਜਾਪ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਇਹ "ਸੋਚ" ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਯਕਦਮ ਉਭਰੀ ਸੀ, ਤੇ ਉਮਰ ਮੇਰੀ ਹਾਲੇ ਓਦੋਂ ਕੱਚੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਹ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਕਿ

ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਜਤਨ ਬੇਮਾਅਨੀ ਹੈ, ਵਾਜਬ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਬਾਦ ਵਿਚ ਜਦੋਂ-ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਘੋਖ ਪਰਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਦੀ ਬਿਨਾਹ 'ਤੇ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਯਕੀਨ ਮੱਘ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ ਬੱਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਕਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚੀਜ਼ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਬੰਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲਾ ਪਰਾਣੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਗਜ਼ਬ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਰਹਾਲ, ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਆਮ ਹੈ।

ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸਾਂ। ਓੜਕ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੂਪ ਦੇਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗਲਤ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਣੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਤੇ ਭਲਾ ਉਹ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੈ ਕਿਹੜੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ?

ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਪੰਚੀ ਸਾਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਕਸਟਮ ਬਿਊਰੋ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੇਰਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਸੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਮੈਂ ਖੋਜ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ, ਜੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ, ਖੋਜਬੀਣ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਉਂਦਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਯਾਮਾਟੇ ਪਾਰਕ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਲਾਗੇ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਪਰਲੇ ਕੰਢਿਓਂ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਠੀਕ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਸਾਈ ਗਿਰਜਾਘਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਫੈਰਿਸ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ। ਥਾਂ ਬਤੀ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ, ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰਿਸਰਚ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਮਾਹੌਲ।

ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਰੋਗ ਵਿਗਿਆਨੀ ਖੋਜਾਰਥੀ ਸਨ ਆਇਤੀ ਕੁਰੋਸਾਵਾ। ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੈਂ ਮਾਕੋਟੋ ਓਕੇਰਾ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਗਿਫੂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ, ਅਤੇ ਓਕਾਯਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਸੁਏਹਿਕੋ ਇਗਾਟਾ ਤੋਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕੁਰੋਸਾਵਾ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਕਾਦਮਿਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਲਗਭਗ ਅਗਿਆਤ ਹੀ ਰਹੇ, ਲੇਕਨ ਇਹ ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੋਲਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਬੀਮਾਰੀ ਬਾਕਾਨੇ (*Bakanae*) ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਉੱਲੀ ਨੂੰ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਚਰ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉੱਲੀ ਦੇ ਕਲਚਰ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਰਮੋਨ, ਜਿਬਰੇਲਿਨ (*Gibberellin*) ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ। ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੂਟੇ ਜੇ ਇਸ ਹਾਰਮੋਨ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲੈਣ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਖਾਸ ਅਸਰ ਹੇਠ ਅਸਧਾਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੰਮੇ-ਉੱਚੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਇਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਦੇਣ ਨਾਲ, ਇਸ ਦਾ ਠੀਕ ਪੁੱਠਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬੂਟਾ ਵਧਣੋਂ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਖੋਜ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਲੇਕਨ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰਗਰਮ ਖੋਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਦ ਹੀ, ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਨੇ ਬਿਨਾ ਬੀਜਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਗੂਰ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਬਰੇਲਿਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਕੁਰੋਸਾਵਾ-ਸਾਨ¹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਮੰਨਦਾ ਸਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਖੁਰਦਬੀਨ ਬਣਾਈ ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਅਤੇ ਜਪਾਨੀ ਨਿੰਬੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਤਣੇ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਗੂੰਦੀਆ-ਰੋਗਾਂ 'ਤੇ ਖੋਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਖੁਰਦਬੀਨ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਉੱਲੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਲੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਰਨ (ਕਰੌਸ-ਬਰੀਡ) ਕਰ ਕੇ ਬੀਮਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਕਿਉਂਜੋ ਕੰਮ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਹ ਵੇਲਾ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਸੀ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਮਗਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸੀ, ਮੌਜ-ਮਸਤੀ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਵਾਕਿਆ ਵਾਪਰਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਪੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ, ਕੈਮਰਾ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ, ਮੈਂ ਪੱਤਣ 'ਤੇ ਟਹਿਲ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਔਰਤ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ

¹ 'ਸਾਨ' ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਸੀ' ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਇੱਜ਼ਤ-ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਵਾਲਾ ਲਫਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। -ਹ.ਮ.

ਨਾਲ ਕਿ ਤਸਵੀਰ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਵਿਸ਼ਾ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੌਜ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਓਥੇ ਲੰਗਰ ਪਾਈ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੇੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੌਜਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਟੋਆਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਫੋਟੋਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਕਿ ਭੇਜਣੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ, "ਓਫ਼ਨ" ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਰੁਖ਼ਸਤ ਹੋ ਗਈ।

ਫਿਲਮ ਡਿਵੈਲਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਫੋਟੋਆਂ ਦਿਖਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਫੋਟੋਆਂ ਵੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਤਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਫਿਲਮੀ ਸਿਤਾਰਾ ਮਾਈਕੋ ਟਾਕਾਮੀਨੋ ਹੈ!"

ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਮੈਂ ਮੁਹਤਰਮਾ ਲਈ ਦਸ ਵੱਡੇ ਪਰਿੰਟ ਓਫ਼ਨ ਸ਼ਹਿਰ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ। ਬੇੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ, ਸਣੇ ਆਟੋਗਰਾਫ, ਫੋਟੋਆਂ ਛਾਕ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈਆਂ। ਲੇਕਨ ਇੱਕ ਤਸਵੀਰ ਘੱਟ ਸੀ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਚੇਤਾ ਆਇਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਫੋਟੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਾਇਬ ਸੀ, ਉਹ ਦਰਅਸਲ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਕਲੋਜ਼-ਅਪ ਸੀ, ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਝੁਰੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਨਾਰੀ ਮਨ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਮਿਲ ਗਈ।

ਕਈ ਵਾਰ, ਕੁਚੱਜਾ ਤੇ ਅਸਹਿਜ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੈਂ ਨਾਨਕਿੰਗਾਈ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨਾਚ-ਘਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਓਥੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਾਇਕਾ ਨੌਰਿਕੋ ਅਵਾਇਆ ਉੱਤੇ ਪਈ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਚ ਦੇ ਇਹਸਾਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਭਾਰੀ ਭਰਕਮ ਸਰੀਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਉਸ ਦੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ।

ਬਹਰਹਾਲ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਿਨ ਖੁਰਦਬੀਨ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚੋਂ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਦੰਗ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਦੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਿਆਂ ਕਿ ਇਹ ਸੂਖਮ ਦੁਨੀਆ ਲਾ-ਮਹਿਦੂਦ ਕਾਇਨਾਤ ਦੀ ਅਜ਼ੀਮ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ! ਸ਼ਾਮੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਅੱਖ ਮਟੋਕਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਨਾ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਮਸਤੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਮੋਜਾਂ ਮਾਣਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਮਕਸਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਉੱਤੋਂ ਵਾਧੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਸੀ, ਜੋ ਰਿਸਰਚ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ। ਅਖੀਰ, ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਅੰਜਾਮ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਦੀਦ ਨਮੂਨੀਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁਲੀਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ

ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜਲ 'ਤੇ ਨਸ਼ੂਨੀਏ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜਿਆਲਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਤੇ ਟੁੱਟੀ ਤਾਕੀ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਰਫ ਦੇ ਫੰਭੇ ਵੀ ਅੰਦਰ ਲੈ ਆਉਂਦੀ। ਕੰਬਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤਾਂ ਨਿੱਘਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਲੋਕਨ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਠੰਢ ਨਾਲ ਬਰਫ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਜਿਹੜੀ ਨਰਸ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਬੱਸ ਮੇਰਾ ਬੁਖਾਰ ਨਾਪ ਕੇ ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕਮਰਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਲੋਕੀ ਵੀ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਅੰਦਰ ਝਾਕਦੇ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲਿਆਂ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਢ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਠਰਨ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਮੈਂ ਇਕੱਲੇ ਅਤੇ ਤਨਹਾਈ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਡੁਬ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਦਾ ਖੋਫ਼ ਮੇਰੇ ਰੂਬਰੂ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਹੁਣ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਕਾਰ ਦਾ ਡਰ ਸੀ, ਲੋਕਨ ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਲਿਆ।

ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਤਾਂ ਆਖ਼ਰ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ, ਪਰ ਇਸ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਾ ਕੱਢ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਸੀ! ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਬੇਫ਼ਿਕਰਾ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਆਤਮ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਸਾਂ? ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਕੀ ਹਨ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨਾ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਸੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਟਹਿਲ ਕਦਮੀਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹਤ ਨਾ ਮਿਲਦੀ।

ਇੱਕ ਰਾਤ ਭਟਕਦਿਆਂ-ਭਟਕਦਿਆਂ ਮੈਂ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਲੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਬਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਚੁੱਰ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ, ਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਦਰਖਤ ਦੇ ਤਣੇ ਨਾਲ ਢੇਹ ਲਗਾ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਛੁੱਟਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਸੁੱਤਾ ਨਾ ਜਾਗਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 15 ਮਈ ਦੀ ਸਵੇਰ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਬੇਦਲਾਇਆ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਹਵਾ ਉਪਰ ਵੱਲ ਵਗਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਤੇ ਸੁਬਾ ਦੀ ਧੁੰਧ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ, ਇੱਕ ਰਾਤ ਦਾ ਬਗਲਾ ਮੇਰੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ, ਤੇ ਤਿੱਖੀ ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਉਡ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਵਡਫੜਾਹਟ ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਖ਼ਬਰੇ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਾਪਰਿਆ, ਪਰ ਉਸੇ ਘੜੀ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਸੁਬੂਦਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਅੰਦਰ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਛਾਈ ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਧੁੰਧ ਇਕਦਮ ਮਿਟ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਿਸ 'ਤੇ ਮੈਂ ਅਮੂਮਨ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ

ਨਾਲ ਉੱਡ-ਪੁੱਡ ਗਏ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਬਿਨਾ ਕੁੱਝ ਸੋਚਿਆਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਇਹ ਅਲਫਾਜ਼ ਨਿਕਲ ਗਏ: "ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ... ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।"

ਮੈਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਚੰਬਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਖੁਦ ਵਜੂਦ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵੀ, ਖੋਖਲੀਆਂ ਖਾਮ-ਖਿਆਲੀਆਂ ਤੋਂ ਫਿਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਹੌਲੀ ਫੁਲ ਤੇ ਸਵੱਛ ਹੋ ਗਈ। ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਖਮੂਰ ਮੈਂ ਕਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਚਹਿਚਹਾਟ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਦੂਰ ਲਿਸਕਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਚੰਮ-ਚੰਮ ਕਰਦੇ ਸਾਵੇ ਪੱਤੇ ਨਾਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੱਸ ਇਹੋ ਬਹਿਸ਼ਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਸੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵੇਦਨਾਵਾਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਫਨਿਆਂ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ "ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ" ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਈ।

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਸ ਸਵੇਰ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦਰਜੇ ਦਾ, ਇੱਕ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖਣ 'ਤੇ, ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਆਮ ਬੰਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਨੋਖਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ, ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਮੈਂ ਗ਼ਲਤ ਝਾਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਯਕੀਨ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਇਸ ਇਹਸਾਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੁੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ, ਇੱਕ ਬੁੱਢਾ ਢੰਗ।

¹ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ "ਕੁਝ ਨਾ ਸਮਝਣ" ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ, ਬੇਹਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ।

10 | ਕੱਖ ਤੇ ਕਹਾੜੀ

ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਮੈਂ ਮਸਕੀਨ ਵੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮਗਰੂਰ ਵੀ। ਮੈਂ
ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਆਏ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਨਕਲ ਨਾ
ਕਰਨ, ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਕਈ ਗੁੱਸਾ ਆ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ
ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ। ਨਾ,
ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਝਲਕ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ
ਅਹਿਮ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਵਾਪਸੀ

ਇਸ ਅਨੁਭੂਤੀ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਯਾਨੀ 16 ਮਈ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੰਮ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰੇ ਆਹਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਦੇਸਤ-ਮਿੱਤਰ ਹੈਰਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਖੈਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਬਣੇ ਇੱਕ ਰੈਸਟਰਾਂਟ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁਖਸਤੀ ਜਸ਼ਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਮਾਹੌਲ ਜ਼ਰਾ ਅਜੀਬ ਸੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਜਿਸ ਦੀ ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦਾ, ਬਲਕਿ ਬੜੇ ਸੀ-ਜਾਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਿਸਰਚ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਅੱਜ ਇਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਆ ਕੇ ਅਚਾਨਕ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੰਮ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਇੱਧਰ ਇੱਕ ਮੈਂ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਬੜੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਦੰਦ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਖਾਤਬ ਹੋਇਆ: "ਇਸ ਪਾਸੇ ਪੱਤਣ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਡੈੱਕ ਨੰਬਰ 4। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਪਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਰ ਮੌਤ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੌਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੀ ਹਨ।"

ਮੇਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਗਏ। "ਇਹ ਕੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਗਿਆ?" ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਹੁਰਹਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਖੀ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਰੁਖਸਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਲਾ ਮੈਂ ਹੀ ਸਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬੜੀ ਦੁਸਤੀ ਨਾਲ, ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਬੇਹੱਦ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਅਰਾਮ ਕਰਾਂ, ਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬੋਸੇ ਪੈਨਿਨਸੁਲਾ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ ਮੈਂ ਓਥੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੱਸ ਫੜੀ ਤੇ ਮੀਲੇ-ਮੀਲ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਚੌਰਸ ਖੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਥਾਂ ਬੱਸ ਰੁਕਣ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਓਥੇ ਲੱਗੀ ਤਖਤੀ 'ਤੇ ਪਈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, "ਯੂਟੋਪੀਆ", ਭਾਵ "ਆਦਰਸ਼ ਲੋਕ"। ਮੈਂ ਬੱਸ ਓਥੇ ਹੀ ਉਤਰ ਗਿਆ ਤੇ ਯੂਟੋਪੀਆ ਲੱਭਣ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸਰਾਂ ਸੀ, ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਜਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵਾਕਈ ਗੁਜ਼ਬ ਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਰਾਂ 'ਚ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਝਾਕਦੀ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਘਾਹ ਵਿਚ ਉੱਘਲਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਜਾਂ ਮਹੀਨਾ, ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਸ਼ੈਰ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਓਥੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ, ਮੇਰਾ ਸਰੂਰ ਵੀ ਉਤਰਦਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਹਾਲ ਵਿਚ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਟੋਕੀਓ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਓਥੇ ਰਿਹਾ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਿਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਦਿਆਂ, ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਪੈ ਕੇ ਰਾਤ ਕੱਟਦਿਆਂ ਵਕਤ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰਾ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। "ਕੀ ਇਹ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਇੱਕ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ, ਭਰਮਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਹੈ?" ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। "ਨਾ," ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਦਰਅਸਲ ਤੂੰ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।" ਅਸਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, "ਮੈਂ ਸਹੀ ਹਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੈ।" ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿਣ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਅਲਵਿਦਾ ਨਾ ਕਹਿ। ਵਿਛੜਨਾ ਬੱਸ ਵਿਛੜਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।" ਇਸ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਉਮੀਦ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਟੇਕੀਓ ਛੱਡਿਆ, ਕਾਨਸਾਈ ਇਲਾਕੇ (ਓਸਾਕਾ, ਕੋਬੀ, ਕੀਓਟੋ) ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕਿਊਸ਼ੂ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਉਡਦਾ, ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਸੁਆਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਆਪਣਾ ਯਕੀਨ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਬੇਮਾਅਨੀ ਅਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ, ਅੰਤ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਵਾਪਸ ਖ਼ਲਾਅ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਆਮ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ। ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਉਪਯੋਗਹੀਣਤਾ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਬੜੀ ਮੁਫ਼ੀਦ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆ, ਜੋ ਕਿ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਐਨ ਪੁੱਠੇ ਪਾਸੇ ਭੱਜ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਾਂ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜਿਥੇ ਵੀ ਗਿਆ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਨਕੀ ਸਮਝ ਕੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਖੀਰ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਵਾਲਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮ 'ਤੇ ਪਰਤ ਆਇਆ।

ਵਾਲਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕੁੱਲੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕਰ ਲਈ, ਤੇ ਬੜਾ ਸਾਦਾ, ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇੱਥੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਵਜੋਂ ਜੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਬੋਧ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਇਸ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਮੰਨ ਲਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੋ-ਸੋ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਕੀ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। "ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੋ" ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਮੇਰਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਰਾਟ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਦਾ ਇਹ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ ਸਾਲ ਸੀ, ਯਾਨੀ ਸਨ 1938.

ਮੈਂ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵੱਸ ਗਿਆ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਬੜਾ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅੱਬਾ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਬੜੀਚੇ ਦੇ ਵਧੀਆ ਫਲਦਾਰ ਬੂਟੇ ਮੇਰੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ "ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਪਿਆਲਿਆਂ" ਵਾਂਗ ਫਾਂਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਤੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਟਹਿਣੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਉਲਝ ਗਈਆਂ,

¹ ਇਸ ਫ਼ਿਕਰੇ ਨਾਲ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੁਓਕਾ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸੋਧ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਖਾਸਕਰ ਵਾਢੀ ਵੇਲੇ, ਪਰ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਤੇ ਘੱਟ। -ਲ.ਕ.

ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਬਾਗ ਉੱਜੜ ਗਿਆ।

ਮੇਰੀ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਬੂਟੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਗਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਅਜ਼ਾਦ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲੀ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਸੋਚਣੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਯਕਦਮ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਅਸਤ-ਵਿਅਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਨਾ ਕਿ "ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ"।

ਬਾਗ ਦੇ ਉੱਜੜ ਜਾਣ 'ਤੇ ਵਾਲਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੜਾ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਓਦੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜਾਂ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਸੰਭਲ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਾਲਦ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਸਨ, ਤੇ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ-ਫਿਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉੱਥੋਂ ਮੈਨੂੰ ਫੋਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਜੰਗ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਹੋਰ ਹਿੰਸਕ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਅੱਥਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰ ਬਣੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੋਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਟੈਸਟਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਹੈੱਡ ਰਿਸਰਚਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕੋਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਠ ਸਾਲ ਓਥੇ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਿਸਰਚ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੇਕਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ 'ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਰਸਾਇਣਕ ਖੇਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਇਨਸਾਨੀ ਅਕਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਟਿਕ ਸਕੇਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

ਜਦੋਂ ਲੜਾਈ ਸੁੱਕੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਭਾਜ਼ੀ ਹਵਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਚੈਨ ਦਾ
ਸਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪਰਤ ਆਇਆ।

ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੁਝ-ਨਾ-ਕਰੋ ਤਰੀਕੇ ਵੱਲ

ਤੀਹ ਸਾਲ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਰਾਬਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਨੌਕ ਦੀ ਸੀਧ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਦੇ "ਕੁਝ-ਨਾ-ਕਰੋ" ਤਰੀਕੇ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਆਮ ਢੰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, "ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਹ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਜਾਵੇ?" ਜਾਂ "ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ?" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਕੰਮ ਹੋਰ ਜੁੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਹੋਰ ਮਸਰੂਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਤਰੀਕਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪੁੱਠਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਸਾਧ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਜਿਹੜਾ ਸੁਖਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋਵੇ,¹ ਜਿਹੜਾ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਰਨ

¹ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਫ਼ਾਇਦੇ ਲਈ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਪੇਚੀਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਕੁਦਰਤੀ

ਦੀ ਬਜਾਇ ਅਸਾਨ ਕਰੇ। "ਜੇ ਇਹ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗਾ? ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇਗਾ?" - ਮੇਰੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਹ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕੰਪੋਸਟ (ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ) ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਕੀਤੋਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਐਨ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬੇੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਈਜਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਬਦੋਲਤ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤਵਾਜ਼ਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਨਾ ਵਿਗੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹੀ ਤਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਨਸਾਨੀ ਮੁਆਸ਼ਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਉਦੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਬੀਮਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਰਸਮੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਇੱਕ ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰ ਬਸਰ ਲਈ "ਤਾਲੀਮ-ਯਾਫ਼ਤਾ" ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਸਮੀ ਤਾਲੀਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੰਗ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਕਰਨ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਛਾਂਗਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਨਤੀਜਤਨ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਉਲਝ ਗਈਆਂ, ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਕਿੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਕੁਮਲਾ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਸਵਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ "ਕੁਦਰਤੀ ਪੈਟਰਨ ਕੀ ਹੈ?" ਜਵਾਬ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਹੋਰ 400 ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਮੈਨੂੰ ਲਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ "ਇਹ ਹੈ ਕੁਦਰਤੀ ਪੈਟਰਨ।"

ਦਰਖ਼ਤ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਛੰਗਾਈ ਅਤੇ ਕੀਤੋਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਨਸਾਨੀ ਮੁਆਸ਼ਰੇ ਵਿਚ ਜਿੰਦਗੀ, ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਕੂਲੀ ਤਾਲੀਮ

ਬੁਗਿਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰਿ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾਲ, ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਢੇ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ। - ਲ.ਕ.

ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਰਸਮੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਰਦਾਰ ਨਹੀਂ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਪੇ ਉਹੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਮਸਲਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਾਉਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਛੰਗਾਈ ਕਰਨਾ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਝਰਨੇ ਦੀ ਕਲਕਲ, ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਡੱਡੂਆਂ ਦੀ ਟਰਟਰ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸਰਸਰਾਹਟ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਧੁਨੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਹਨ - ਅਸਲੀ ਸੰਗੀਤ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਹੋਰ ਸੌ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੱਪ-ਖਾਨਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਵਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਸ ਲੈਣ ਦੀ ਸੂਧ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਗੜਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਦਾ ਗੀਤ ਜਾਂ ਹਵਾ ਦੀ ਸਰਸਰਾਹਟ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਫ਼ਾਇਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗੀ।

ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸਰਵਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਸੂਧ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਰਹੇ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਵਾਇਲਿਨ ਜਾਂ ਪਿਆਨੋ 'ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧੁਨਾਂ ਨਾ ਵਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਾਲ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਗੀਤ ਫੁੱਟ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਲਗਭਗ ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਚਦਾ ਹੈ "ਕੁਦਰਤ" ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਚਲੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਫਲਦਾਰ ਦਰਖਤ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਟ ਰਹੀ ਇੱਕ ਵੀ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕੋਂਚੀ ਨਾਲ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਿਗੜ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਧ ਰਹੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਦਰਖਤ ਦੇ ਤਣੇ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਪੁੱਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਿਚ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਆ ਕੇ ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਉਲਝਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਪੁੱਧ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਓਥੇ-ਓਥੇ ਪੱਤੇ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਫਿਰ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦਰਖਤ ਦੀ ਛੰਗਾਈ ਇਕਦਮ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਸਾਲ ਹੋਰ ਟਹਿਣੀਆਂ ਮੁਰਝਾ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਆਪਣੀ ਛੇਤੀਤਾ ਦੀ ਛਿਤਰਤ ਕਾਰਨ ਇਨਸਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਦਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਾੜੇ ਨਤੀਜੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਟਿੱਲ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਰਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੜੀ ਮੱਲ ਮਾਰ ਲਈ ਹੋਵੇ। ਲੋਕੀ ਬਾਰ-ਬਾਰ, ਲਗਾਤਾਰ ਫਿਰੋ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਟਾਈਲਾਂ ਭੰਨ ਦੇਵੇ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਛੱਤ ਚੋ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਫਟਾਫਟ ਛੱਤ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰੇ, ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਚੌੜਾ ਹੋ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਚਮਤਕਾਰੀ ਹੱਲ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਦਿਨੋ ਰਾਤ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਮੱਥਾ ਮਾਰ ਆਪਣੀ ਨਿਗਾਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਭਾਈ ਜਾਨ ਤੁਸੀਂ ਦਿਨੋ ਰਾਤ ਐਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਉ - ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਾਬ ਨਿਗਾਹ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਐਨਕ ਈਜਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਰੋਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ

ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਦਾਤਰੀ (ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ) ਦੇ ਡੰਡੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ, ਮੈਂ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਰੋਕ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਹੇਠਾਂ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ ਹਾਂ। ਬੋੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ।

ਜਿਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਰਿਆ, ਖੇਤੀ ਦੇ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਵਾਲਾ ਰਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਅੰਧਾਧੁੰਧ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਲੋਕਨ ਮੈਂ ਜੋ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇੱਥੇ ਪਿੰਡ ਥਾਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰ ਕੇ, ਉਹ ਬੱਸ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਮਾਤਰ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਇੰਨੀ ਗਜ਼ਬਨਾਕ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਖਿਲਕੁਲ ਪੁੱਠੇ ਰੁਖ਼ ਭੱਜ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਛੜ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਲੋਕਨ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰਸਤਾ ਮੈਂ ਫੜਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸਮਝਦਾਰੀ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਹੱਦ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਸ਼ੌਂਕ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਉਭਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਮੁੜ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਦੀਮੀ ਅਤੇ ਪਛਤਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਚਾਨਕ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਅਜੀਬ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਓਟੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਈਨੁਮਾ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। 300-400 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਟੋਕੁਗਾਵਾ-ਯੁਗ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹੀ ਆਲਮ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹਲ ਵਾਹਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜੋ ਕਿ ਉਦੋਂ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਡੂੰਘਾ ਹਲ ਵਾਹਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹਲ ਨਾ ਵਾਹਣ ਵਾਲੇ ਤਰੀਕੇ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਪਰਤੋਗੀ।

ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਢੰਗ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੱਲ ਪਛਤ ਜਾਣਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪਰਮਾਣਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸਾਦਾ, ਕਾਰਗਰ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਅਜੋਕੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਹੁਣ ਸਭ ਤੋਂ ਮੋਹਰੀ ਹੈ।

ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੇਖ "ਹਾਡੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ/ਭੋਨੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ" ਛਪਣ ਹੇਤ ਘੱਲਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਛਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. 'ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਹੁਣ ਅਚਾਨਕ, ਹਵਾ ਦਾ ਰੁਖ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਫੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ, ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਅਰਥ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦਾ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਤਰੀਕਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਪਛੜਿਆ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤੀ-ਬਾਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਿਖਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਇਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਕਾਢ ਵਜੋਂ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੱਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਹੈ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਚੱਲ ਅਤੇ ਅਪਰਿਵਰਤਣਸ਼ੀਲ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ, ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਖਿੱਚ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਗਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਨ ਜੇ ਲੋਕੀ ਮਹਿਜ਼ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਣ, ਹਾਲਾਤ ਮੁਤਾਬਕ ਕਦੇ ਸੱਜੇ ਡੋਲਦੇ ਤੇ ਕਦੇ ਖੱਬੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਦਾ ਅਹਿੱਲ ਨੁਕਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਪੇਖਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ (Realm of relativity) ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਜ਼ਰੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਣਗੌਲਿਆ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ "ਕੁਦਰਤ-ਵੱਲ-ਵਾਪਸੀ" ਅਤੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਜੇ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁਗ ਦੇ ਅੰਧਾਧੁੰਧ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹਿਜ਼ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਲੀ ਹੱਲ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਕੁਦਰਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ, ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵੱਲ ਸਾਡਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹਰ ਯੁਗ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਯੁਗ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਖੇਤੀ ਦੇ ਅਨੰਤ ਸੋਮੇ ਵਜੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

福

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾ ਫੈਲਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ

ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ, ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬੋ-ਹਵਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਮਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਪਾਨ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨੇ ਪਰੀਖਣ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, "ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਬੀਜ ਸੁੱਟ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ" ਅਤੇ ਪਨੀਰੀ ਰਾਹੀਂ ਭੋਨਾ ਉਗਾਉਣ ਅਤੇ ਵੱਟਾਂ 'ਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰੀਖਣਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਲਿਹਾਜ਼ਾ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਵਾਕਈ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾ ਫੈਲਣ ਦੀ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਪੈਸ਼ਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਟੀਕਰਨ ਇਸ ਕਦਰ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਕੋਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਟੈਸਟਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨ

ਆਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਟਿੱਡੇ ਐਨੇ ਘੱਟ ਕਿਵੇਂ ਹਨ, ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਵਸੇਬੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਕੀੜਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸੰਤੁਲਨ, ਮਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਦਰ ਵਗ਼ੈਰਾ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਟਿੱਡੇ ਓਨੇ ਹੀ ਵਿਰਲੇ ਸਨ ਜਿੰਨੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਥੂ ਦਵਾਈਆਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਛਿੜਕੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਜਦਕਿ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਛਿੜਕਾਅ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀੜਿਆਂ (Predators) ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ।

ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਲਈ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਟਿੱਡਿਆਂ ਵਾਂਗੋ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋਣੇ ਤੇ ਕੋਚੀ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ।

ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਕੀ ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ੀ ਮਾਹਰ ਜਾਂ ਫਸਲ ਮਾਹਰ ਇੱਥੇ ਆਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਹੈ ਨਾ, ਉਹ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਜਾਂ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ, ਬਲਕਿ ਅ-ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਜ਼ਮਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕਿਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਜਾਂ ਰਿਸਰਚ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੋਵੇਗਾ, "ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਹਾਲੇ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਪੱਕੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਇਸ 'ਤੇ ਰਿਸਰਚ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।" ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ।

ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਜਪਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਹਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਇਸ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰੇਕ ਖੋਜਾਰਥੀ ਨੂੰ ਜੇ ਇਹ ਖੇਤ ਵਰਨਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਤਮੱਲੀਬਖਸ਼ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਹੀ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਰਿਸਰਚ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ, ਕੋਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਸਾਲ ਕਿੰਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਟੀਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇੱਕ ਕਦਮ ਨੇੜੇ ਤਾਂ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਦਮ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਵੈ-ਨਿਯੁਕਤ ਮਾਹਰ ਅਕਸਰ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, "ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਵਾਢੀ ਕਰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ?" ਜਾਂ, "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਖਾਸ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਖਾਦਾਂ ਜਾਂ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤ ਲਓ ਤਾਂ ਕੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ?" ਕੁਝ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਸਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਚ-ਵਿਚਾਲੇ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਫਿਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸਰਲ ਹੈ, ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਤੇ ਇਸ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕਦਮ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਸਿਵਾਏ ਭਟਕਣ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਘੜੀ ਆ ਗੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨ, ਸਿਆਸਤਦਾਨ, ਕਲਾਕਾਰ, ਚਾਰਸ਼ਨਕ, ਧਾਰਮਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ, ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ। ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਤਾ (ਸਪੈਸ਼ਲਿਟੀ) ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਲਈ ਵਰਤਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਮਝ ਇਨਸਾਨੀ ਅਕਲ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਥੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਬਣੀਆਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕੁਲੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲਕੀ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਹਰਾ ਰੰਗ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ; ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਾ ਰੰਗ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਭਾ ਸ਼ਾਮ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਆਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹ 'ਤੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਆਖਰ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਉਪਜਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਸਲੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹਨ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲ। ਉਹ ਬਿਨਾ ਸੋਚਿਆਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ। ਜੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਮਸਲਨ ਨਿੰਬੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਮੈਂਡਰਿਨ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਚੀੜ੍ਹ ਜਾਤੀ ਦਾ ਦੇਵਦਾਰ ਦਰਖਤ, ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਅਖੰਡ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਵੇਖੀ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਾਹਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦਾ ਮਾਹਰ ਸਿਰਫ਼ ਬੂਟੇ ਦੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਹੀ ਗ਼ੌਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਮੈਂ ਰਿਸਰਚ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਏ ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਟਿੱਡਿਆਂ ਅਤੇ ਮਕੜੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਖਿਆ, "ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਰਿਸਰਚ ਮਕੜੀਆਂ 'ਤੇ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਟਿੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੀੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਲ ਮਕੜੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਥੇ ਭੋਕਾਂ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਡੱਡੂ (Toads) ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਡੱਡੂਆਂ (Frogs) ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ।"

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਕਿਸਮ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਲਈ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਅੰਦਰ, ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀੜੇ (Predator) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸਕਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਟਿੱਡਿਆਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਇਸ ਲਈ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਕੜੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਸ਼ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਡੱਡੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ

ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਕੜੀਆਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਟਿੱਡੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡੱਡੂ।

ਕੀੜਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਨਿਖਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਮਕੜੀਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਡਿਆਂ 'ਤੇ ਕੀੜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੋਜ ਡੱਡੂਆਂ ਅਤੇ ਮਕੜੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਗ਼ੌਰ ਕਰੇ। ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਇਸ ਮੁਕਾਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇਗੀ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਡੱਡੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਪਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਭਾਨਮਤੀ ਦੇ ਕੁਨਬੇ ਵਿਚ ਮਕੜੀਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਡਿਆਂ ਦੇ ਮਾਹਰ, ਇੱਕ ਝੋਨੇ ਦੇ ਮਾਹਰ, ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਮਾਹਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵੀ ਗ਼ੌਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮਕੜੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਭੱਜਿਆ ਆਇਆ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰੋਸ਼ਮ ਦੇ ਜਾਲ-ਜੂਲ ਨਾਲ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵੀ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕਾਹਲੋਂ ਪੈਰੀਂ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਅਸੀਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹਟੇ ਸਾਂ, ਤੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖੁੱਭਾ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਉੱਗਿਆ ਘਾਹ ਮਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰੋਸ਼ਮ ਦੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ। ਸਦੇਹਾਂ ਦੇ ਪਾਲੇ ਵਿਚ ਝਿਲਮਿਲਾਂਦੇ ਤੇ ਝੂਲਦੇ ਮਕੜੀ ਦੇ ਇਹ ਜਾਲੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਦੇ ਮੁੱਦਤਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਮਸਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੋ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਵਰਗ ਇੰਚ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਮਕੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤ ਵਿਚ ਐਨੀਆਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇੱਕ ਏਕੜ ਦੇ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ! ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਦ ਜੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੱਜ-ਗੱਜ ਲੰਮੇ ਟੁਟੇ ਹੋਏ ਜਾਲੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਮਿਲਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਕੜੀਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਚੰਬੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਕੁੱਝ-ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦੇ ਭਾਟੇ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਈਆਂ ਜਾਂ ਚੀੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਜਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਬੜੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਮਕੜੀਆਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨੇ ਉਡਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਹੈਰਤ ਅੰਗੇਜ਼ ਕੁਦਰਤੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਖੇਤ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਹ ਸਭ ਇੱਕ ਸਕਿੰਟ ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚੁੱਲ੍ਹ ਦੀ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ,¹ ਲੇਕਨ ਨਤੀਜਾ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਸੀ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਦ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਕੜੀਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਇਬ ਸਨ। ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਜਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ੇ ਬਿਖਰ ਗਏ ਸਨ। ਮੱਥਰੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਕੜੀਆਂ ਇਸ ਮਸ਼ੂਮ ਜਿਹੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸੁਆਹ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕੀਤੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਦਾ ਪਾਉਣਾ ਮਹਿਜ਼ ਟਿੱਡਿਆਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਲੀਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਤਥਰ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਮਕੜੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਅਚਾਨਕ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਕੀਟ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਫਿਲਾਸਫ਼ਰਾਂ, ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਫ਼ੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਤਕਰੀਬਨ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ (1300 ਪਾਊਂਡ - ਲਗਭਗ 6 ਕੁਇੰਟਲ) ਚੌਲ, ਅਤੇ ਐਨੀ ਹੀ ਹਾਤੂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਵਾਂਗੇ। ਜੇਕਰ ਫ਼ਸਲ 29 ਬੁਸ਼ੇਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਫਿਰ ਲਵੇ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਵਿਚ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ

¹ ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੂਓਕਾ ਲੰਕਤ ਦੀ ਸੁਆਹ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਚਰੇ ਦੀ ਕੰਪੋਸਟ ਖਾਦ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। -ਲ.ਕ.

ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਇੱਕ ਪਰਮਾਣ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੇ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਕੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਦੇ ਸੰਕੁਚਿਤ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਵਿਡੰਬਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇਆ, ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ ਕਿੰਨੀ ਛੋਟੀ, ਕਿੰਨੀ ਸੀਮਤ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਲੰਘੋ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਭੂਡੀਆਂ ਉੱਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਧੂਮੱਖੀਆਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਫੁਲ 'ਤੇ ਬੈਠ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ, ਮਕੜੇ, ਡੱਛੂ, ਕਿਰਲੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਜਾਨਵਰ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ। ਮਿੱਟੀ ਹੇਠਾਂ ਛੱਛੂਦਰ ਅਤੇ ਗੰਢੋਏ ਸੁਰੰਗਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਮਿਲਣਗੇ।

ਇਹ ਹੈ ਭੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਤ ਪਾਰਿਸਥਿਤਿਕ ਤੰਤਰ (Ecosystem), ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਤੰਤਰ। ਕੀੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਟਿਕਾਊ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਲੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਵਿਗੜੇ।

ਤੇ ਹੁਣ ਜ਼ਰਾ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੋ। ਸਾਰੀ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਦਾ ਬੂਟੀਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਵਾਹੀ ਨਾਲ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਜਹਿਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਨੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਪਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਫੇਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੈਸ ਦੇ ਮੁਖੌਟੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਰਬੜ ਦੇ ਦਸਤਾਨੇ ਪਾਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵੇਖੋਗੇ। ਭੋਨੇ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੈਲੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿਛਲੇ 1500 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਸਲਸਲ ਫਸਲ ਲਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਇੱਕੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸ਼ੇਸ਼ਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਚਾਰ ਸਿਧਾਂਤ

ਪਹਿਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਾਹੀ ਨਹੀਂ, ਯਾਨੀ, ਹਲ ਨਹੀਂ ਵਾਹੁਣਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪਲਟਣਾ ਨਹੀਂ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹਲ ਵਾਹੁਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੋਕਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਧਰਤੀ ਆਪਣੀ ਵਾਹੀ ਆਪ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਪਰਾਣੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰੀਆਂ ਦੀ ਤੋਰਾ-ਫੇਰੀ ਰਾਹੀਂ।

ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੰਪੋਸਟ (ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ) ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ। ਲੋਕੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ, ਮਗਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਲੈਣ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਏ ਜ਼ਖਮ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦੇ। ਲਾਪਰਵਾਹ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਤੀਜਤਨ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਛੇਤਫਾਤ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਅਤੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਰੀਤੀਬਧ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਮੁਤਾਬਕ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਨਦੀਨਾਂ, ਭਾਵ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕੱਢਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਗੋਡੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਦੀਨਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ। ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਬਰਾਦਰੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਘਾਹ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਆਪਣਾ ਕਿਰਦਾਰ ਅਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ, ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰਨਾ। ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਛਾਉਣ, ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਰਸੀਮ ਲਗਾਉਣ, ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰੱਖਣ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਦੀਨਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

¹ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈਣ ਲਈ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਵਾਈਟ ਕਲੋਵਰ (ਬਰਸੀਮ) ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਫਲੀਦਾਰ ਬੂਟਾ ਹੈ, ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਰਾਲੀ ਜਾਂ ਜੌਂ ਆਦਿ ਦੀ ਨਾੜ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮੁਰਗੀ ਖਾਦ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਬਤਖਾਂ ਪਾਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। - ਲ.ਕ. ਅਤੇ ਰ.ਮ.

ਚੋਥਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾ ਹੋਣਾ।¹ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਵਰਤਣ ਵਰਗੇ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਬੂਟੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਨ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਗਿਆ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੋ ਛੇੜਖਾਨੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਦਾ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਵਧਦੀਆਂ ਕਿ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਮਝਦਾਰੀ ਵਾਲਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਤੰਦਰੁਸਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਤਗਤੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਜਾਣ।

ਵਾਹੀ

ਜਦੋਂ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਇਸ ਕਦਰ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਹਰਾਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੂਟੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਕੜਾ ਘਾਹ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਪਾਲਕ (Crabgrass and Docks) ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੂਟੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜਮਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਗੋਡੀ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅਸੰਭਵ ਕੰਮ ਹਰ ਸਾਲ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰੀ ਵਾਲਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੀ ਹੋਈ। ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦਰੁਸਤ ਕਰੇ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮਾਨਵ-ਨਿਰਮਿਤ ਰਸਾਇਣਾਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸਰਬਨਾਸ ਦੀ ਜੰਗ ਛੇੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਵਿਛਾਉਣ, ਅਤੇ

¹ ਜਨਾਬ ਫ਼ੂਫੂਓਕਾ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਲਈ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਇੱਕ ਮਸ਼ੀਨੀ ਰੋਲ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਂ ਸਰਬ-ਮਾਰੂ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈ "ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ" ਹੁੰਦਾ ਹੈ। -ਲ.ਕ.

ਬਰਸੀਮ ਉਗਾਉਣ ਵਰਗੇ ਨਰਮ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਛਾਵੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਖਾਦ

ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਪਜਾਊਪਣ ਦੇ ਮਾਹਰ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, "ਜੇ ਕਿਸੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ ਵਧੇਗਾ ਜਾਂ ਘਟੇਗਾ?" ਉਹ ਅਕਸਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਦੇਖੋ ਜੀ... ਉਪਜਾਊਪਣ ਘਟੇਗਾ। ਨਹੀਂ, ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਕਿ ਜੇ ਇੱਕੋ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਦ ਦੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਫ਼ੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਲਗਭਗ 9 ਬੁਸ਼ੇਲ (525 ਪਾਊਂਡ) 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ ਨਾ ਤਾਂ ਵਧੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਟੇਗਾ।"

ਇਹ ਮਾਹਰ ਉਸ ਖੇਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਪਜਾਊਪਣ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਬੂਟਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਅਤੇ ਉੱਲੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾ ਗਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਸੂਖਮ ਪਰਾਣੀਆਂ, ਗੰਢੇਇਆਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜਾਊਪਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਦੇ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੈਰ ਲਈ ਨਿਕਲੋ ਤੇ ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਉ-ਕੱਦ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖਾਦ ਪਾਈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹਿਆ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ, ਵੈਸੇ ਵੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿਓ, ਕੁੱਝ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਇੱਥੇ ਜਪਾਨੀ ਲਾਲ ਚੀੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਦਾਰ ਦੇ ਦਰਖ਼ਤ ਲਗਾ ਦਿਓ, ਤੇ ਫਿਰ ਵੇਖਣਾ ਮਿੱਟੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਰੁਤਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ, ਮਾੜੀ, ਲਾਲ, ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਬੰਜਰ ਪਹਾੜੀ

ਲਓ, ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਬਰਸੀਮ ਜਾਂ ਲੂਸਣ (Alfalfa or Lucerne) ਲਗਾ ਕੇ ਚੀੜ੍ਹ ਜਾਂ ਦੇਵਦਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਲਗਾ ਦਿਓ। ਹਰੀ ਖਾਦ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਦਰਖਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਉੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਪੁਨਰ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰਿਆ ਪੂਰਾ ਚੱਕਰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਅਰਸੇ ਵਿਚ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਚਾਰ ਇੰਚ ਦੀ ਪਰਤ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵੰਤ ਹੋ ਗਈ।

ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਵੀ, ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਖਾਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਸਥਾਈ ਪਰਤ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਚੀ ਪਰਾਲੀ/ਨਾਡ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰਾਲੀ/ਨਾਡ ਨੂੰ ਗਲਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਬਤਖਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਠਾਂ ਉੱਥੇ ਪੈ ਜਾਣ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੂਚੇ ਓਦੋਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਛੱਡੇ ਜਾਣ ਜਦੋਂ ਪਨੀਰੀ ਹਾਲੇ ਛੋਟੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਝੋਨੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਖਾਦ ਲਈ ਦਸ ਬਤਖਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਲ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਬਾਦ ਵਿਚ ਇੱਥੇ ਕੌਮੀ ਹਾਈਵੇ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਬਤਖਾਂ ਲਈ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਖੁੰਡੇ ਵਿਚ ਪਰਤਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਗਲਾਉਣ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਰਗ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਠਾਂ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਤਖਾਂ ਜਾਂ ਚਰਨ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਾਲ, ਆਪਣਾ ਝੋਨਾ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਬਾਦ ਮੈਂ ਸਵਾ ਕਿੱਲੋ ਜ਼ਮੀਨ ਠੇਕੇ 'ਤੇ ਲੈ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਤਾਜ਼ਾ-ਤਾਜ਼ਾ ਝੋਨਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਪਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਮੁਤਾਬਕ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮੁਰਗ਼ੀ ਖਾਦ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਰ ਖੇਤ ਤਾਂ ਬੜੇ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਚ, ਮੇਰੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬੂਟੇ ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੇ ਉੱਗੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭੁਰਭੁਰੇਗਾ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਖੇਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ

¹ ਬਰਸੀਮ, ਮਟਰੀ (Vetch - ਚਾਰੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਟਰ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬੂਟਾ), ਅਤੇ ਲੂਸਣ ਵਰਗੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ~ਲ.ਕ. ਅਤੇ ਰ.ਮ.

ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਕਿ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦਾ ਖੁੰਡਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਠਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਰਾਲੀ, ਹਰੀ ਖਾਦ, ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮੁਰਗੀ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਚਾਹੀਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਪੋਸਟ ਜਾਂ ਬਜਾਰੂ ਖਾਦ ਦੇ, ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੇ ਇਸ ਵੇਖਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜਾਊਪਣ ਵੱਲੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਸੰਤਰੀਆਂ, ਚੌਲ੍ਹੇ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰਦਾਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਇੱਕ ਸੋਗਾਤ ਵਜੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ।

ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ

ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਇਹ ਹਨ:

ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ, ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਇਕਦਮ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਫੇਰ ਬਦਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਬੀਜ ਓਦੋਂ ਬੀਜੇ ਜਾਣ ਜਦੋਂ ਪਿਛਲੀ ਫ਼ਸਲ ਹਾਲੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਪੱਕ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਜ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੰਗਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਓਦੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਭੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਬੀਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੂਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੁੰਗਰ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੂਟੇ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਜੋ ਅਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਦੀ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਬਾਦ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਚੌਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬੂਟੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਬਿਜਾਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਬੀਜ ਪਾਉਣ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਵਕਫ਼ਾ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਬੂਟੇ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਬਾਦ, ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਾਲੀ/ਨਾਝ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦਾ ਪੁੰਗਰਨਾ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਬਰਸੀਮ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੂਟੀਆਂ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਡੂੰਘੇ ਦੱਬੇ

ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਦਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੰਗਰਨਾ, ਮੁੜ ਕੇ ਉੱਪਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਗਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪੁੰਗਰਨ ਅਤੇ ਵਧਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਵਧਣ ਦਾ ਬਿਹਤਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਵਾਹੀ ਰਾਹੀਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਕੀੜਿਆਂ’ ਦਾ ਕਟਰੋਲ

ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰੋ ਕਿ ਹਾਲੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਰਸਾਇਣਕ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਗੇ। ਜਦ ਕਿ, ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਡਰ ਸੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਜਪਾਨ ਦੇ ਲਾਲ ਚੀੜ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਢੇਰਾ ਲੱਗਣ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਤ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲੇ ਹੁਣ ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼, ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਵਰਤ ਕੇ ਹਵਾਈ ਫ਼ਿਤਕਾਅ ਰਾਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਕਾਰਗਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਲੇਕਨ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਜਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਤਾਜ਼ਾ ਖੋਜ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਢੇਰਾ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗੋਲ-ਪਰਜੀਵ (Nematodes) ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਜੀਵ ਦਰਖਤ ਦੇ ਤਣੇ ਵਿਚ ਪਣਪਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ, ਤੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਖੀਰ, ਚੀੜ ਦਾ ਦਰਖਤ ਮੁਰਤਾ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਹ ਗੋਲ-ਪਰਜੀਵ ਦਰਖਤ ਦੇ ਤਣੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਲੀ ‘ਤੇ ਪਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉੱਲੀ ਦਰਖਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੰਨੀ ਜਿਆਦਾ ਫੈਲ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਉੱਲੀ ਉਦੋਂ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੋਲ-ਪਰਜੀਵ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਜਾਂ ਕੀ ਗੋਲ-ਪਰਜੀਵ ਇਸ ਲਈ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਅੰਤ, ਗੱਲ ਇਸ ਸਵਾਲ ‘ਤੇ ਆ ਕੇ ਟਿਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਣ ਆਇਆ, ਉੱਲੀ ਜਾਂ ਪਰਜੀਵ?

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਜੀਵਾਣੂ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਹਾਲੇ ਬੜੀ ਬੇੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਾਣੂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉੱਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਉੱਲੀ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ, ਇੱਕ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਯਕੀਨੀ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਚੀੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਖਤ ਅਸਧਾਰਨ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਰਝਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ "ਇਲਾਜ" ਉਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਕੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਸਿਰਫ਼ ਅਗਲੀ ਆਫ਼ਤ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜਦੀ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮਨਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਦੋਰਾ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫ਼ੌਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਫਿਤਕਾਅ ਨਾਲ ਘਟਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਤੁਕਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (ਵਾਹੀ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੰਪੋਸਟ ਨਾ ਪਾਉਣਾ, ਗੱਡੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਦੀਨਨਾਸ਼ਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਨਾ ਕੱਢਣਾ, ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਾ ਹੋਣਾ) ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਭਰਿਆ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਸੇਧ ਵਿਚ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਅਨਾਜ, ਅਤੇ ਸੰਤਰੇ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਤੱਤ ਇਹੀ ਹੈ।

ਨਦੀਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਵੀ ਉਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਪਰਾਲੀ ਪਿਛਲੀ ਪਭਭਤ ਵਿਚ ਵਿਛਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਗਲ ਕੇ ਵਧੀਆ ਖਾਦ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਫ਼ੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ (1300 ਪਾਊਂਡ - ਲਗਭਗ 6 ਕੁਇੰਟਲ) ਝਾੜ ਮਿਲੇਗਾ।

ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਘਾਹ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਮੁਹਤਬਰ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਾਵਾਸੇ, ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਿਰੇਏ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਤੇ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਾਦਰ ਵਿਛੀ ਵੇਖੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਵੇਖੋ ਇਹ ਕਲਾ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਲਾਗਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਦਾ ਜੰਗਲ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ, ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਐਨੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਵੀ ਜੋ ਦੀ ਬੜੀ ਤਗੜੀ ਫ਼ਸਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਈ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਜੰਗਲੀ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ, ਜਲਬੂਟੀ (Watercress) ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉੱਗਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਵਾਪਸ ਗਏ ਹਨ।

ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਗੀਚਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਢੁੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤ

ਜਾਂ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਘਾਹ ਦਾ ਪੱਤਾ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਬਗੀਚੇ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆਇਆ ਕਿ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਬਾਗ਼ ਆਮ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਘਾਹ ਨਾਲ ਢੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਬਿਨਾ ਘਾਹ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਹੁਣ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਹੀ ਗੱਲ ਅਨਾਜ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਝੋਨਾ, ਜੌਂ, ਅਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਵਾਢੀ ਕਦੋਂ-ਕਦੋਂ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਜਰਾ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ। ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਅਗੋਤੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪੱਕ ਰਹੀ ਫ਼ਸਲ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।¹ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਝੋਨਾ ਵਾਢੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਜੌਂ ਜਾਂ ਰਾਇ (Rye) ਪੁੰਗਰ ਕੇ ਇੱਕ ਦੋ ਇੰਚ ਵੱਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਵੇਲੇ, ਪੁੰਗਰੇ ਹੋਏ ਬੀਜ ਵਾਢਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਮਿਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਫਟਾਫਟ ਹੀ ਮੁੜ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਹਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਪਤਥਰ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਢੱਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਅਤੇ ਪਖੇਰੂ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਹੀ ਸੜ ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਥਾਲੀ ਜਾਂ ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਗੋਲ-ਗੋਲ, ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮਹੀਨ ਧੂੜਾ ਬੁਰਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਪਾਣੀ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧਾ ਇੰਚ ਮੋਟੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਣੇ ਛਿੱਲੜ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਘੰਟੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿਉਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਗਿੱਲੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੱਥਾਂ ਜਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁੰਨ ਕੇ ਰਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮੁਰਗਾ-ਜਾਲੀ

¹ ਬਰਸੀਮ - ਵ੍ਹਾਈਟ ਕਲੋਵਰ ਦੇ ਬੀਜ ਫੀ ਚੋਬਾਈ ਏਕੜ ਤਕਰੀਬਨ 1 ਪਾਊਂਡ, ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਬੀਜ ਫੀ ਚੋਬਾਈ ਏਕੜ ਤਕਰੀਬਨ 6½ ਤੋਂ 13 ਪਾਊਂਡ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਤਜਰਬੇਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ, ਜਾਂ ਸਖਤ ਜਾਂ ਮਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣਾ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਗਲ ਰਹੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਹਰੀ ਖਾਦ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਬਿਹਤਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਦੇ, ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਪਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। - ਲ.ਕ.

ਵਿਚੋਂ ਦਬਾ ਕੇ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਡਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੇ ਦਿਨ ਸੁੱਕ ਲੈਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਘੁਮਾ ਕੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਹਰ ਗੋਲੀ ਵਿਚ ਜੇ ਇੱਕੋ ਬੀਜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਲਿਆਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਜੋਗੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਾਲਾਤ ਮੁਤਾਬਕ, ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਵਿੱਚੋਂ ਰਲਾ ਕੇ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਅਤੇ ਰਾਇ (Rye) ਦੀ ਨਵੀਂ ਫਸਲ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰਨ ਲਈ ਮੁਨਾਸਬ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਵੀ ਬੀਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।¹ ਖੇਤ ਵਿਚ ਮੁਰਗ਼ੀ ਖਾਦ ਦੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਤਹਿ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਗਲ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਈ ਵਿਚ ਹਾੜੀ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਸਾਰੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਾ ਕੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਫ਼ਤੇ ਦੱਸ ਦਿਨ ਲਈ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਾੜ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੂਨ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ ਦੌਰਾਨ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਗਸਤ ਵਿਚ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ਾ ਪਾਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਲਓ ਜੀ, ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਫਸਲ ਵਾਢੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੋਲੇ/ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਚੱਕਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਵਾਢੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਪਣੇ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਫ਼ੀ ਚੋਲਾਈ ਏਕੜ ਵਿਚ, ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਵਿਛਾਉਣ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ-ਦੋ ਘੰਟੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਾਢੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ

¹ ਚੋਲੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਫ਼ੀ ਚੋਲਾਈ ਏਕੜ 4½ ਤੋਂ 9 ਪਾਊਂਡ ਬੀਜਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਰੇਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਫੁਕੂਓਕਾ ਨਵੰਬਰ, ਦਸੰਬਰ ਵਿਚ ਬੀਜੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਬੀਜ ਝੁੱਟੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਗੋਲੀਆਂ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। -ਲ.ਕ.

ਇਕੱਲਾ ਕਿਸਾਨ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜਪਾਨ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸੰਦ ਵਰਤ ਕੇ, ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਦੇ-ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਨਬੇਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਨਾਜ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਸੋਖਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੀਜ ਸੁੱਟਣ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਵਿਛਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖ਼ਾਸ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਸਾਦਗੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਤੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਖੇਤੀ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਜਪਾਨੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਚੌਲ ਜਾਂ ਕਣਕੀ (Buckwheat), ਚਰ੍ਹੀ ਜਾਂ ਬਾਜਰਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਈਟ ਕਲੇਵਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਰਸੀਮ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਿਸਮ, ਲੂਸਣ, ਮਟਰੀ, ਦਾਲਾਂ ਜਾਂ ਲੂਪਿਨ (Lupine) ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਢੁਕਵੇਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣਾ ਅਨੁਠਾ ਰੂਪ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦਸੰਬਰ ਤੱਕ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਬੀਜ ਪਰਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਬਹਾਰ ਆਉਣ ਤੱਕ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਗੋਭੀ ਕਰਨ, ਕੰਪੋਸਟ ਪਾਉਣ ਜਾਂ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਦੀ ਛੰਗਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ, ਲੇਕਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਘਟਾਉਂਦੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅੰਨ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਦੀ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨਾਲ ਖੇਤੀ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਭੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲੈਣ ਦੇ ਮੇਰੇ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਪਜਾਊਪਣ ਨਾਲ, ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਫੁੱਟਣ ਨਾਲ, ਘਾਹ-ਸੂਟੀ ਨਾਲ, ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਨਾਲ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ। ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਹੀ, ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇੱਕ ਬੇਹੱਦ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਸਕਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਤੂੜੀ ਬਣਾਏ ਥੀਰ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ

ਓਕਾਯਾਮਾ ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭੋਨਾ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਤੂੜੀ ਬਣਾਇਆਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਤੂੜੀ

ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰੀਖਣ ਵੇਖਣ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਉਹ ਖੇਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੂੜੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਤੂੜੀ ਬਣਾਇਆਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਈ ਗਈ। ਠੀਕ ਇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖੀ, ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਿਨਾ ਤੂੜੀ ਬਣਾਇਆਂ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸ਼ੀਮਾਨੇ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਯਾਸੂਕੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਨਾਬ ਫੂਜੀ, ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਵੇਖਣ ਆਏ। ਮੈਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੱਟੇ ਬਗ਼ੈਰ ਵਿਛਾਉਣ। ਉਹ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਵਾਪਸ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ ਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤਜਰਬਾ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨ 'ਤੇ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ-ਸਿੱਧਾ ਬੜੇ ਕਰੀਨੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਛਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਜਪਾਨੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਸਜਾਵਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਬੀਜ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਫੁੱਟਣਗੇ। ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਨਾੜ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ, ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਛਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਲਈ ਫੁੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਇਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਆਪੇ ਹੀ, ਕੁਦਰਤਨ ਡਿੱਗੀ ਹੋਵੇ।

ਪਰਾਲੀ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਨਾੜ ਝੋਨੇ ਲਈ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਤਾਜ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੁਹਾਡੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਲੱਗ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਗੀਆਂ, ਤੇ ਜੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਵਿਛਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਅਗਲੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਿਕਲਣਗੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਾਜ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਣਕੀ (Buckwheat) ਦਾ ਫੂਸ ਵੀ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਠੀਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਨਾੜ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਕਣਕੀ (Buckwheat) ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੱਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਣਕ, ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ

ਬਾਜਰਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਜ਼ੀ ਨਾੜ ਜਾਂ ਫੂਸ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਿਛਲੀ ਵਾਢੀ ਦੀ ਗਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਅਤੇ ਫੱਕ ਬਚਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ

ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਵਾਪਸ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਜਾਊ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੋਂ ਖਾਦਾਂ ਪਾਉਣਾ ਗ਼ੈਰਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹਲ ਨਾ ਵਾਹੁਣ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਹਲ ਨਹੀਂ ਵਾਹਿਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ, ਜੋ ਕਿ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੈ, ਕੋਈ ਚਾਰ ਇੰਚ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਭਵ ਹੋਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਉਗਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਵਾਏ ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ

ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੰਪੋਸਟ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ - ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਬਹਾਰ ਜਾਂ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਂਦਾ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਉੱਤੇ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਪਰਤ ਮੁਰਗੀਆਂ ਜਾਂ ਬਤਖਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਠਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲ ਕੇ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਕਿਸਾਨ ਤਿੱਖੀ ਧੁੱਪਿ ਕਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਟਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕਟਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਚੂਨਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਢੇਰੀ ਨੂੰ ਉੱਤੇ ਥੱਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਢੇ-ਢੇ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਕਸ਼ਟ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ "ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕਾ" ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਪਸੰਦ

ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਲੀ, ਨਾਤ, ਫੱਕ ਜਾਂ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਚਿੱਪਰਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਓਦਾਂ ਹੀ ਖਿਲਾਰ ਦਿਆਂ ਕਰਨ।

ਪੱਛਮੀ ਜਪਾਨ ਦੀ ਟੋਕਾਈਡੋ ਲਾਈਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਗ਼ੌਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਤੂੜੀ ਬਣਾਏ ਬਗ਼ੈਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੁਣ ਚਿਆਦਾ ਮੋਟਾ-ਮੋਟਾ ਕੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਪਰ ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਮਾਹਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਹੀ ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਫ਼ੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਸਿਰਫ਼ ਐਨੇ ਸੌ ਜਾਂ ਓਨੇ ਸੌ ਪਾਉਂਡ ਪਰਾਲੀ ਹੀ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ ਹੀ ਵਾਪਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ? ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੀ ਤਾਕੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਤੱਕਦਿਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੀ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਅੱਧੀ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਰੱਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਜੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ/ਨਾਤ ਵਾਪਸ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਵਾਪਸ ਮਿਲੇਗੀ।

ਬੀਜ ਫੁੱਟਣਾ

ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਭੋਨੇ ਦੀ ਭਗੜੀ ਅਤੇ ਭੰਦਰੁਸਤ ਪਨੀਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੀਜਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਕਿਆਰੀਆਂ ਬਤੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕੁਨਬੇ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪੂਜਾ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ। ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਕੇ, ਰੇਤਾ ਅਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਫੱਕ ਦੀ ਸੁਆਹ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਿਲਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਨੀਰੀ ਚੰਗੀ ਨਿਕਲੇ।

ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਫਿਰ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਖੇਤ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਹਾਲੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਪਰ-ਥਾਂ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸੜ-ਗਲ ਰਹੀ ਪਰਾਲੀ ਖਿੰਡਰੀ ਪਈ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ੱਕ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਬੀਜੇ ਬੀਜ ਵਧੀਆ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਮੀਂਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਖੇਤ ਚਿੱਕੜ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਤੇ ਬਿਜਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ

ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਲੈਕਨ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਫੁਫੁੰਦਰ, ਚੂਹੇ, ਬੀਡੇ ਅਤੇ ਘੋਗਿਆਂ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਦੇ ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ, ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਜ ਬੀਜ ਕੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬੀਜ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘੇ ਬੀਜੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗਲ ਜਾਣਗੇ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਹਲ ਦੀ ਲੀਕ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਬਗ਼ੈਰ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਲਸੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਤੇ ਹਲ ਨਾਲ ਲੀਕਾਂ ਵਾਹੁਣ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮੋਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਬੀਜ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪੁੰਗਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਆਕਸੀਜਨ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਗੋਲੀਆਂ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਬੀਜ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਾਲ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੀ ਪੈ ਜਾਣ, ਇਹ ਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਲਦੇ।

ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨਾਲ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਅਤੇ ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਆਦਰਸ਼ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ, ਫ਼ੀ ਚੌਥਾਈ ਏਕੜ ਤਕਰੀਬਨ 900 ਪਾਊਂਡ ਜੌਂ ਦੀ ਨਾੜ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਕੜਾ ਘਾਹ (Crabgrass) ਵਰਗੀ ਕਸੂਤੀ ਘਾਹ, ਜੋ ਕਿ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਕੀਤਿਆਂ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਪੰਛੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਬੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਤਰੀਕਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇੰਨਾ ਪਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਚਿੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪੰਛੀ ਮੇਰੇ ਐਨ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਖੇਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਬੀਜ ਚੁੱਗੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਲਈ ਡਰਾਉਣੇ, ਜਾਲ, ਖੜਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੀਪੇ ਸਭ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਤਰਕੀਬ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੀ, ਤਾਂ ਮਸਾਂ ਇੱਕ ਦੇ ਸਾਲ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦਾ।

ਮੇਰੇ ਤਜਰਬੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਜੇ ਬੀਜ ਓਦੋਂ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਜਦੋਂ ਪਿਛਲੀ ਫ਼ਸਲ ਹਾਲੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਘਾਹ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਵਿਚ ਲੁੱਕੇ ਰਹਿਣ, ਅਤੇ ਜੇ ਪੱਕੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਜਾਂ ਰਾਇ (Rye) ਜਾਂ ਜੌਂ ਦੀ ਨਾਫ਼ ਨਾਲ ਖੇਤ ਨੂੰ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਰਗਰਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਾਲ-ਸਾਲ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਕਈ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱਲਿਆ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਗ਼ਤਬੜਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਜਦੋਂ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਣ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਓਨੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਜਿੰਨੀ ਕੁਲੰਬਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਲੱਭ ਲੈਣ 'ਤੇ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੁੱਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਝੋਨਾ

ਅਗਸਤ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹਮਸਾਇਆਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਝੋਨਾ ਲੱਕ-ਲੱਕ ਉੱਚਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ 'ਚ ਬੂਟੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ, "ਫੁਕੂਓਕਾ ਸਾਹਬ, ਝੋਨਾ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਹੋ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਊਗਾ ਨਾ?" "ਯਕੀਨਨ," ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। "ਫ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ।"

ਮੈਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਲੰਮੇ-ਉੱਚੇ ਤੇ ਛੋਟੀ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੂਟੇ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਬਲਕਿ ਮੈਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਨਿੱਗਰ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਸਿੱਟਾ ਛੋਟਾ ਰੱਖੋ, ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਖੁਰਾਕ ਨਾ ਦਿਓ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਿਓ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ, ਚਾਰ ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਵਾਹਵਾ ਸਾਰੇ ਪੱਤੇ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਝਾੜ ਸੁਹਣਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਪੱਤੇਦਾਰ ਡੰਡਲ ਹੀ ਤਗਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੂਟੇ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾਸਤਾ (ਸਟਾਰਚ) ਤਾਂ ਬਥੇਰਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਨ ਬੂਟੇ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਪੱਤੇ ਵੱਡੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਐਨੀ ਤਾਕਤ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਾਣੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤਾ

ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ-ਉੱਚੇ, ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ 2000 ਪਾਊਂਡ ਪਰਾਲੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਚੌਲ ਤਕਰੀਬਨ 1000-1200 ਪਾਊਂਡ ਨਿਕਲਣਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ, ਜਿਵੇਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, 2000 ਪਾਊਂਡ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ 2000 ਪਾਊਂਡ ਚੌਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਬੂਟਿਆਂ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 2400 ਪਾਊਂਡ ਚੌਲ ਮਿਲਣਗੇ, ਯਾਨੀ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲੋਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਭਾਰ 20 ਫੀਸਦੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੁੱਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਗਾਏ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਐਨੇ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਧੁੱਪ ਬੂਟੇ ਦੇ ਮੁੱਢ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪੱਤੇ ਦਾ ਇੱਕ ਵਰਗ ਇੰਚ ਹਿੱਸਾ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਛੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਸੌ ਦਾਣੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਛੋਟੇ ਪੱਤੇ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਰਾ ਸੋਘਣਾ ਬੀਜਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਫੀ ਵਰਗ ਗਜ਼ ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲਗਭਗ 250-300 ਡੰਡਲ (20 ਤੋਂ 25 ਬੂਟੇ) ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਬੀਜ ਵਾਹਵਾ ਫੂਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਲੰਮਾ ਚੌੜਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਚੰਗਾ ਝਾੜ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਕਣਕ, ਰਾਇ (Rye), ਕਣਕੀ (Buckwheat), ਜਵੀ, ਬਾਜਰਾ, ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਸਮਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਆਮ ਤਰੀਕਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਵਧਣ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਇੰਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਸਾਨ ਇੰਨੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਝੋਨਾ ਉਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਹੁਣ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਝੋਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੇ "ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ" ਵਿਚ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ, ਪਾਣੀ ਭਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੋਨਾ ਉਗਾਉਣਾ ਬੂਟਿਆਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਓਦੋਂ ਪਣਪਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਾਣੀ ਸੋਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ 60 ਤੋਂ 80 ਫੀਸਦੀ ਪਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਝੋਨਾ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਕਿਸਮਾਂ ਹੀ ਬਚ ਸਕਣ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ

ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਸਤੀ ਸੰਦ ਨਾਲ ਪੁੱਟਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਮਾਂ-ਖਾਊ ਅਤੇ ਕਮਰ-ਤੋੜ ਕੰਮ, ਇੱਕ ਫ਼ਸਲ ਲੈਣ ਲਈ ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੂਨ ਵਿਚ, ਮਾਨਸੂਨ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਲਈ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਬਿਨਾ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਐਨੇ ਛੋਟੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਵੀ, ਸੂੱਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਬਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਬਰਸੀਮ ਵੀ ਮੁਰਝਾ ਕੇ ਪੀਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਰਾਦਾ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਹਿਜ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਜੜ੍ਹ ਫੜ ਲੈਣ।

ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੱਢੇ ਜਾਣ 'ਤੇ (ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ), ਬਰਸੀਮ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਬੂਟਿਆਂ ਹੇਠਾਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਢੱਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵਾਂ। ਮੌਸਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾੜ ਅਤੇ ਹਰੀ ਖਾਦ ਹੇਠਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਨਮੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਸਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕਦੇ ਖੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਦਿਖਾਓ, ਤਾਂ ਉਹ ਝੱਟ ਦੇਣੀ ਪਛਾਣ ਕੇ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਓਦਾਂ ਹੀ ਦਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਦਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ।

ਉਹ ਜਾਣ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਬੀਜ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਗਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਗਈ, ਕਿ ਇਹ ਬੂਟਾ ਖੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਗਈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਬੂਟੇ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ, ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਢਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਫ਼ਾਸਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦਸ ਦੇਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੂਟੇ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਐਨੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਗਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਾਟਸੂਸ਼ਿਮਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬੂਟਾ ਓਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੂਟੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਚੌਥਾ ਪੱਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੱਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਿਹਤਰੀਨ ਨਤੀਜੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬੂਟੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੀ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਵਧਣ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਵਾਲਾ ਪੱਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਝਾੜ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਹਣਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਾਟਸੂਸ਼ਿਮਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਬੂਟੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਰਸਰੀ ਵਿਚ ਖਾਦਾਂ ਨਾਲ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾਈ ਗਈ, ਤੇ ਫਿਰ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਮੇਰੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਮੁਤਾਬਕ ਉਗਾਏ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਦਾਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਗ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਬੂਟੇ ਦੇ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਲੇਸਲੇ ਚੋਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਅਜਮਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਬੀਜੇ ਇਸ ਦੇ ਹਰੇਕ ਬੀਜ ਵਿਚੋਂ ਔਸਤਨ 12 ਫੰਡਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਹਰ ਸਿੱਟੇ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ 250 ਦਾਣੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਗਭਗ ਓਨੀ ਫਸਲ ਲੈ ਸਕਾਂਗਾ ਜਿੰਨੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਨਾਲ ਫੀ ਚੋਥਾਈ ਏਕੜ 27½ ਬੁਸ਼ੇਲ (1,650 ਪਾਊਂਡ - ਲਗਭਗ ਸਵਾ ਸੱਤ ਕੁਇੰਟਲ) ਫਸਲ ਤਾਂ ਲਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਤਕਨੀਕੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ੱਕੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਚੋਲ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁੜ-ਚਿਰੇ ਜਾਂ ਆਰਜ਼ੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। "ਜੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੇ ਪੱਕਾ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ," ਤਕਨੀਕੀ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੋਲ ਉਗਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੇ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਰ ਸਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਹੋਰ ਉਪਜਾਊ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬਾਗ-ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਲਾਗਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਿੱਥੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵੀ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ $1\frac{1}{4}$ ਕਿੱਲੋ ਬਾਗ ਸੀ ਅਤੇ $3\frac{3}{8}$ ਕਿੱਲੋ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਸਨ। ਹੁਣ ਇਕੱਲਾ ਬਾਗ ਹੀ $12\frac{1}{4}$ ਕਿੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਜਮੀਨ ਇਸ ਲਈ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਮੀਨਾਂ ਬੰਜਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਇਸ ਜਮੀਨ ਨੂੰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਢਲਾਨਾਂ ਤੋਂ ਚੀੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਖਤ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੱਢ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਮ-ਉਚ ਰੇਖਾ (Contour line) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੱਡੇ ਪੁੱਟ ਕੇ ਨਿੱਥੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ। ਵੱਡੇ ਚੀੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੁੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੁੱਟ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜਪਾਨੀ ਪੈਂਪਸ ਘਾਹ (Pampas), ਕੋਗਨ ਘਾਹ (Cogon), ਅਤੇ ਬਰੈਕਨ (Bracken) ਫੈਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੇਰੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਬੂਟੇ ਇਸ ਘਾਹ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਖੁਰਮਟ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ।

ਮੈਂ ਚੀੜ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟਹਿਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਇੱਕ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾ ਚੌਕਣ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਧਣ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਝਾੜ-ਬੂਝਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਬਰਸੀਮ ਬੀਜ ਦਿੱਤਾ।

ਛੇ-ਸੱਤ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਆਖਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗ ਗਏ। ਮੈਂ ਰੁੱਖਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿੱਟੀ ਖੋਦ ਕੇ ਪੱਟੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਬਗ਼ੀਚਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਵਖਰਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਜਾਹਰ ਹੈ, ਮੈਂ ਵਾਹੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਨਾ ਵਰਤਣ, ਅਤੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਜਾਂ ਬੂਟੀਮਾਰ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾ ਵਰਤਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੂਟੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਫੁੱਟੇ ਚੀੜ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਹੋਣ ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਿੱਖੇ ਸਿਰ ਵਾਲੇ ਚੇਪੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਫੁੱਟੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜ਼ਮੀਨ ਜੰਗਲ ਘੱਟ ਤੇ ਬਾਗ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਿਰਫ਼ ਓਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕੀੜੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ।

ਫਲਦਾਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਧਣ ਦੇਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਫਲ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਛੰਗਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਿੱਥੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਧਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦੇਵਦਾਰ ਜਾਂ ਚੀੜ ਦਾ ਦਰਖਤ। ਯਾਨੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤਣਾ ਸਿੱਧਾ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਿੱਥੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਰੂਪ ਜਾਂ ਆਕਾਰ-ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹੱਸਾਕੂ ਅਤੇ ਸੈਫ਼ੋਕ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੜੇ ਲੰਮੇ-ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਉਨਸੂ ਮੈਂਡਰਿਨ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਠਿੰਗਣੇ ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਤਸੂਮਾ ਮੈਂਡਰਿਨ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੀ ਅਗੇਤੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬੂਟਾ ਜਦੋਂ ਫਲ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਓਦੋਂ ਵੀ ਛੋਟਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੋਟੀ ਗੱਲ, ਹਰੇਕ ਬੂਟੇ ਦਾ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਤਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰੋ

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ ਕਿ ਬਾਗ਼-ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਕੀੜਿਆਂ ਰੂਬੀ ਸਕੇਲ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮੋਮੀ ਚੇਪੇ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਦੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਫਿਊਸੋਲ (Fusol) ਨਾਂ ਦੀ

ਕੀਤੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਇਹ ਭੁਗਤਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀਤਿਆਂ ਦਾ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਕਰਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ, ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਤਾਂ ਆ ਗਈ ਕਿ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਕੀਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੂਆਂ ਅਤੇ ਚੋਪੇ ਲਈ, ਜੋ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਤੇਲ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀਤਿਆਂ ਲਈ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 200 ਤੋਂ 400 ਗੁਣਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਛਿੜਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੇ ਕੀਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਦ-ਬਖੁਦ ਆਪਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤਵਾਜ਼ਨ ਬਠਾਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੂਮਨ ਸਮੱਸਿਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਜੇ ਜੂਨ ਜਾਂ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਨੈਵਿਕ ਫਾਸਫੋਰਸ ਵਾਲੀ ਕੀਤੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਵਰਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਰਸਾਇਣ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀਤੇ ਵੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਲੂਣ-ਲਸੂਣ ਦੇ ਘੋਲ ਜਾਂ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਤੇਲ ਵਰਗੇ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ "ਨੈਵਿਕ" ਛਿੜਕਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਕੀਤਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਲਾਇਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਛੱਡਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਦਰਖਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤਿਆਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਇਸ ਕਦਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਗੜਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦਰਖਤ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਹਿਲੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਉਲਝਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਕੀਤਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਸ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕਈ ਏਕੜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਲੇਕਨ ਜੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਲਗਭਗ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਦਰਖਤ ਤਗੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੀਤਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਫਿਰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੰਗਾਈ, ਜਾਂ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੇਕਰ ਬੂਟੇ ਨਰਸਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਖਰੀਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿਚ ਛੰਗਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਛੰਗਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਦੇਖੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਮੋਰੀਸ਼ਿਮਾ ਅਕੇਸ਼ੀਆ (Morishima acacia - ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ)। ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਾਲ ਭਰ ਵਧਦਾ ਫੁਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਇਸ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਡੋਡੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੋਡੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਤੇਲਾ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਤੇਲੇ ਨੂੰ ਚੀਚ ਵਹੁਟੀਆਂ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਤੇਲੇ ਨੂੰ ਚੱਟ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਚੀਚ ਵਹੁਟੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਨਿੱਥੂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਉਤਰ ਆਈਆਂ ਤੇ ਜੂਆਂ, ਤਿੱਖੇ ਸਿਰ ਵਾਲੇ ਚੇਪੇ ਅਤੇ ਰੁੰ ਵਰਗੇ ਗੱਦੇਦਾਰ ਚੇਪੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।

ਛੰਗਾਈ, ਖਾਦ, ਜਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਛਿੜਕਾਅ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਫਲ ਉਗਾਉਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ

ਇਹ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਕਾਰ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਵਰਤਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਦਰਖਤ ਤਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਮਿੱਟੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਚੂਸ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਕ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਢੰਗ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨੰਗੀ ਸੀ ਜਿਸ 'ਤੇ ਲਾਲ ਚੀਕਟੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਐਨੀ ਸਖ਼ਤ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਰ ਸਕਦੇ। ਇੱਥੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜ਼ਮੀਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਲੋਕੀ ਇੱਥੇ ਆਲ੍ਹੇ ਉਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਬੇਜਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸੰਤਰੇ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਹੀਂ ਉਗਾ ਰਿਹਾ, ਬਲਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਗੁਆਚੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਚਲੋ, ਇਸੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਜਰ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਉਪਜਾਊ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਇਆ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ

ਸੰਤਰਿਆਂ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਵਾਹ ਕੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਖੰਡੇ ਪੁੱਟ ਕੇ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਰਤਣ। ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਸ ਜਿੰਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹੱਡ ਭੋਤਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਨਿਖਿੱਧ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਹਰੇ ਸ਼ੂਟੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਦੱਬੇ। ਮਣ-ਮਣ ਪੱਕਾ ਵਜਨ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਦ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਉੱਤੇ ਐਨੀ ਖਾਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਕਿ ਮੁੱਠੀ ਭਰੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਦੱਬਣ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਖੰਡੇ ਮੈਂ ਪੁੱਟੇ ਸਨ ਉਹ ਢਹਿ ਕੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟੋਏ ਬਣ ਗਏ।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਦੱਬਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ ਜਾਂ ਨਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਜੇ ਖਾਦ ਵਾਲੀ ਮਿੱਟੀ ਬਣਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਬਿਹਤਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਠੀਕ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੱਟਣ ਲਈ ਰੁੱਖ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਰੁੱਖ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਾਹਰੋਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਲੈਣ।

ਮੇਰੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਚੀੜ੍ਹ ਅਤੇ ਦੇਵਦਾਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਨਾਖਾਂ, ਪੈਰਸਿੱਮਨ, ਲੁਗਾਨਾਂ, ਜਪਾਨੀ ਚੈਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਦੇਸੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੁੱਖ, ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਉਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਦਿਲਚਸਪ ਰੁੱਖ ਹੈ ਮੋਰੀਸ਼ਿਆ ਅਕੇਸੀਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਦੇਸੀ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਹੀ ਦਰਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਚੀਚ ਵਹੁਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀੜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਢੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਮਧੂਮੱਖੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਪੱਤੇ ਚਾਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਰਾਇਜ਼ੋਬੀਜਮ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਮਿੱਟੀ ਲਈ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਰੁੱਖ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਤੋਂ ਲਿਆਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦਰਖਤ ਮੈਂ ਵੇਖੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਛੇ-ਸੱਤ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੇ ਖੰਡੇ ਜਿੰਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਇੱਕ

ਅਜਿਹਾ ਰੁੱਖ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਦੀ ਖਾਦ ਬਣਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ 6 ਤੋਂ 10 ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਢੋ-ਢੋ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲੱਕ-ਤੋੜ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਮੈਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਲੂਸਣ ਰਲਾ ਕੇ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਵਿਚ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੱਗ ਗਏ, ਪਰ ਆਖਰ ਇਹ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਨਿਕਲ ਆਏ ਤੇ ਬਗੀਚੇ ਦੀਆਂ ਢਲਾਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮੈਂ ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀ (Daikon) ਵੀ ਲਗਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਤੱਕ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਲਈ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬੀਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗ ਕੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਉਗ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪੈਂਦੀ ਗਈ, ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਜੰਮਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸੱਤ-ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਦ, ਬਰਸੀਮ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ-ਤਕਰੀਬਨ ਲੁਕ ਗਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੂਟੀਆਂ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਰਸੀਮ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਬੀਜ ਹੋਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਨਦੀਨ/ਬਰਸੀਮ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਚਾਦਰ ਸਦਕਾ, ਪਿਛਲੇ ਪੱਚੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਡਾਕਰ ਲਾਲ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਰਮ, ਕਾਲੀ, ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਹਰੀ ਖਾਦ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ 'ਤੇ, ਅਤੇ ਮੌਰੀਸ਼ਿਮਾ ਅਕੇਸੀਆ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਪਰਤਾਂ 'ਤੇ ਖਾਦ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਉੱਤੋਂ ਕੋਈ ਖਾਦ ਪਾਏ ਬਗੈਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਉੱਚੇ ਦਰਖਤ ਲਗਾ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਨਿੰਬੂ-ਸੰਤਰੇ ਲਗਾ ਕੇ, ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਰਾਹ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਗੀਚਾ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਆਪ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

¹ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਫੁਕੁਓਕਾ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ, ਝਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪੁੰਗਰ ਰਹੀਆਂ ਲਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਰੀ ਨਾਲ ਵੱਢ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ~ਲ.ਕ.

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣਾ, ਜੰਗਲੀ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਹੁਣ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦੀ। ਟੱਬਰ ਦੇ ਲੰਗਰ-ਪਾਣੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖਾਲੀ ਪਏ ਟੋਟੇ 'ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ ਲਈ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੈਵਿਕ ਕੰਪੋਸਟ ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ, ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ, ਘਰ ਦੇ ਚੌਕੇ ਲਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਨਾਲ ਘੁਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੁਆਕ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਖੇਡਦੇ। ਸੂਰ ਰਸੋਈ ਦੀ ਜੂਠ ਖਾਂਦੇ, ਨਾਲੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖਾਣ ਲਈ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲੱਭਦੇ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਖੋਦੀ ਜਾਂਦੀ। ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਦੇ ਅਤੇ ਖੇਡਦੇ, ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜੇ ਵੀ ਪਣਪਦੇ, ਕੁਕੜੀਆਂ ਸੁੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਗਦੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਆਂਡੇ ਦਿੰਦੀਆਂ।

ਅੱਜ ਤੋਂ ਵੀਹ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਜਪਾਨ ਦਾ ਠੇਠ ਪੇਂਡੂ ਪਰਵਾਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਲਗਾਉਣ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ, ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਲਗਾਉਣ ਰਾਹੀਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕੁਕੜੀਆਂ ਵੀ ਚੁੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਦੱਖਣੀ ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਵਿਚ ਕੁਕੜੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਅਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁੰਝੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜੇ ਤਾਂ ਚੁੱਗ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ।

ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਡੰਗਰਾਂ ਜਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮਲ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਬਾਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਹਿਮੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੰਦਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਦਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਲੋਕ "ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀਆਂ" ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਟਹਾਊਸਾਂ (ਗਰਮ ਘਰ ਜਾਂ ਗਰੀਨਹਾਊਸ) ਵਿਚ, ਬਗ਼ੈਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਬਜ਼ਰੀ ਵਿਚ, ਰੇਤੇ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ (ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕਸ) ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣਾ ਜਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਕ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਕੇ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛਣ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ "ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀਆਂ" ਅਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੰਢੇਇਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੀੜਿਆਂ, ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਣੂਆਂ, ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਰੂੜੀ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਤ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਉਗਾਈਆਂ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤਬਖ਼ਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਟੋਟੇ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਾਂ ਬੇਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋਏ "ਅੱਪ-ਜੰਗਲੀ" ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਬੀਜ ਸੁੱਟ ਦਿਓ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਾਹ-ਬੂਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਗਣ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣ 'ਤੇ ਨਿੱਥੂ-ਸੰਤਰੇ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਲੀ ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦੇ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ। ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਈ ਸਹੀ ਵਕਤ ਉਹ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਘਾਹ ਅਤੇ ਬੂਟੀਆਂ ਸੁੱਕ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ, ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਾਲੇ ਨਿਕਲੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ।¹

ਪਤਝੜ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਬੀਜ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁੱਟਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਘਾਹ ਸੁੱਕ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹਾਲੇ ਜੰਮੇ ਨਾ ਹੋਣ।

ਬਿਹਤਰ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਦਿਨ ਲੱਗੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਬਾਰਸ਼ ਦੀ ਝੜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਦਾਤਰੀ ਨਾਲ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਵੱਢ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਓ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜ ਪਾ ਦਿਓ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਢੱਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ; ਬੱਸ ਜਿਹੜੀਆਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਵੱਢੀਆਂ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਪਸ ਵਿਛਾ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰੀ ਖਾਦ ਵੀ ਮਿਲੇਗੀ, ਤੇ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਨ ਤੱਕ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਕੜੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕਟਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਇੰਨੇ ਸੰਘਣੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਓਥੇ ਬੱਸ ਓਦਾਂ ਹੀ ਬੀਜ ਖਿਲਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੁੱਝ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਕੜੀਆਂ ਛੱਡਣਗੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਬਚੇਰੇ ਜੰਮ ਪੈਣਗੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੀਜ ਇੱਕ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹਲ ਦੀ ਲੀਕ ਵਿਚ ਬੀਜੋਗੇ, ਤਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਲ ਕੁੰਡੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੀਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਡਕਾਰ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਕੀਤੇ ਸਿੱਧੀ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਫ਼ ਹੋਏ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਕੁਕੜੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਖੋਤਰਣ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਐਦਾਂ ਹੀ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਖਿਲਾਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਧਾਰਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਨਦੀਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫੁੱਟ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਬਾਦ ਵਿਚ ਨਦੀਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਬਣਗੀਆਂ। ਕੁੱਝ ਸਬਜ਼ੀਆਂ

¹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਸਨਾਬ ਫ਼ਕੂਚਿਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਤਜਰਬੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਓਥੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਮੌਸਮ ਇੰਨਾ ਕੁ ਗਰਮ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਉਹ ਐਨੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹਰੇਕ ਸਬਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਧ-ਜੰਗਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਓਥੇ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਜਪਤੀ ਮੁਤਾਬਕ ਢੁਕਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ~ਲ.ਕ.

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਫੁਟਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਲਕ ਅਤੇ ਗਾਜਰ। ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੇ ਦਿਨ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਬੋਝੀਆਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀ, ਸਲਗਮ, ਤੇ ਕਈ ਪੌਦੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਤਗਤੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਕਿ ਸਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਘਾਹ ਅਤੇ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਕੁਝ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਰਹਿ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਫਿਰ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਫੁਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੰਜਤ ਨਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ।

ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਥਾਂ-ਪਰ-ਥਾਂ ਫਲਦੀਆਂ-ਫਲਦੀਆਂ ਅਣਜਾਣੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਕਮਾਲ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਲਗਮ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧੇ ਬਾਹਰ ਉੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਧੇ ਅੰਦਰ। ਗਾਜਰਾਂ ਅਤੇ ਬਰਡੋਕ ਅਕਸਰ ਮੋਟੇ ਤੇ ਠਿਗਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਚਿੱਟੇ-ਚਿੱਟੇ ਧਾਗਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ। ਸੁਆਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਤਿੱਖਾ ਅਤੇ ਕਸੈਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਜੰਗਲੀ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਲਸੂਣ, ਜਪਾਨੀ ਮੋਤੀ ਪਿਆਜ਼, ਤੇ ਚੀਨੀ ਗੰਢੇ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਲ-ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਫਲੀਆਂ ਬੀਜਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਮਾਂ ਹੈ ਬਹਾਰ। ਲੋਬੀਆ ਅਤੇ ਰਾਜਮਾਂਹ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੰਗਾ ਭਾਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਟਰ, ਲਾਲ ਆਚੂਕੀ ਫਲੀਆਂ, ਸੋਇਆਬੀਨ, ਪਿੱਟੇ ਬੀਨ ਅਤੇ ਰਾਜਮਾਂਹ ਦਾ ਛੋਤੀ ਫੁਟਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਰਸ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੁਟਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਤੇ ਅੱਖ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਬੈਂਗਣਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਐਨੇ ਤਗਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਗਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਟਮਾਟਰ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੇਠਾਂ ਭੁੰਜੇ ਹੀ ਫੈਲਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰੇ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਨਵੇਂ ਬੂਟੇ ਫੁਟ ਕੇ ਹੋਰ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਖੀਰਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੋਟਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਬੂਟੇ ਹਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਤੇ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਕੱਟਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਬਾਦ ਵਿਚ ਬੂਟੇ ਤਗਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਂਸ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪਾ

ਦੇਣ ਨਾਲ ਖੀਰੇ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੀਰੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੱਗ ਕੇ ਗਲਨਗੇ ਨਹੀਂ।

ਖੀਰੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਸ਼ਰਬੂਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪੇਠਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਮੁਨਾਸਬ ਹੈ।

ਆਲੂ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਬੜੇ ਤਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਹਰ ਸਾਲ ਉਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨਦੀਨਾਂ ਕਦੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਫ਼ਸਲ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬੱਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਇੱਕ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਬਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਓ। ਜੇ ਮਿੱਟੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀਆਂ ਲਗਾ ਲਓ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਮੂਲੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਨਰਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਕੁੱਝ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਲੂ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਤਜਰਬੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਰਸੀਮ ਨਦੀਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਘਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਲਦਾਊਦੀ ਨਦੀਨ ਅਤੇ ਕੇਕੜਾ ਘਾਹ (Mugwort and Crabgrass) ਵਰਗੀਆਂ ਛਾਦੀਆਂ ਨਦੀਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਵਿਚ ਰਲਾ ਕੇ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਲਈ ਇੱਕ ਜਿਉਂਦੇ ਕੱਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਏਗਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਨਮੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੇਗੀ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਹਵਾ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬਰਸੀਮ ਬੀਜਣ ਲਈ ਵੀ ਸਹੀ ਵਕਤ ਚੁਣਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਰਮੀਆਂ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਣ ਓਦੋਂ ਜਾਂ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਬੀਜਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਠੰਢੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਬਹਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਓਦੋਂ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਖਿਲਾਰ ਦਿਓ ਤੇ ਭਾਵੇਂ 12 ਇੰਚ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜ ਦਿਓ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੜ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਤੱਕ ਮੁੜ ਤੋਂ ਬੀਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਧ-ਜੰਗਲੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ, ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਣਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਓਦਾਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਰਤਣ ਦੀ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋਗੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇਗੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ,

ਰਸਾਇਣਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਛੱਡਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ

ਅੱਜ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਇੱਕ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁਨ ਦੌਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਮਾਹਰ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇ - ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਗਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਹੁਣ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਕੀਤਿਆਂ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਓੜਕ ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਓਕਾਯਾਮਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਨਾ ਰਸਾਇਣ ਵਰਤਿਆਂ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਸੱਵਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵੱਡੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਤਣੇ ਦੇ ਗਾਲੇ, ਭੁਰੜ ਰੋਗ, ਅਤੇ ਪੱਤੇ ਦੇ ਖੁਲਸ ਰੋਗ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਸਾਨ ਕਮਜ਼ੋਰ,

"ਉੱਨਤ" ਕਿਸਮਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਪਾਉਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ, ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਘਟਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਕਿ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣ ਸਕਣ, ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਲੇਪ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਛਿੜਕਾਅ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਲਾਲ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭੂਰੇ ਧੌਬਿਆਂ ਵਾਲਾ ਰੋਗ ਅਕਸਰ ਲੱਗ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਖੇਤ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਉਪਜਾਊ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਇਸ ਰੋਗ ਦਾ ਲੱਗਣਾ ਵੀ ਘਟਦਾ ਗਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰੋਗ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫੈਲਿਆ।

ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪਾਣੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਪਰਦੂਸ਼ਤ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ, ਯਾਨੀ ਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਟਿੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਰੱਖ ਕੇ ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਬਸੇਰਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਹਰੀ ਪਿੱਠ ਵਾਲੇ ਟਿੱਡੇ ਵਾਇਰਸ-ਵਾਹਕ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਤੀਜਤਨ ਅਕਸਰ ਭੁਰਤ ਰੋਗ ਤੋਂ ਦਸ ਤੋਂ ਵੀਹ ਫੀਸਦੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਜੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਕੜੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਅਮੂਮਨ ਟਿੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸਫ਼ਾਏ ਦਾ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਮਕੜੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀ ਫੇੜ-ਛਾੜ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਮੌਜੂਦਾ ਪੱਧਰ ਦੀ ਅੰਸ਼-ਮਾਤਰ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੀਟ-ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਫੀਸਦੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਨਾ ਕੁ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ।

ਯਾਨੀ ਜੇ ਝੋਨੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਟਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਛਿੜਕਾਅ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਅੱਸਤਨ ਨੁਕਸਾਨ ਲਗਭਗ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇਗਾ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਲਪਨਾਤੀਤ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੋਣ

ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਗੀ ਤੇ ਓਤਕ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੀ ਟੱਪ ਜਾਵੇਗੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕੋਚੀ ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਵਿਖੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਡੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਕੀਤੇ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੇ ਡੰਡਲ ਅੰਦਰ ਵੱਡੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਡੰਡਲ ਚਿੱਟਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਰਬਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਹੈ: ਚਿੱਟੇ ਡੰਡਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਲਵੋ। ਸੋ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਦੱਸ ਜਾਂ ਵੀਹ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਡੰਡਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣਗੇ। ਬਹੁਤ ਮਾੜੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫਸਲ ਮਾਰੀ ਗਈ, ਅਸਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਫੀਸਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਡੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ। ਜਿਹੜੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਈ ਗਈ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੂਟੇ ਮੁਰਬਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਸ ਖੇਤ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੱਧ ਨਿਕਲੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨ 'ਚ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਅੰਕੜੇ ਸਹੀ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਹੋਰ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਹੋਇਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਡੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਕਾਰਨ ਬੂਟੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਘੱਟ ਸੰਘਣੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਕੁੱਝ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਮੁਰਬਾਉਣ ਕਰ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਮਿਲ ਗਈ। ਤੇ ਧੁੱਪ ਹੇਠਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹੋਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਏ, ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਲੇ ਡੰਡਲ ਹੋਰ ਨਿਕਲ ਆਏ, ਤੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਾਣੇ ਪੈ ਗਏ ਜਿੰਨੇ ਜੇ ਬੂਟੇ ਸੰਘਣੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਪੈਣੇ ਸਨ। ਜੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਡੰਡਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਘਣੇ ਹੋਣ, ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਂਟੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬੂਟੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਹਤਮੰਦ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖੋਜ ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਰਸਾਇਣ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਕੁੱਝ ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਸਾਇਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰੀਆਂ ਵਿਚ, ਤਾਂ ਮਤਲਬ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ,

ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਜਿਹੜੇ ਨਤੀਜੇ ਘੱਟ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਿ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ, ਇਹ ਬਾਦ ਵਾਲੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਹੀ ਫ਼ਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਦੀਨਨਾਸ਼ਕਾਂ, ਭਾਵ ਬੂਟੀਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ "ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗ" ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਲ ਵਾਹੁਣਾ, ਕਤਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਗੁਡਾਈ, ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ, ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਨਦੀਨਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਈਜਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਝੋਨੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿੰਦਾਈ ਵਾਲੇ ਸੰਦ ਵਰਤਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਨਦੀਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਟਦਿਆਂ ਕਈ-ਕਈ ਮੀਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਰੱਬ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਨਾਤ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਪਾਣੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖਣ ਰਾਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਤਰੀਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਤੱਤੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਪੁੱਟਣ ਦੀ ਕਰਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰਸਾਇਣ ਵਰਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਦੀਆਂ

ਸੀਮਾਵਾਂ

ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਾਰਥੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦਾ ਟੀਚਾ ਕੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਬੰਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜੀ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਤਰੀਕਾ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇ। ਖੋਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਪਿਰਤਾਂ ਦੀ ਛਾਂਟੀ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ, ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜੀ ਕੋਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੋਜ ਬੇਮਕਸਦ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਭਟਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਹਰੇਕ ਖੋਜਾਰਥੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਮੁਤਾਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਸੰਖ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਕ ਵੈਸੇ ਵੀ ਬਾਂ-ਪਰ-ਬਾਂ, ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਲੇ ਦਾ ਚੋਥਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਸਮ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਬਾਦੀਆਂ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਗਾਏ। ਕੁਦਰਤ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਦਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ; ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਕਦੇ ਵੀ ਹੁਬਹੂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਆਧੁਨਿਕ ਖੋਜ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਪਰੀਖਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਹਾਰਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ।

ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਵਸਥਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੁਲ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਖੇਤ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਹਾਲ ਵਿਚ ਏਹਾਈਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਟਸੂਨੇ ਨੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਮੈਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੋਟੀ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਅਕਸਰ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਫੁਟ ਪੁਟਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਕੋਣ ਤੇ ਖਵਰੇ ਹੋਰ ਕੀ ਕੀ ਨਾਪਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾਲ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, "ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬਿਨਾ ਵਾਹੀ ਕੀੜਿਆਂ ਸਿੱਧਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਅਜਮਾਉਗੇ?" ਉਹ ਹੱਸ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, "ਨਾ, ਵਿਹਾਰਕ ਕੰਮ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਿਸਰਚ ਕਰਾਂਗਾ।"

ਸੋ, ਗੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜੀ। ਤੁਸੀਂ ਬੂਟੇ ਦੇ ਮੈਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚੋਂ ਖੁਰਾਕ ਲੈਣ ਦੀ ਇਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 'ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇੱਕ ਮੋਟੀ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਲੇਕਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਖੁਰਾਕ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਾਲਮੇਲ ਹੈ ਵੀ ਜਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ ਚੁਰਾਸੀ ਡਿਗਰੀ ਫੈਰਨਹਾਈਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਬੂਟੇ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਪੱਤੇ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਨੂੰ ਮੈਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਚੁਰਾਸੀ ਡਿਗਰੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਜੇ ਇਸ ਸਾਲ ਏਹਾਈਮ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਤਾਪਮਾਨ ਚੁਰਾਸੀ ਡਿਗਰੀ ਹੋਵੇ ਵੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਝੱਤਰ ਡਿਗਰੀ ਹੀ ਰਹੇ।

ਨਾਲੇ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮਹਿਜ਼ ਮੈਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਨਸ਼ਾਸਤਾ (ਸਟਾਰਚ) ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਣਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ, ਇੱਕ ਭੁਲ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਭੂਗੋਲਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਭੂ-ਰਚਨਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ, ਪੀਠ, ਅਤੇ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ, ਧੁੱਪ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ, ਵਰਤੇ ਗਏ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ - ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਕਾਰਕ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰੀਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ।

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ "ਚੰਗੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ" ਅਤੇ "ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ" ਦੇ ਫ਼ਾਇਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਰੀਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ, "ਉੱਨਤ" ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੀਜਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ, ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਫ਼ਸਲ ਦੌਰਾਨ ਅੱਠ-ਦੱਸ ਵਾਰੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਪਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਖਮ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਟੀ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਪਾਣੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦੀਆਂ ਮੁਬਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨ ਜਦੋਂ "ਵਿਗਿਆਨਕ" ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਤੁਹਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਬਹੁਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ, ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਉਪਜਾਊਪਣ ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜਾਊਪਣ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ/ਨਾਤ ਵਿਛਾਉਣ, ਬਰਸੀਮ ਲਗਾਉਣ, ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਹਿੰਦ ਖ਼ੁਹਦ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਇੱਕੋ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਬੇਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਰਸਾਇਣ ਵਰਤਣ ਕਰ ਕੇ ਮਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ।

ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਖਰੀ-ਖਰੀ ਗੱਲ

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਫਿਕਰ ਜਾਹਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਜਾਇਜ਼ ਵੀ ਹਨ। ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਅਤੇ ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖੋਪਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਾਈਕਾਟ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੁਜਾਹਰੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਲੋਕਨ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀ ਜੋ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਖ਼ੈਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਅਜਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕੁੱਝ ਖ਼ਾਸ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਫੈਲਦੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਕੌਸਲ ਅਤੇ ਨਾਡਾ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਕੀਤੀ। ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਦੀ ਸਦਾਰਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਨਾਬ ਟੋਰੁਓ ਇਚੀਰਾਕੂ, ਜੋ ਕਿ ਜਪਾਨੀ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨ ਸੰਘ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਪਰਮੰਨੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ। ਜਪਾਨ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਲਗਭਗ ਹਰ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਏਜੰਸੀ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਵਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਕਿਹੜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਜਾਣ, ਕਿੰਨੀ ਖਾਦ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਰਸਾਇਣ ਪਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਂ ਐਨੇ ਰਸੂਖ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮੈਂ ਇਹ ਉਮੀਦਾਂ ਲੈ ਕੇ ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਕੁੱਝ ਦੂਰਗਾਮੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾਣਗੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ, ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ। ਲੇਕਨ ਹੋਰ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਵੀ, ਚਰਚਾਵਾਂ ਦਾ ਮਿਆਰ ਖੋਜ ਮਾਹਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਹੱਦ ਤਕਨੀਕੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਦੇ ਜਾਤੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਨਾ ਉੱਠ ਸਕਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ।

ਮਸਲਨ, ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀ ਵਿਚ ਪਾਰੇ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਫੈਲਣ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ, ਉਸ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਬਿਊਰੋ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਮੱਸਿਆ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਖਤਰਨਾਕ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਰੇ ਦੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾਵਾਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਦੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

ਬੁਲਾਰੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਟਿਊਨਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਾਰੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਾਪਣ 'ਤੇ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਐਂਟਾਰਕਟਿਕ ਮਹਾਸਾਗਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਧਰੁਵ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਈ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਫੜੀ ਗਈ ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਮੀਦ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਬੁਲਾਰੇ ਦਾ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਿਚੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੱਛੀ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਰੇ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੁਣਨ ਆਏ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੱਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਬੈਠਕ ਦਾ ਮਕਸਦ ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਅਲੂਦਗੀ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਸਾਨੂੰ ਮੁਖਾਤਬ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਇਹ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪਾਰੇ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕੀ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਫੜ ਰਹੇ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸੰਕੀਰਨ ਅਤੇ ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸੇ ਵੇਲੇ, ਹੁਣੇ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਐਕਸ਼ਨ ਲਈਏ ਤੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕੋਈ ਠੋਸ ਮਨਜ਼ੂਬਾ ਬਣਾਈਏ। ਕੀ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ

ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਧੀ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਕਰੀਏ? ਮਸਲਨ, ਝੋਨੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰ੍ਰ-ਸੰਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ, ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਗਾਉਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਫ਼-ਸੁੱਚੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਬਿਊਰੋ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਉਸ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੇ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਉਥੇ ਸਨ। ਜੇ ਇਹ ਸਭ ਲੋਕ ਤੇ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਦੇ ਸਦਰ, ਜਨਾਬ ਇਚੀਰਾਕੂ ਵਾਕਈ ਕੁੱਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਤੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਲੋਕਨ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਸੀ। ਜੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਗ਼ੈਰ ਰਸਾਇਣਾਂ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ, ਜਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਉਗਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਫ਼ੋਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਠੱਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਮੁਣੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਬੇਹਿਸਾਬਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਵੇਗਾ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਜਾਣਾ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਕੋਈ ਅਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਨਾਬ ਇਚੀਰਾਕੂ, ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੇਲਣਗੇ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰੀ-ਖਰੀ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਸਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ, "ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਸਾਹਬ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਖ਼ਲਲ ਪਾ ਰਹੇ ਹੋ।" ਸੋ, ਇਹ ਹੈ ਜੀ ਕਹਾਣੀ।

ਐੱਖੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸੋਖਾ

ਹੱਲ

ਜਾਹਰ ਹੈ, ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਲਗਦਾ ਨਹੀਂ। ਦੂਜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਹੀ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਜਾਂ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਬਦਲਾਅ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਮਸਲਨ, ਕਿਸਾਨ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਲੈਂਡ ਸੀ (ਹੋਸ਼, ਕਯੂਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਟਾਪੂਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਮੁੰਦਰ) ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਬਿਊਰੋ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜੜ੍ਹ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਅਮੋਨੀਅਮ ਸਲਫੇਟ, ਯੂਰੀਆ ਅਤੇ ਸੁਪਰ ਫਾਸਫੇਟ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀਆਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ

ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਬੂਟੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਸ ਮਾਤਰ ਹੀ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਸਾਇਣ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਆਖਰ ਇਨਲੈਂਡ ਸੀ (ਸਮੁੰਦਰ) ਵਿਚ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਵਿਚਲੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਾਈ ਅਤੇ ਪਲੈਂਕਟਨ (Plankton) ਦਾ ਭੋਜਨ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰੈੱਡ ਟਾਈਡ¹ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਪਾਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਕ ਕੂੜਾ ਵੀ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਪਾਨ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਰੈੱਡ ਟਾਈਡ ਲਈ ਜੁੰਮੇਵਾਰ, ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਿਹੜੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ - ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਲੋਕ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਸਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿੱਧਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿਜ਼ੂਸ਼ਿਮਾ ਨੇੜੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਡੁੱਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਓਥੇ ਦੇ ਮਾਹੀਗੀਰਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਉੱਠ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕੱਢਣ ਲਈ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮਸਲਾ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਇਨਲੈਂਡ ਸੀ ਵਿਚ ਡੇਗਣ ਲਈ ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਟਾਪੂ ਦਾ ਵਿੱਡ ਪਾਤ ਕੇ ਇੱਕ ਨਹਿਰ ਕੱਢ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਰਿਸਰਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤਾਂ ਓਥੇ ਦੀ ਓਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਜਿੰਨਾ ਲੰਮਾ ਚੌੜਾ ਇਲਾਜ ਅਸੀਂ ਲਭਦੇ ਹਾਂ, ਸਮੱਸਿਆ ਉਨੀ ਹੀ ਪੇਚੀਦਾ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

¹ Red tide - ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਧ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲ, ਮਟਮੈਲਾ ਜਾਂ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂ ਮਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ~ਕ.ਮ.

ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਸੀਕੋਕੂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਪਾਈਪ ਕੱਢ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢ ਕੇ ਇਨਲੈਂਡ ਸੀ ਵਿਚ ਡੇਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਲੇ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨਾਲ ਇਨਲੈਂਡ ਸੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੇਕਨ ਹੁਣ ਉਸ ਫੈਕਟਰੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਟੀਲ ਦੀ ਪਾਈਪ ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਣੀ ਪੰਪ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਉੱਠੇਗਾ। ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਊਰਜਾ ਦਾ ਪਲਾਂਟ ਲਗਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ, ਕੰਕਰੀਟ ਤੇ ਹੋਰ ਸੌ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਤੇ ਇੱਕ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਸੰਸਾਧਨ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਿਜ਼ ਦੂਜੀਆਂ ਤੇ ਤੀਜੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਖੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਕੁੱਝ ਓਦਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਲਾਲਚੀ ਕਿਸਾਨ ਪਾਣੀ ਲਗਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਨਾਲੀ ਵਾਹਵਾ ਚੋੜੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਠਾਠਾ ਮਾਰਦਾ ਆ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਵੱਟ ਵਿਚ ਭਰੇਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੁਣ ਮੁਰੰਮਤ ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਟਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਚੋੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਵੱਧ ਆਉਣ ਨਾਲ ਖ਼ਤਰਾ ਵੀ ਹੋਰ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਜੇ ਵੱਟ ਟੁਟਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਰੰਮਤ ਲਈ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਲੇਕਨ ਅਕਸਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਵੜਦੀ। ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਕਦਮ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਸੰਕੀਰਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਟਿਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਸਾਨ ਜਿਹੜੇ ਕਦਮ ਚੁਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਕਦਮ ਹੋਰ ਚੁੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਇੱਕ ਬੜੇ ਸੀਮਤ ਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਅਤੇ ਵਿਵੇਕ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹੱਲ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ।¹

¹ 'ਸੀਮਤ ਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਅਤੇ ਵਿਵੇਕ' ਤੋਂ ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਚਕਾ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਉਸ ਦੁਨੀਆ ਵੱਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਨਸਾਨੀ ਅਕਲ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫ਼ਕੂਚਕਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਢਾਂਚੇ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ~ਲ.ਕ.

ਪਰਾਲੀ/ਨਾਤ ਵਿਛਾਉਣ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਉਗਾਉਣ ਵਰਗੇ ਮੇਰੇ ਤੁੱਛ ਜਿਹੇ ਸਮਾਧਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਫੈਲਦਾ। ਇਹ ਕਾਰਗਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਮਾਧਾਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਸਿਰਫ਼ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਐੱਸੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦਾ ਫਲ

ਖਪਤਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਪਰਦ੍ਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ। ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਰਸਾਇਣ ਨਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਲੋਕਨ ਰਸਾਇਣਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੀ ਤਾਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਖਪਤਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖਪਤਕਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ, ਸੁਹਣੇ ਲਿਸ਼-ਲਿਸ਼ ਕਰਦੇ, ਇੱਕੋ ਸਾਈਜ਼ ਦੇ, ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾਗ਼-ਧੱਬੇ ਦੇ ਹੋਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਖਾਤਰ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਅਜਿਹੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵੀ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਂਦੇ।

ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਕੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸੇ ਕਿੱਦਾਂ? ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਖੀਰਾ ਸਿੱਧਾ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿੰਗਾ-ਟੇਢਾ, ਤੇ ਇਹ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਫਲ ਬਾਹਰੋਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦਿਖਦੇ ਹੋਣ। ਲੋਕਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦਾ

ਅਸਰ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਟੇਕੀਓ ਦੀਆਂ ਥੋਕ ਮੰਡੀਆਂ ਦਾ ਗੋਤਾ ਲਗਾ ਕੇ ਆਓ। ਜੇ ਫਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਖੋਤਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਬਿਹਤਰ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਫੀ ਪਾਊਂਡ (16 ਔਂਸ) ਪੰਜ ਤੋਂ ਦਸ ਸੈਂਟ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ "ਛੋਟੇ", "ਗਭਲੇ" ਜਾਂ "ਵੱਡੇ" ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਾਈਜ਼ ਵਧਦਾ ਹੈ ਕੀਮਤ ਵੀ ਓਵੇਂ-ਓਵੇਂ ਦੁੱਗਣੀ ਤਿਗਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੇਰੁੱਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲੋਕੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਬਣਾਉਣੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ, ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਗਰੀਨਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਉਨਸੂ ਸੰਤਰਿਆਂ (ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਤਰੇ ਪਤਝੜ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਪਕਦੇ ਹਨ) ਦਾ ਮੁੱਲ ਰੁੱਤ ਵਾਲੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੱਸ ਤੋਂ ਵੀਹ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਪਿਆ। 10 ਤੋਂ ਵੀਹ ਸੈਂਟ ਫੀ ਪਾਊਂਡ ਦੀ ਆਮ ਕੀਮਤ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ \$.80, \$1.00, ਅਤੇ \$1.75 ਫੀ ਪਾਊਂਡ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਫੂਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਡਾਲਰ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ, ਲੋੜੀਂਦਾ ਡੀਜ਼ਲ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਵਾਧੂ ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਬੇਰੁੱਤੀਆਂ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਮਕਬੂਲ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਲੈਣ ਲਈ, ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਲੇਬਰ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਵਾਧੂ ਪੈਸਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਭਲੇ ਲੋਕੇ, ਆਖਰ ਬੰਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਫਲ ਖਾਣਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਕੌੜਾ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਧਾਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਵੈਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕਦੀ।

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹੁਣ ਇਦਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਵਰਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ। ਮਸਲਨ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਦਵਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਦਵਾਈ ਨਾਲ, ਫਲਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਰੰਗ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਤਰੇ 10 ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਬਾਦ, ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਦੁਗਣੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਅੱਧੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਰੰਗ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਫਲ ਤੋੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਗੈਸ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਕੱਚਾ ਤੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਹਾਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਿਹੜੀ ਦਵਾਈ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਸੰਤਰੇ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ-ਕਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦਵਾਈ "ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਾਂ" ਦੀ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਰਹਾਲ, ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਹਿਕਾਰੀ ਫਲ-ਛਾਂਟੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਈਜ਼ ਮੁਤਾਬਕ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਅਲਹਿਦਾ-ਅਲਹਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੇਕ ਫਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘੁੰਮਦੇ ਪਟੇ 'ਤੇ ਕਈ ਗਜ਼ ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਲੁਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਝਰੀਟਿਆ ਜਾਣਾ ਆਮ ਹੈ। ਛਾਂਟੀ ਕੇਂਦਰ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਲ ਓਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੁਕਾਏ ਤੇ ਬੁੜਕਦੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੁਆਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੰਤਰਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰੀਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਛਿੜਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਰੰਗ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਆਖਰੀ ਸਪਰਸ਼ ਵਜੋਂ, ਮੌਮ ਦਾ ਪਤਲਾ ਘੋਲ ਲਗਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਸ਼ਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ, ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚਮੁੱਚ "ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਘਿਸ ਕੇ" ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਾਊਂਟਰਾਂ 'ਤੇ ਸਜਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ, ਪੰਜ-ਛੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਸਾਇਣ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗ਼ੈਰ ਭਲਬ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਛਿੜਕਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਜਿਹੜੇ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖਰੀਦਦਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਹਣਾ ਦਿਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਪਸੰਦਗੀ ਦੀ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਕੁਤੋਂਕੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਝੰਜਟ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਵਾਧੂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਟੁਟ ਸਕਦਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਆਮ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦੀ।

ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਕਸਟਮ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਉਦੋਂ ਸਨਕਿਸਟ (Sunkist) ਨਿੰਬੂ ਅਤੇ ਸੰਤਰੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਏ ਜਾਣ ਦੇ ਸਖਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਾਂ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਕਹੇ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਅੱਜ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਜਾਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਮ ਨਾਲ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਰਗੇ ਇਸ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰੀਸੇ ਰੀਸੀਂ, ਇਹ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਸ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਦੇ-ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪਿਰਤ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਕਾਬਲੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰ ਕੇ ਕੀਮਤਾਂ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਕੌਲ ਕੀ ਬਚਦਾ ਹੈ? ਵਾਧੂ ਦੀ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰੀ, ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਾਜੋ-ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਖਰਚਾ। ਹੁਣ ਉਸ ਕੌਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਖਰੀਦਦਾਰ ਵੀ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਦੀਜ਼ ਤਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਵੀ ਵਿਕ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਜ਼ੀ ਦਿਖਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹਲਕੇ ਜਿਹੇ ਮੁਰਝਾਏ ਫਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕਿਸੇ ਜੋਗੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮੈਟਾਬੋਲਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਊਰਜਾ ਦਾ ਖਰਚ ਬੇਹੱਦ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜੇ ਉਹ ਫਾਕਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਘਟਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਸੰਤਰੇ ਮੁੰਗਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਲ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਢਿਲਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੱਸ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ। ਮਸਲਨ, ਜਿਵੇਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਅਕਸਰ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਗਿਜ਼ਾ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਹਰਹਾਲ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਛਾਂਟੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ "ਆਧੁਨਿਕਰਨ"। ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਕ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਲੰਮੇ-ਚੌੜੇ ਡਿਲਿਵਰੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਕੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੇ ਹਰਛਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾਉਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਇਸ ਬਿਨਾਹ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮੱਟੀਆਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਗੁਣ ਹਨ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਲੀਤ ਹੋਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ

ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨੈਚੂਰਲ ਫੂਡ ਵਾਲੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ 88 ਤੋਂ 110 ਬੁਸ਼ੇਲ (5000-6500 ਪਾਊਂਡ) ਚੌਲ ਭੇਜੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਟੇਕੀਓ ਦੇ ਸੁਗੀਨਾਮੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਸੰਘ ਨੂੰ ਦਸ-ਟਨ ਦੇ ਟਰਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੀਆਂ 35 ਪਾਊਂਡ ਦੀਆਂ 400 ਪੇਟੀਆਂ ਵੀ ਭੇਜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਘ ਦੇ ਸਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਣ-ਪਲੀਤੀਆਂ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਹੀ ਸਾਡੇ ਇਕਰਾਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵੀ ਬਣਿਆ।

ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ ਕਾਫੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ, ਲੇਕਨ ਕੁੱਝ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਫਲਾਂ ਦੇ ਸਾਈਜ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਸੀ, ਬਾਹਰੋਂ ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟਾ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਤੇ ਫਿੱਲਡ ਕਈ ਵਾਰ ਝੁਰੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਵਗੈਰਾ-ਵਗੈਰਾ। ਮੈਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ, ਬਿਨਾ ਛਾਪ ਵਾਲੀਆਂ ਪੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਫਲ "ਦੋਮ" ਦਰਜੇ ਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਕ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ "ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤਰੇ" ਛਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਊਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤਾ ਵੇਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ, ਟੇਕੀਓ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੀ। ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ, ਸੁਆਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਤਾਂ ਇਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਲ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਖਰਚਾ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਵੀ, ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੀਮਤ ਸਹੀ ਸੀ, ਫਲਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ, ਤੇ ਸੁਆਦ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਮਾਲ ਭੇਜਾਂ।

ਇਥੇ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਵਿਕਰੀ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਉਮੀਦ ਬਝਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨਾਲ ਫਲ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਬੜੀ ਔਖੀ ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਫਸ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਫਲ ਉਗਾਉਣ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਿਸਾਨ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਛਿੜਕਣ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਲਵੇ, ਕੀਮਤ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਸਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ, ਕੋਈ ਬੜੇ ਹੀ ਉਮੀਦ ਫਲਾਂ ਵਾਲਾ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਫ਼ੀ ਪਾਊਂਡ ਪੰਜ ਸੈਂਟ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਘੱਟ ਕਵਾਲਿਟੀ ਵਾਲੇ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪੱਲੇ ਧੋਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ।

ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੀਮਤਾਂ ਬਹੁਤ ਡਿਗ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਛਾਟੀ ਕੇਂਦਰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਹਲਾ ਦਰਜੇ ਦੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਦੇ ਹਨ। ਘਟੀਆ ਫਲ ਛਾਟੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸਾਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਸੰਤਰੇ ਤੇੜਨ, ਪੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਕ ਕਰਨ, ਤੇ ਛਾਟੀ ਕੇਂਦਰ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ, ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਕੱਲਾ-ਕੱਲਾ ਫਲ ਛਾਟਦਿਆਂ, ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਚਣ ਲਈ ਅੱਡ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਹਣੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ-ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।¹

‘ਚੰਗਾ ਮਾਲ’ ਕੁਲ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਅੰਸਤਨ ਸਿਰਫ਼ 25% ਤੋਂ 50% ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੇ ਫ਼ੀ ਪਾਊਂਡ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸੈਂਟ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ

¹ ਵੱਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫਲ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੇਚਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਸ ਕੱਖ ਕੇ ਵੇਚਦੀਆਂ ਹਨ। -ਲ.ਕ.

ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਚਾਰਾ ਕਿਸਾਨ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਸਾਂ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਹੀ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਿਨਾ ਦਵਾਈਆਂ ਛਿੜਕਣ, ਖਾਦਾਂ ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾਈ-ਗੁਡਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਫਲ ਉਗਾਉਣ ਵਿਚ ਖਰਚਾ ਘੱਟ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਕੁਲ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਫਲ ਮੈਂ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗਭਗ ਕੋਈ ਛਾਂਟੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ; ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਬਜ਼ਾਰ ਘੱਲਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸੌਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਹਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਨੀ ਮਸ਼ਕਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਖੀਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਿਰ ਵੀ ਖਾਲੀ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਚ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣਾ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹੁਣ ਬਿਨਾ ਰਸਾਇਣਾਂ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੇਚਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਆਮ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਤੋਪਲਾ ਲੱਗ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਹੈ ਵੀ ਜਾ ਨਹੀਂ।

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਖਰੀਦਦਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਸੌਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇੱਕ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਚੋਖੀ ਨਾ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦਾ।

ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਸਤਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਮਾਖਿਓ, ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਾਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗਾ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਆਪਣੇ ਗਾਹਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਰੂਰ ਭਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਚੋਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਚੋਲ ਰਲਾ ਕੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਵਾਜਬ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਵੇਚਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਭੇਜਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜੇ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਵਪਾਰੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ

ਦੇ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅੱਯਾਸ਼ੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਹੀ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਨੈਚੁਰਲ ਫੂਡ ਨੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਕਸੂਲ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਵਾਜਬ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ, ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੈਚੁਰਲ ਜਾਂ ਆਰਗੈਨਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।

ਵਪਾਰਕ ਖੇਤੀ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਵੇਗੀ

ਜਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਜਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਖਿਲਾਫ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤੀ ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨੇਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵੇਚਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਉੱਪਰ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਇੰਨਾ ਸਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖਾਦ, ਚਾਰਾ, ਉਪਕਰਨ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਉਸ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖਰੀਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਫ਼ੀ ਪਾਉਂਡ ਕਿੰਨੀ ਬੈਠੇਗੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੀ ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਭਾਅ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤੈਅ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਕਤਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਸ ਨਹੀਂ।

ਵੇਸੇ ਵੀ ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਵਪਾਰਕ ਖੇਤੀ ਇੱਕ ਅਸਥਿਰ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਇਹ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਗਾਏ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਦਾਣਾ ਬੀਜਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ

ਵੀ ਵੱਧ ਚਾਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਲਗਮਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚੋਂ ਐਨੇ ਸ਼ਲਗਮ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਅਚਾਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਖਾਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ, ਬਲਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਮਾਰੋ-ਮਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਲੇਕਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪੈਸਾ ਹੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਇਹ ਗੱਡੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਾਈਟ ਲੈਗਹੋਰਨ¹ ਮੁਰਗੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨਤ ਨਸਲ ਸਾਲ ਵਿਚ 200 ਦਿਨ ਆਂਡੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦਾ ਧੌਂਦਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਮਨਸੂਬੇ ਲਈ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਪਿੰਜਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਹੋਣ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਉਮਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਕਸਰ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਐਂਟੀਬਾਇਟਿਕ ਦਵਾਈਆਂ ਤੁੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਚੋਗੇ ਵਿਚ ਵਿਟਾਮਿਨ ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨ ਫਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕੁਕੜੀਆਂ ਸ਼ਾਮੋਂ ਅਤੇ ਚਾਝੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਂਡੇ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲੈਗਹੋਰਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜਤਨ, ਇਹ ਕੁਕੜੀਆਂ ਜਪਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਤਕਰੀਬਨ ਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁਕੜੀਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਕੁੱਕੜ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਕੇ ਚੌਵੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਆਂਡੇ ਘੱਟ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਥਾਨਕ ਪੰਛੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਆਪਣੇ ਚੂਚੇ ਪਾਲ ਰਹੇ ਸਨ।

ਦੇਸੀ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੀ ਨਿਸਬਤ, ਲੈਗਹੋਰਨ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਆਂਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਦ ਇਹ ਤੋਕੜ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਮੋਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਫੁਦਕਦੇ ਦਸ ਤੰਦਰੁਸਤ ਪੰਛੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਨਾਲੇ ਲੈਗਹੋਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਂਡੇ ਇਸ ਲਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਚੋਗਾ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ

¹ White leghorn - ਵਪਾਰਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਮੰਨੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਸਲ।

ਤੋਂ ਮੰਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸੀ ਮੁਰਗੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ, ਘਾਹ ਮਿੱਟੀ ਖੋਤਰਦੀਆਂ, ਬੀਜ ਅਤੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਚੁੱਗਦੀਆਂ, ਕੁਦਰਤੀ, ਲਜ਼ੀਜ਼ ਅਾਂਡੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਵਪਾਰਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੁਗ਼ਾਲਤੋਂ 'ਚ ਹੋ। ਇਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਿਰਾ ਪਾਣੀ ਹਨ, ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਪੁਟਾਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਰਸਾਇਣਕ ਘੋਲ। ਹਾਂ, ਬੀਜ ਤੋਂ ਬੋਝੀ ਮਦਦ ਜ਼ਰੂਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਪਾਰਕ ਮੁਰਗੀਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਅਾਂਡੇ (ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਾਂਡੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ) ਬਣਾਉਣੀ ਚੋਗੇ, ਰਸਾਇਣਾਂ, ਅਤੇ ਹਾਰਮੋਨਾਂ ਦੇ ਘੋਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਜਿਣਸ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਾਂਡੇ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਇੱਕ ਬਣਾਉਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਅਾਂਡੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਨਹੀਂ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਵਾਲਾ ਕਹਾਂਗਾ।

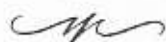
ਵਿਹਾਰਕ ਸੂਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬੋਝਾ ਸ਼ਾਤਰ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਪਾਰੀ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੈਲਕੁਲੇਟਰ ਚਲਾਉਣਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਮੂਰਖ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਆੜ੍ਹਤੀਏ ਚੱਟ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋਧੇ, ਕਿਸਾਨ, ਕਾਰੀਗਰ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਪਾਰ ਜਾਂ ਸਨਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ "ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਕਲਸ਼ਧਾਰੀ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਥੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪੈਸਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰੋਲਾ ਹੈ। ਅੰਗੂਰ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਖਰਬੂਜ਼ਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸ਼ੁਕੀਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗਰੀਨਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਭੋਮੋਸਮੀ ਫਲ ਫੁਲ ਉਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਲਵੇਰੇ ਇਸ ਲਈ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਚੰਗਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਾਫ਼ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਖੇਤੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਝੂਟੇ 'ਤੇ ਸ਼ਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜ੍ਹਾ ਜਾਲਮ ਹਨ। ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਘਰ ਘਾਟੇ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸਫਲਤਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਟਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ ਆਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਗੁਆ ਕੇ ਡਗਮਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਭਟਕ ਕੇ, ਇਹ ਹੁਣ ਇੱਕ ਧੰਦਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ।

ਖੋਜ, ਪਰ ਕਿਸ ਦੇ ਡਾਇਟੇ ਲਈ?

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਓਨੇ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੀਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਦਾਤਰੀ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਪੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਾਢੀ ਵੇਲੇ ਅਸਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਅਨਾੜੀ ਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਮੈਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਸੰਦ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਕੇਂਦਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਾਬੇ ਆਲਾ ਇਹ ਵੱਡੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ, ਤੇ ਬਰਾਏ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ "ਜੁਗਾਤ" ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਝਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋਈ, ਤੇ ਮੈਂ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਸੰਦ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਕੋਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਧਾਰਨ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ, ਜਿੰਨਾ ਮਰਚੀ ਜ਼ਰ ਲਗਾ ਲਓ, \$3.50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। "ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਟਰੈਕਟਰ ਅਸੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਵੇਚਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਸੋਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਲਗਾਉਣ ਦੀਆਂ

ਨਵੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਸਾ ਵਟਿਆ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਮਸ਼ੀਨ ਈਜਾਦ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ। ਛੋਟੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਮਾਡਲ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਮ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਕੋਮੀ ਰਿਸਰਚ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਪੇਟੈਂਟ ਅੱਜ ਤੱਕ ਠੰਢੇ ਬਸਤੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ।

ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਜੇਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਨਵੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਝ ਵੀ, ਬੱਸ ਪੈਸੇ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਰੀਖਣ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਰੀਆਂ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਸਾਰੇ ਤਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਸਿੱਧਾ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਰਸਾਇਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਰੀਆਂ ਫੜਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਮੈਂ ਜਨਾਬ ਅਸਾਦਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਕਿਆ ਸੁਣਾਇਆ। ਗਰੀਨਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਬੇਸੁਆਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਕਿ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੈਂਗਣਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਟਾਮਿਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤੇ ਖੀਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲੱਜਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਨਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਜਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਕਿਰਨਾਂ ਲੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ-ਬੀਣ ਦਾ ਰੁਖ ਹੁਣ ਗਰੀਨਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਆਖ਼ਰ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਂਗਣ ਜਾਂ ਖੀਰੇ ਖਾਣਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਮੈਰ, ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਦਿਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸੇ ਚੰਗੇ ਵੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਮੌਸਮ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਕਾਵ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ, ਤਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਅਜਿਹਾ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੜਬੜ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਹੋ ਰਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ 'ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਗਰੀਨਹਾਊਸ ਵਿਚ ਵਿਟਾਮਿਨ ਵਾਲੇ ਬੈਂਗਣ ਉਗਾ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕੁੱਝ ਤਕਨੀਸ਼ੀਅਨ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਸਰਚ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਬੈਂਗਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਸੀਲੇ ਲੱਗੇ ਹਨ, ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਬਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਵੀ ਬੜੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਿਲਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, "ਜੇ ਇਹ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਵਾਲਾ ਸੋਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਚ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਗਲਤ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।"

ਲੋਕੀ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਲੈਣ, ਕੁਦਰਤਨ ਉੱਗੀਆਂ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲੋਕਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਫਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਰੀਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਟਾਮਿਨਾਂ ਦੇ ਕੈਪਸੂਲ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਖਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬੱਸ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਕੀ ਹੈ?

ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਐਨ.ਐਚ.ਕੇ. ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੋਂ ਆਏ ਇੱਕ ਨਾਮਾਨਿਗਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣੇ ਦੇ ਜਾਇਕੇ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁਰਗੀਖਾਨੇ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਰਗੀਖਾਨੇ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਦੀ ਜਰਦੀ ਨਰਮ ਅਤੇ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਚੰਗ ਹਲਕਾ ਪੀਲਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਸ ਨੇ ਗ਼ੌਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲੀ ਮੁਰਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਦੀ ਜਰਦੀ ਗ਼ਾੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੀ ਸੀ, ਤੇ ਚੰਗ ਸ਼ੱਖ ਸੰਤਰੀ। ਜਦੋਂ ਕਸਬੇ ਦੇ ਸੁਸ਼ੀ ਰੈਸਟਰਾਂਟ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਰ ਨੇ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਆਂਡਾ ਚੱਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹੈ "ਅਸਲੀ ਆਂਡਾ", ਬਿਲਕੁਲ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਉਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲੱਭ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉੱਪਰ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ, ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਲਗਮ, ਬਰਡੋਕ, ਖੀਰੇ ਅਤੇ ਪੇਠੇ, ਮੁੰਗਫਲੀ,

ਗਾਜਰ, ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਗੁਲਦੇਦੀ, ਆਲੂ, ਪਿਆਜ਼, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਬੰਦ-ਗੋਭੀ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ, ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸਭ ਇਕੱਠੀਆਂ ਉਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਦਾ ਰੁਖ ਇਸ ਸਵਾਲ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਧ-ਜੰਗਲੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਾਇਕਾ ਘਰਾਂ ਜਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰਾ ਸੀ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ "ਜੰਗਲੀ" ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਸ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਮਾਨਿਗਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਪੁਟਾਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਤੁਲਤ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ, ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਤੱਤ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਬੂਟੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤੁਲਤ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਉਗਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਾਇਕੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਫ਼ਾਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਖਾਣ ਯੋਗ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਬੂਟੇ, ਗਿਜਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੜੇ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦਵਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਫ਼ੀਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਦਰਅਸਲ ਕੋਈ ਦੋ ਮੁਖਤਲਿਫ਼ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕੋ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਗਲਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਰਸਾਇਣਾਂ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਧਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ (ਜਲਬੂਟੀ, ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ, ਜੰਗਲੀ ਸਲਗਮ, ਕਪਾਹੀ ਬੂਟੀ, ਛੋਲਿਆਂ ਵਰਗਾ ਨਦੀਨ, ਜੰਗਲੀ ਮੂਲੀ, ਅਤੇ ਮੱਕੜ ਜਾਲਾ) ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਵਿਚ ਹਲੀਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬਰੈਕਨ ਦੀਆਂ ਲਗਰਾਂ, ਐਸਮੇਂਡ ਅਤੇ ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ ਖਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਬੇਸਬਰੋਪਣ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਫ਼ੀਦ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ, ਵਿੱਲੋ (Willow) ਦੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਜਾਂ ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਖਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਰੋਣ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਵਾਈਆਂ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਡਾਇਕੋਨ (ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀ) ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਿਚੋਂ

ਹੈ ਇੱਕ ਬੂਟਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ੂਨਾ (ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਨਾਜ਼ੂਨਾ ਜੁੜਿਆ ਹੈ ਨਾਗੋਆ ਦੇ ਨਾਲ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਰਮ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਸੋ ਡਾਇਕੋਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਹੜੀ "ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਵਿਚ ਨਰਮੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ।"

ਜੰਗਲੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਵਿਖੇ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਜੁੱਸੇ ਕੰਮ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪਤਾ ਕਰਾਂ ਕਿ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕਿਹੜੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਧਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਖੋਜ-ਬੀਣ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਲਗਭਗ ਹਰ ਕੀੜਾ ਹੀ ਖਾਣ-ਯੋਗ ਹੈ।

ਮਸਲਨ, ਕੋਈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੁੱਸੇ ਜਾਂ ਪਿੱਸੂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਜੁੱਸੇ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਹਾੜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਨਾਜ ਨਾਲ ਖਾਧਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਮਿਰਗੀ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ, ਤੇ ਪਿੱਸੂ ਸ਼ੀਤਦੰਸ਼ (ਫਰਾਸਟਬਾਈਟ) ਦੀ ਦਵਾਈ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਭਿੰਡ (ਲਾਰਵੇ) ਖਾਧੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਉਹ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਣ। ਪੁਰਾਣੇ ਗਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਿੱਸੇ ਮਿਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੱਖੀਆਂ ਦੇ ਭਿੰਡਾਂ (Maggots) ਤੋਂ ਬਣੇ ਲਜ਼ੀਜ਼ ਖਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਤੇ ਰੋਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਲਾਜਵਾਬ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭੁੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਪਤੰਗੇ ਵੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਾਊਡਰ ਝਾੜ ਕੇ ਖਾਧਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੜੀ ਸੁਆਦਲੀ ਸ਼ਹਿ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸੁਆਦ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੇਖ ਲਓ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿਹਤ ਦੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਧੇਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਲਕਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਲਈ ਚੰਗੀਆਂ ਵੀ।

ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲੀ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਆਦ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਟਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਲਿੱਲੀ ਘਰਾਣੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨੀਰਾ, ਲਸੂਣ, ਚੀਨੀ ਗੰਢੇ, ਭੂਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿਆਜ਼, ਛੋਟੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਿਆਜ਼ ਅਤੇ ਆਮ ਪਿਆਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ) ਵਿਚੋਂ ਨੀਰਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਗੰਢਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੋਸ਼ਟਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਦਵਾਈਆਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਨਿਕ ਹਨ। ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੂਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿਆਜ਼ ਅਤੇ ਆਮ ਪਿਆਜ਼ਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਆਦੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ

ਕਾਰਨਵੱਸ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੀ ਜੰਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹੋਣ।

ਮੀਟ, ਅੰਛਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦੀਦਗੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਲਤੂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਬਤਖਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਜੰਗਲੀ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਮੀਟ ਸਰੀਰ ਲਈ ਕਿਤੇ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੁਰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਬਤਖਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਘਰਾਂ ਨਾਲ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਦਾ ਸੁਆਦ ਵਧੀਆ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਕਰੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਗਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁਣ ਹਨ, ਲੋਕਨ ਮੰਗ ਗਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜੰਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਜਾਂ ਬਣਾਉਣੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਤਵਾਜ਼ਨ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਤਵਾਜ਼ਨ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ, ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਪਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਜੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤਾਂ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ, ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਵਲਾਇਤੀ ਅਤੇ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਾਹੀਗੀਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੁੱਝ ਮੱਛੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਟਿਊਨਾ ਅਤੇ ਯੈਲੋਟੇਲ, ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਡੁੱਬੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰਡਾਈਨ, ਸੀ ਬਰੀਮ, ਫਲਾਊਂਡਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ-ਕੰਢੇ ਹੀ ਬਬੇਰੀਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਪੋਸ਼ਟਕਤਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਦੇ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਜੰਤੂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਰਪ ਮੱਛੀ, ਟੋਭਿਆਂ ਦੇ ਘੋਗੇ, ਨਹਿਰੀ ਕਰੇਫਿਸ਼, ਦਲਦਲੀ ਕੇਕੜੇ ਆਦਿ ਸਰੀਰ ਲਈ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਜੰਤੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨੰਬਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪੇਤਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ, ਤੇ ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਿਉਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੰਦੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇ, ਉਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਉਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਵੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇੜਿਉਂ-ਤੇੜਿਉਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇੱਥੇ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਉਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭੂਰੇ ਚੌਲਾਂ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਜੌਂ, ਬਾਜਰੇ, ਅਤੇ ਕਣਕੀ (Buckwheat) ਦੇ ਨਾਲ ਮੋਸਮੀ ਅਤੇ ਅੱਧ-ਜੰਗਲੀ ਸਾਗ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਖਾਣ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਖਾਣੇ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਗਏ; ਸੁਆਦੀ ਵੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਚੰਗਾ ਵੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਾਂਗ ਜੇ ਫ਼ੀ ਚੋਥਾਈ ਏਕੜ ਵਿਚੋਂ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ (1300 ਪਾਊਂਡ - ਲਗਭਗ 6 ਕੁਇੰਟਲ) ਚੌਲ ਅਤੇ 22 ਬੁਸ਼ੇਲ ਹਾਤੂਰੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਹ ਟੁਕੜਾ ਪੰਜ ਤੋਂ ਦੱਸ ਜਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਹਰ ਚੰਜ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਚਰਾਗਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜੇ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਮੀਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜਣਾ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੀਟ ਲਈ ਜਾਨਵਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮੀਟ ਐਸ਼-ਪਰਸਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਨੀ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਐਸ਼-ਪਰਸਤੀ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਔਖਿਆਈ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੀਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਾਈਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਐਸ਼-ਪਰਸਤੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਪੱਪਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਰਜਾ ਅਤੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਦੀ ਸਥਾਨਕ ਖੁਰਾਕ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਘੱਟ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਨਿਸ਼ਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਸ਼-ਪਰਸਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਲਲਕੁ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੀਟ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਰੀ ਕਿੱਲਤ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਖ਼ਬਰੇ ਕਿੱਥੋਂ ਇਹ ਬੇਤੁਕਾ ਵਿਚਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੌਲ ਛੱਡ ਕੇ ਡਬਲਰੋਟੀ ਖਾਣਾ

ਜਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਵਿਚ ਬਿਹਤਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਲੋਕਨ ਸਚਾਈ ਇਹ ਨਹੀਂ।
ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਭੂਰੇ ਚੌਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇਸੀ ਜਿਹਾ ਖਾਣਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਿਜ਼ਾ ਦੇ
ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਲਾਇਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ, ਤੇ ਬਿਨਾ ਭਟਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕੇ।

ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੋਟੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਨਹੀਂ
ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਕੋਲ ਰੋਟੀ ਖੁਆਉਣ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ
ਹੋਵੇਗਾ ਮਨੁੱਖੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਬੇਲਗਾਮੀ।

~

ਜੋ ਦੀ ਰਹਿਮ ਭਰੀ ਮੈਤ

ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਕਾਰਨ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਣਕ ਮੰਗਾਉਣੀ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਚੱਲੀ ਕਿ ਕਣਕ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਗਾਈ ਜਾਵੇ। ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਮਰੀਕੀ ਕਿਸਮਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲਈ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਵਾਲਾ ਮੌਸਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਦਾਣੇ ਆਖਰ ਜਾ ਕੇ ਪਕਦੇ ਸਨ ਜਪਾਨ ਦੀਆਂ ਬਰਸਾਤਾਂ ਵਿਚ। ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਐਨੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ, ਕਣਕਾਂ ਨੇ ਅਕਸਰ ਵਾਢੀ ਵੇਲੇ ਸੜ-ਗਲ ਜਾਣਾ। ਇਹ ਕਿਸਮਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਇਤਬਾਰ-ਯੋਗ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਵੀ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਲੱਗ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਣਕਾਂ ਬੀਜਣ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵੱਢੀ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੀਹ ਕੇ ਪਕਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਇਸ ਕਣਕ ਦਾ ਸੁਆਦ ਐਨਾ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੁਰਕੀ ਸੰਘ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਤਰਦੀ।

ਜਪਾਨੀ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੋ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮਈ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ

ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਫਿਰ ਵੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਖੇਤੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹਰ ਕੋਈ ਹੱਸਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਣਕ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲੋਂ ਮਾਤਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਬੜੇ ਪੀਰਜ਼ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਜੰਗ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਅਮਰੀਕੀ ਕਣਕ ਫਿਰ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮੰਗਾਈ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਤੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਉਗਾਈ ਗਈ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਡਿੱਗ ਪਈਆਂ। ਕਣਕ ਉਗਾਉਣੀ ਛੱਡਣ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਾਜਬ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਇਹ ਵੀ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ "ਕਣਕ ਛੱਡੋ, ਕਣਕ ਛੱਡੋ!" ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਕਣਕ ਬੀਜਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਾਈ ਕਣਕ ਸਸਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ, ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਈ ਤੇ ਜਪਾਨ ਦੇ ਖੇਤ ਸਿਆਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਖਾਲੀ ਛੱਡੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਤਕਰੀਬਨ ਦੱਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐਨ.ਐਚ.ਕੇ. ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇ "ਸਾਲ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕਿਸਾਨ" ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਏਹਾਈਮ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੋਣ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਫ਼ਕੂਓਕਾ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਰਾਇ ਅਤੇ ਜੌਂ ਲਗਾਉਣਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ?" ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਇ ਅਤੇ ਜੌਂ ਸੌਖੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ, ਤੇ ਭੋਨੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜਪਾਨ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੈਲਰੀਜ਼ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।"

ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਖੜਪੁਣੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ "ਉੱਘੇ ਕਿਸਾਨ" ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, "ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖ਼ਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹਾਂ।" ਚੋਣ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਦ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਛੱਡ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰਾਂ। ਹਰ ਸਾਲ ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਭੋਨਾ ਲਗਾਵਾਂ, ਤੇ ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਜੌਂ ਅਤੇ ਰਾਇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।"

ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨਾਲ ਐਨ.ਐਚ.ਕੇ. ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਇੱਕ ਪੈਨਲ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਓਦੋਂ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ, "ਤੁਸੀਂ ਰਾਇ ਅਤੇ ਜੌਂ ਲਗਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ

ਦਿੰਦੇ।" ਮੈਂ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਬੜੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਰਜਨ ਚੰਗੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਲਈ ਵੀ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਨਾਅਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ, "ਰਹਿਮ ਭਰੀ ਮੋਤ"। ਯਾਨੀ, ਚੋਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ "ਰਹਿਮ ਭਰੀ ਮੋਤ" ਬੜੇ ਪੌਲੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹੀ ਗਈ ਗੱਲ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਵਜ਼ਾਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਕ ਕੰਢੇ ਪਏ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੋਤ ਮਰਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ, "ਸਤਕ ਕੰਢੇ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਹੈ", ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪਾਰਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਣਕ, ਇੱਕ ਵਲਾਇਤੀ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਨਿਕੰਮੀ ਫ਼ਸਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕਲ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾ ਸਕਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀਆਂ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਅਨਾਜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਆਉਂਦਾ ਗਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੀਟ ਖਾਓ, ਆਂਡੇ ਖਾਓ, ਦੁੱਧ ਪੀਓ, ਤੇ ਚੋਲ ਖਾਣੇ ਛੱਡ ਕੇ ਡਬਲਰੇਟੀ ਖਾਓ। ਮੱਕੀ, ਸੋਇਆਬੀਨ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਦਰਾਮਦ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਕਣਕ ਸਸਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਵਰਗੀਆਂ ਦੇਸੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖ਼ਰੀਦ ਸਕਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤੇ ਹੁਣ, ਅੰਨ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ ਖ਼ਦਸ਼ੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਰਾਇ (Rye) ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਹੁਣ ਫਿਰ ਤੋਂ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਨੁਦਾਨ (ਸਬਸਿਡੀ) ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੇ-ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਓ ਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਾ ਕਰ ਦਿਓ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਠੋਸ ਨੀਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਉਗਾਇਆ ਕੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ-ਮੁਖੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬਣ ਸਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਜੇ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਸੰਤ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ, ਤੇ ਪਤਥਰ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ (ਚੀਨੀ ਘੰਟੀ ਫੁਲ, ਅਰਾਰੇਟ (ਕੁਛੜ), ਥਾਰੋਵਰਟ, ਵੈਲੋਰੀਆਨਚੀਆ (ਮਟਰ ਜਾਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬੂਟਾ), ਬੁਸ਼ ਕਲੋਵਰ, ਜੰਗਲੀ ਗੁਲਾਬੀ ਕਾਰਨੇਸ਼ਨ ਫੁਲ, ਅਤੇ ਜਪਾਨੀ ਪੈਮਪਸ ਘਾਹ) ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਤੇ ਚੱਖ ਕੇ ਵੇਖਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਘੋਖਣ 'ਤੇ ਉਹ ਵੇਖਣਗੇ ਕਿ ਚੌਲ, ਜੌਂ, ਰਾਇ (Rye), ਕਣਕੀ (Buckwheat) ਵਰਗੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਜਿਊਂਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਉਗਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨੀ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਜੋਕੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਭਾਲਤ ਹੈ - ਇਹ ਬੜੀ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੈ - ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਛੋਟੀ ਹੋ ਸਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਸਟਾਈਲ ਦੀ, ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਹੁਣ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਖੇਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ - ਬਲਕਿ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿਹੀ ਹੈ।

ਟੀਚਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਹੀ ਹੋਣ। ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ, ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ, ਓਨੇ ਹੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਜਪਾਨ ਵਿਚ 70% ਤੋਂ 80% ਲੋਕ ਕਿਸਾਨ ਸਨ। ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਹੀ ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਕੇ 50%, ਫਿਰ 30%, ਫਿਰ 20% ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਲਗਭਗ 14% ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਉਹੀ ਪੱਧਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਵੀ 10% ਤੋਂ ਘੱਟ ਲੋਕ ਕਿਸਾਨੀ ਕਰਨ, ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਹਟਕਿਆ ਜਾਵੇ।

ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਿਤੀ ਉਹ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੌ ਫ਼ੀਸਦੀ ਲੋਕ ਕਿਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਖੇਤੀ ਲਾਇਕ ਜ਼ਮੀਨ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਿੱਲੋ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿੱਲੋ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਯਾਨੀ ਪੰਜ ਜਣਿਆਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਸਫ਼ਾ ਕਿੱਲੋ, ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਟੱਬਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਇਸ 'ਤੇ

ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਪਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਫੁਰਸਤ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀ ਧਰਤੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਕਰੋ,
ਬਾਕੀ ਆਪੇ ਹੀ ਸ਼ੀਰ ਸੱਲਾ

ਮਨੁੱਖੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਸੰਜਮੀ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਣ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਹੌਲੀ ਦੀ ਬਜਾਇ ਤੇਜ਼, ਥੋੜ੍ਹੇ ਦੀ ਬਜਾਇ ਜ਼ਿਆਦਾ - ਇਹ "ਭੜਕੀਲੀ" ਤਰੱਕੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਟੱਲ ਨਿਘਾਰ ਨਾਲ ਪਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੁੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭੋਤਕ ਸੰਪਦਾ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਫ਼ਾਇਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਹੋਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚੇਤਨਾ ਵੱਲ ਮੁੜੇ।

ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰਾਟ ਮਸ਼ੀਨੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਫਾਰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੁਦ ਦੇ ਨਾਲ ਚੁੱਤੇ ਹੋਣ। ਭੋਤਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਨੂੰ ਸਾਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੰਮ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਾਹ ਆਉਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਧਾਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਜਿਸਮ ਅਤੇ ਰੂਹ ਜਾਇਆ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ

ਰੂਹਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ "ਮਹਾਨ ਮਾਰਗ" 'ਤੇ ਮਨਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਥਾਂ ਪਾ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮਹਾਨਤਮ ਸੰਸਾਰ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਜਰੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਇੱਕ ਏਕਤ ਪੈਲੀ ਵਾਲਾ ਕਿਸਾਨ, ਸਾਲ ਮੁੱਕਣ 'ਤੇ ਜਨਵਰੀ, ਫਰਵਰੀ ਅਤੇ ਮਾਰਚ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਸਹਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਉਹ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਚਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਛੁੱਟੀਆਂ ਘੱਟ ਕੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ਫਿਰ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ, ਤੇ ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ।

ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਟਦੇ ਜਾਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਕਿਤਨਾ ਮਸਰੂਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਤਮੀਨਾਨ ਭਰੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿਹਤ ਗੁਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਜ਼ਮ ਜਾਂ ਗੀਤ ਰਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਪਿੰਡੇ ਜਿਹੇ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਇਬਾਦਤਗਾਹ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਤੇ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਲਟਕੀਆਂ ਕੁੱਝ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ। ਗਰਦ ਝਾੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਂਧਲੇ ਪਏ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਈ ਦਰਜਨ ਹਾਇਕੂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੀ, ਕੋਈ ਵੀਹ-ਤੀਹ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਾਇਕੂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਰਪਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੀਤਾ। ਯਾਨੀ, ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਗੱਲ ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ, ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਾਇਕੂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਫ਼ਰਸਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਵਿਚ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵੀ ਬੰਦਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੋਵੇ। ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਠੰਢੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਬੜੇ

¹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਮਾਰਗ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਤੋਂ ਸਧਾਰਨ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਭਵੇਂਜ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ~ਲ.ਕ.

ਬੋਝੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਹੀ ਬਾਮੁਸ਼ਕਲ ਇੱਕ-ਦੋ ਦਿਨ ਲਈ ਸਹਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਵਕਤ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫ਼ੁਰਸਤ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਹੁਣ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਟੀ.ਵੀ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਸਰਲ ਸ਼ੁਗਲ ਮੇਲੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਸਲੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਹੁਣ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਸਰੋਕਾਰ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਭੋਤਕ ਵਿਕਾਸ ਤੱਕ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਓਵਾਦੀ ਫ਼ਕੀਰ ਲਾਓ ਤਜ਼ੁ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੈਨ (Zen) ਦੇ ਬਾਨੀ, ਬੋਧੀਧਰਮ ਨੇ ਨੌਂ ਸਾਲ, ਬਗ਼ੈਰ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਭਟਕੇ ਇੱਕ ਗੁਫ਼ਾ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਪੈਸੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ, ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਰਨਾ, ਰੋਕਤੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਉਣਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਘੱਲਣਾ, ਇਹ ਸਭ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣਾ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਖੇਤ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਹਰ ਦਿਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰਤਾ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਬਜ਼ ਰਹਿਣਾ - ਇਹੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ।

ਤਜ਼ਰਬੇ ਨੂੰ ਦੁਵਾਤ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਭੋਤਕ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਹਿਣਾ ਸੰਕੀਰਨ ਅਤੇ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਸੋਚ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਚੋਟੀ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਕਿ ਭੋਜਨ ਕੀ ਹੈ। ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕੀ ਖਾਣੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਤੱਕ ਛੱਡ ਦੇਣ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕੀ 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਹਿਨਾ' ਲੱਭਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਪਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦੇਣ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੰਮੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਆਮੋ-ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਣ ਲਈ।

ਜਿਉਣਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਿਟੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਲੋਕੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਲਈ ਖਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਜਹਾਨ ਦਾ ਵਜੂਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਹਿਬਰੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਮਰਨ ਦੀ ਨੋਬਤ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸੇ ਘੜੀ ਵਿਚ, ਇਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਰਨਾ - ਇਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਚਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਨਸ਼ਾਸਤੇ (ਸਟਾਰਚ), ਚਿਕਨਾਈ ਅਤੇ ਪਰੋਟੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਪੁਟਾਸ਼ ਦੀ।

ਤੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ, ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਘੋਖ ਲੈਣ, ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਛੁੰਘੀਆਂ ਰਿਸਰਚਾਂ ਕਰ ਲੈਣ, ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਬਹੁਤ ਰਹੱਸਮਈ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਰਿਸਰਚ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਕੁੱਝ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੰਨਾ ਜੂਝਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਹਸਾਸ ਹੋ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਲੱਖ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਕਰਨਾ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਆਪੇ ਹੀ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤੀ ਜੰਮ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਪੈਸਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਖੇਤੀ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਸਰ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਪਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸਰੋਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਥਾਪਤ ਹੈ, ਇਸ ਸਰੋਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਧੇਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਮੌਕੇ ਮੁਯੱਸਰ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

"ਪਤਝਰ ਹਵਾ ਲਿਆਵੇਗੀ ਜਾਂ ਬਾਰਸ਼, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ" ਇਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਵਜੋਂ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਫ਼ਸਲ ਆਖਰ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਵੀ ਨਿਕਲੇ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲੇ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਬੱਸ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਹਿਬਰੀ ਹੇਠ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਮ-ਅਨੰਦ ਹੈ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ

ਮੈਨੂੰ "ਕੰਮ" ਸ਼ਬਦ ਖਾਸ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸ਼ਾਕੀ ਦੇ ਪਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਜੀਵਕਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕੀ ਪਾਗਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨੇ-ਰਾਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਨੌਕਰੀ ਹੋਵੇ, ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹ, ਛਾ ਗਏ। ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇੱਕ ਸੋਧੀ, ਅਰਾਮਦੇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਹਲ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤਪਤ ਖੰਡੀ ਪਰਾਣੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੁਥਾ ਸ਼ਾਮ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੈ, ਤੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਸੁਹਣਾ ਠੋਂਕਾ ਲਗਾ ਲਿਆ, ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਲਈ, ਇੰਨੀ ਸਾਦਗੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਮੁਮਕਿਨ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲੋੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ, ਕੰਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਬੱਸ ਉਹੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੋੜਨਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਟੀਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਵੰਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸਾਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਸਾਉਣਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਮੁਹਾਰਤਾਂ ਸਿੱਖਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਨਸੂਬੇ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪਵੇਗੀ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੂਲਕ ਵਿਚ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਕਾਇਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੱਪੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਦਾ ਰਾਹ ਟੇਲਦਿਆਂ, ਇਹ ਲੋਕ "ਨਵੇਂ ਕਿਸਾਨ" ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਚੋਟੀ ਕੱਢ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨਾ। ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਚੋਟੀ ਆਪ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਗਾਂਧੀ-ਗਰਾਮ, ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਿਬੁਟਜ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ (Communes) ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਜਪਾਨ ਦੇ ਟੇਕਾਰਾ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਸੁਵਾਨੋਜ਼ ਟਾਪੂ 'ਤੇ ਵਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਾਂਗ, ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੀ ਪਰਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ, ਬਿਹਤਰ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਈ ਧਾਰਮਕ ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੂਲ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ, ਤੁਸੀਂ ਰਸਤਾ ਭਾਵੇਂ ਜਿਹੜਾ ਮਰਜ਼ੀ ਚੁਣ ਰਹੇ ਹੋਵੋ, ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ ਚੇਤਨਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਨਿਤ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਖਰੇ ਹੋ ਕੇ ਜਿਊਣਾ, ਤੇ ਸਿਹਤਬਖਸ਼, ਕੁਦਰਤੀ ਅੰਨ ਉਗਾ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ। ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਥਾਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿਚਕਿਚਾਹਟ ਨਹੀਂ। ਇਸਾਈ, ਬੁਧ, ਸਿੱਟੋ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਕੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਡੂੰਘੀਆਂ ਧਾਰਮਕ ਆਸਥਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਫਲਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪੀ.ਐਚ., ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਰਗੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਪੈਰਿਸ ਜੈਵਿਕ ਬਾਗਬਾਨੀ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਖਸ ਪਹਾੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਹਾਲਚਾਲ ਸੁਣਨ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਇਕੱਠ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਾਗ ਵਿਖਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਮੰਗਵਰਟ ਬੂਟੀ ਦੀ ਚਾਹ ਪੀਣ ਬੈਠ ਗਏ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਚਲ ਪਈਆਂ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚੀਨ, ਕੋਰੀਆ ਅਤੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੋਈਸੀ ਅਤੇ ਤਾਈਸ਼ੋ ਯੁਗ (1868-1926) ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਹੋ ਸਥਿਤੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਤੱਕ ਵੀ ਸੀ।

ਇਹ ਖੇਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ (ਕੰਪੋਸਟ) ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਮਲ ਦੀ ਮੁੜ-ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਪਰਬੰਧਨ ਕਾਫੀ ਡਾਢੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਫਸਲਾਂ ਲਗਾਉਣ, ਮਿੱਤਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਲਗਾਉਣ, ਤੇ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਰਗੇ ਦਸਤੂਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਵਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਕਤ ਦੀ ਸਖਤ ਪਾਬੰਦੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਸਲ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦ ਖੁੰਹਦ ਬਚਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਖਾਦ (ਕੰਪੋਸਟ) ਬਣਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਦਾ

ਸਰੋਕਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਪਾਨੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੇ ਸਨ ਮੰਨੇ ਇੱਕੋ ਦੇਹ ਹੋਣ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਬਿੰਦੂ ਪੂਰਬ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਖੇਤੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਆਪਿਆ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਵਿਆਪਕ, ਲੋਕਾਤੀਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, ਅਤੇ ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆਂ¹ ਦੀ ਸੰਕੀਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ। ਜੇ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੇਧੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਕਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਯਾਨੀ ਅਤੇ ਹੀਨਯਾਨੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਿਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਪਕ, ਮਹਾਯਾਨੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਓਦੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਏਕਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਯਕੀਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਕੇ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਜਵਾਬ ਵਜੋਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੁਯੱਸਰ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਢੇ ਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਤੀਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਖਾਵੇਂਦ ਅਤੇ ਬੀਵੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਸੋਗਾਤ ਨਾ ਤਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲਈ; ਆਦਰਸ਼ ਜੋਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਕੀਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਜਾਣ ਵਾਂਗ ਹੈ; ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਚੇਤਨਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, 'ਜੈਵਿਕ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਪਿਆਰ ਦਿਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹੱਥ ਵੀ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਫਿਰ ਵੀ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਕ ਖੇਤੀ, ਬਗ਼ੈਰ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਝੇ, ਦੇਵਲੋਕ ਦੀ ਦਾਨਸ਼ਮੰਦੀ ਲੱਭਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਚੈਨੀ ਨਾਲ ਟੋਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਹੱਥ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

¹ ਜਿਹੜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵੇਕ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ~ਲ.ਕ.

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸੰਕੀਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥ ਪਾਵੇ, ਇਹ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਡੰਗਰ-ਵੱਛਾ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤੇ ਕਾਰਗਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੰਕੀਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਤਲਵਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਪਰਹਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਕੁਸ਼ਲ, ਲੇਕਨ ਆਤਮ-ਚੇਤਨ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਕ ਖੇਤੀ ਦੇ-ਪਰਹਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਤਾਬਤਤੋਤ ਵਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੁਧ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਬਿਨਾ-ਪਰਹਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕਿਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਹੈ। "ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਰਨ" ਨੂੰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹੀ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧਣ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲਾਓ ਤਜੂ (Lao Tzu) ਨੇ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਹੀ ਕਰਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਇੱਕ ਢੰਗ-ਹੀਣ ਢੰਗ, ਜਿੱਤ ਦੀ ਇੱਛਾ-ਰਹਿਤ, ਵਿਰੋਧ-ਰਹਿਤ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਰਮ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਤੱਤ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦਾ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੇ-ਐਬ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ।

8

ਰੋਟੀ ਬਾਰੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ

ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਜਿਹੜਾ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਬਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਲਈ ਰਿਹਾ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਪਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਲੋਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ "ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ" ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਦਰਅਸਲ ਹੈ ਕੀ, ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣ ਨਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਰੰਗ ਵਗ਼ੈਰਾ ਤੇ ਜ਼ਾਇਕਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਨਕਲੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਪਾਈਆਂ ਹੋਣ, ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੁੰਝਲਾਈ ਜਿਹੀ ਸੋਚ ਇਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੁੱਝ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾ ਲੈਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗ ਵਰਤਣਾ, ਤੇ ਖਾਣੇ ਵਿੱਚ ਲੂਣ ਪਾਉਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ, ਤਾਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ, ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਮਿਲਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਰਾਕ "ਕੁਦਰਤੀ" ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਕੰਦ-ਮੂਲ ਖਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਲੂਣ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਲੂਣ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ, ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਖਾਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਈਜ਼ਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਜੰਗਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ

ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹਨ? ਤੁਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕਿੱਥੇ ਲੀਕ ਵਾਹੋਗੇ?

ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਪਾਨ ਵਿਚ "ਕੁਦਰਤੀ ਖ਼ੁਰਾਕ" ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਮੋਇਜ਼ੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸਾਜੈਨ ਇਸ਼ੀਜ਼ੁਕਾ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਜਨਾਬ ਸਾਕੁਰਾਜ਼ਾਵਾ (ਜੌਰਜ ਓਸਾਵਾ) ਅਤੇ ਜਨਾਬ ਨਿਕੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਮਾਰਗ (The Path of Nutrition), ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਮੈਕਰੋਬਾਇਟਿਕਸ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਦਵੈਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਆਈ-ਚਿੰਗ ਦੀਆਂ ਧਿਨ-ਯੈਂਗ ਅਵਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭੂਰੇ ਚੌਲਾਂ ਵਾਲੀ ਖ਼ੁਰਾਕ, ਇਸ ਲਈ ਅਮੂਮਨ ਸਾਬਤ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਖਾਣ ਨੂੰ "ਕੁਦਰਤੀ ਖ਼ੁਰਾਕ" ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਕੁਦਰਤੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਨੂੰ ਮਹਿਜ਼ ਭੂਰੇ ਚੌਲਾਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਖਾਣਾ ਕਹਿ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਮੇਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਹੈ ਕੀ?

ਇਸ ਸਾਰੇ ਭੱਭਲਭੁਸੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਦੋ ਰਸਤੇ ਹਨ, ਵਿਭੇਦਕ (Discriminating) ਅਤੇ ਅਵਿਭੇਦਕ (Non-discriminating)।¹

ਲੋਕੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਸਮਝ, ਬਿਨਾ ਗ਼ਲਤੀ ਖਾਪਿਆਂ, ਸਿਰਫ਼ ਵਿਭੇਦਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, "ਕੁਦਰਤ" ਸ਼ਬਦ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣੀ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸ ਖੋਖਲੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲੀ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਕਲ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਖ਼ੁਦ ਵਿਚ, ਜਿਹੜੀ ਅਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਸਪਸ਼ਟ ਅੰਤਰ ਕਰਦਾ

¹ ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ, ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਾਂਗੇ ਵਿਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ, ਇੱਛਾਮੂਲਕ ਵਿਵੇਕ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੁਓਕਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ "ਸੰਮਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਤੇ ਵਿਵੇਕ ਹੈ"।

ਅਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ, ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸਚੇਤਨ ਜਤਨ ਦੇ ਓਹੋ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਵਿਵੇਕ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਦੇ, ਓਹਾਂ ਦਾ ਓਹਾਂ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਨਾਬ ਫ਼ੁਕੁਓਕਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵੇਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਸੰਕੀਰਨ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ।

~ਲ.ਕੇ.

ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਬੁਨੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਈਏ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਅਵਿਵਸਥਾ ਜਤ੍ਹੋਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ; ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਯਿਨ-ਯੈਂਗ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਅਤੇ ਆਈ ਚਿੰਗ ਇਸੇ ਸੋਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਲੇਕਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰਮ-ਸੱਚ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਫਲਸਫ਼ੇ, ਓਤਕ, ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਉਹੀ ਕੁਦਰਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ; ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬੱਸ ਪਿੰਜਰ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਪਰੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਈ ਕੁਦਰਤ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਿਆਸਕਾਰੀ ਨਾਲ ਘੜਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਰੇਤ ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਵਾਂਞਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਅਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ, ਪਰਤੱਖ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (Intuition) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਲੋਕੀ ਇਸ ਨੂੰ "ਮੂਲ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ" (Instinct) ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਫਿਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸੋਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵੇਖਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਭੇਦਕ ਮਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠੋ। ਇਸ਼ਤਦਾ ਤੋਂ, ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਸ਼ਰਕ ਹੈ ਨਾ ਮਗਰਬ, ਨਾ ਚਾਰੇ ਰੁੱਤਾਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਯਿਨ ਜਾਂ ਯੈਂਗ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਹਟਿਆ, ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਕਾਰਦੇ, ਬਲਕਿ ਯਿਨ-ਯੈਂਗ ਅਤੇ ਆਈ ਚਿੰਗ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਸ਼ਰਕੀ ਫਲਸਫ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ?"

ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਜ਼ੀ, ਕੰਮ ਚਲਾਉਂਦੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਜਾਂ ਦਿਸ਼ਾਸੂਚਕਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਉੱਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਅਤੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਅਵਧਾਰਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਤੇ ਉੱਥੇ ਦੇ ਇਹ ਸੱਚ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਉੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਆਧੁਨਿਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਭੱਠਾ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਯਿਨ-ਯੈਂਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਕਾਰਗਰ ਸੰਕੇਤਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸਲੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਨਿੰਗਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀ ਖੁਰਾਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਾਇਦੇਮੰਦ

ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਲੋਕਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣਾ ਹੈ, ਆਜ਼ਾਦ ਖੰਡ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਕੇ ਲੱਤਾਂ ਧੂਹੀ ਜਾਣਾ ਬਦਨਸੀਬੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਯਿਨ ਅਤੇ ਯੌਗ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਹਿਲੂ ਵਾਪਸ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁੜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਤੀਕਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਜਵਾਨ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ, ਬੋਲ ਪਿਆ: "ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਇਨਸਾਨ ਬਣ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀ ਕਰੋ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?"

ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਉਮੀਦ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸੁਰੰਗ ਦੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਚਾਨਣ ਹੀ ਚਾਨਣ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਰੰਗ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋਰ ਝੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸੁਆਦੀ ਖਾਣ ਦੀ ਲਲਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋਵੋ, ਉਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਜਾਇਕੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕੁਦਰਤੀ, ਸਾਦੇ ਖਾਣੇ ਨਾਲ ਦਸਤਰਖਾਨ ਲਗਾ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ, ਲੋਕਨ ਇਸ ਦਾਅਵਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਲੁਤਫ਼ ਉਠਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਖੁਰਾਕ ਮੰਡਲ

ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕੁਦਰਤ ਜਿਵੇਂ ਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਭਾਵ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਜਿਹੜੀ ਅਵਿਭੇਦਕ ਮਨ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ, ਖਾਣ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੰਗਲ-ਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਖਾਧ-ਖੁਰਾਕ, ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਰਾਹੀਂ ਉਗਾਈਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਫਤੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ, ਅਵਿਭੇਦਕ ਮਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨਸ਼ਾ-ਰਹਿਤ ਕਰਮ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਮਨਸ਼ਾ-ਰਹਿਤ ਕਰਮ ਅਤੇ ਵਿਧੀ-ਰਹਿਤ ਵਿਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਸਿਆਣਪ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਮਾਨਤਾਯੋਗ ਹੈ। ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਲੂਣ ਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੜਨ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਕਦਮ ਵਜੋਂ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਹ ਆਦਿ ਕਾਲ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਹਿਜ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਵਲੋਕ ਦੀ ਨਿਵਾਜਸ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਵਿਭੇਦਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਉਪਜ ਹੋਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੰਨਿਆ

ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕਦਮ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ, ਬਲਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਤੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ, ਸੀਪ-ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਮੀਟ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ, ਇਸ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

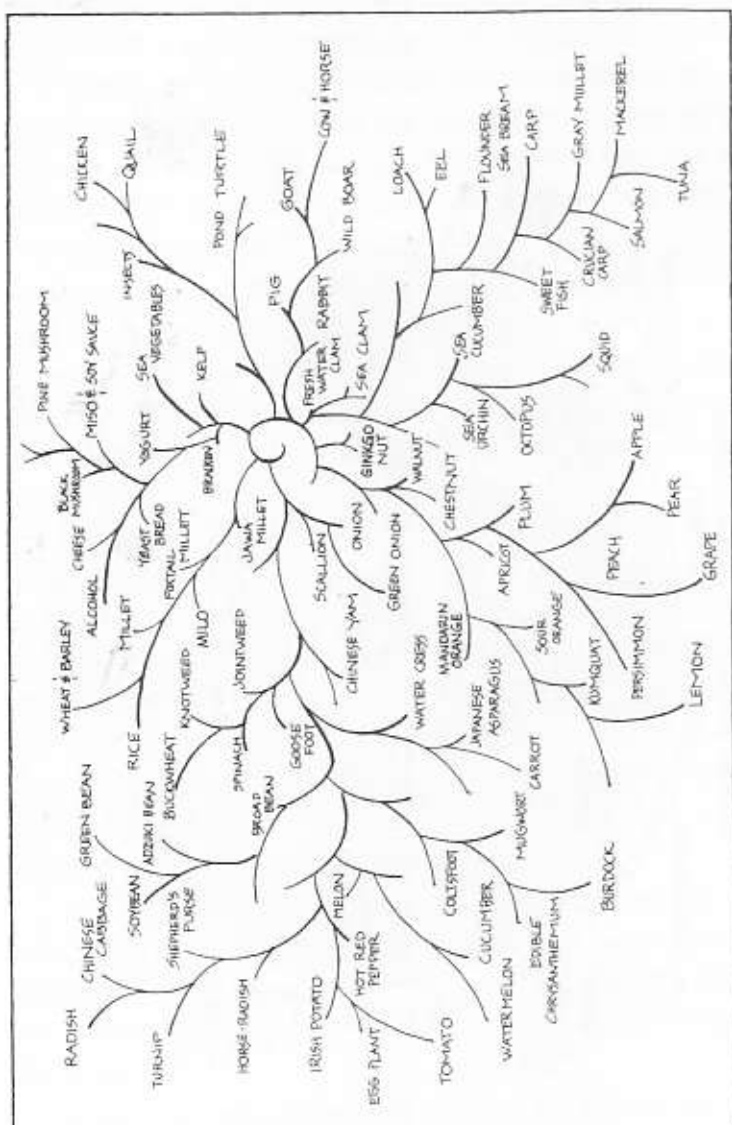
ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ, ਮੱਛੀ ਫਤਨਾ, ਜਾਨਵਰ ਪਾਲਣਾ; ਰੋਟੀ, ਕਪੜਾ ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਵਰਗੀਆਂ ਰੋਜ਼ਮੇਰਾ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ; ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੈ - ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਰੋਖਾ-ਚਿਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਾਰਗਾਮੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਰੋਖਾ-ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਵਸਥਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਰੋਖਾ-ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਖੁਰਾਕ ਮੰਡਲ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤ ਲਗਭਗ ਅਸੀਮਤ ਹਨ। ਜੇ ਲੋਕੀ ਖਾਣਾ ਅਦਵੈਤ-ਭਾਵ ਜਾਂ "ਨੇ ਮਾਇੰਡ" ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਯਿਨ ਅਤੇ ਯੈਂਗ ਬਾਰੇ ਕੱਖ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਪਾਨੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਹੀਗੀਰਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਖਾ-ਚਿਤਰਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਉਂਝੇ ਹੀ ਰੁੱਤ ਵਾਲੀਆਂ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਚੁਣ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੁਸਖੇ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਹਾਰ ਆਉਣ 'ਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਜੜੀਆਂ-ਬੂਟੀਆਂ ਫੁਟ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸੱਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਚੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਣ ਲਈ ਟੋਭਿਆਂ ਦੇ ਘੋਗੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਿੱਪੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਗ ਵਾਲੀ ਸੀਪ-ਮੱਛੀ ਵਰਗੀਆਂ ਲਜੀਜ਼ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

¹ ਥੋੜੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ "ਬਾਹਰਲੀ" ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। - ਲ.ਕ.

ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਮਾਰਚ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰਸਟੋਲ, ਬੈਰੈਕਨ, ਮੈਂਗਵਰਟ, ਐਂਸਮੰਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਬੂਟੇ ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਹਾਂ ਸੱਚ, ਪੈਰਸਿਮਨ ਅਤੇ ਆਰੂ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਕੁਲੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਕੰਦ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਜਾ ਹੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਲਕੇ ਅਤੇ ਨਫਾਸਤ ਭਰੇ ਸੁਆਦ ਕਾਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੈਮਪੂਰਾ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਾਇਕਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢਿਓਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੈਲਪ, ਨੌਰੀ ਅਤੇ ਰੋਕਵੀਡ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬਤੀਆਂ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਹਾਰ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਂਸਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਲਗਰਾਂ ਫੁਟ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਦੋਂ ਗਰੇ ਰੋਕ ਕੋਡ ਮੱਛੀ, ਸੀ ਬਰੀਮ ਅਤੇ ਧਾਰੀਦਾਰ ਸੂਰ ਮੱਛੀ ਦਾ ਸੁਆਦ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਇਰਿਸ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨੂੰ ਪਤਲੀਆਂ-ਪਤਲੀਆਂ ਰਿੱਬਨ ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਕਰਲ ਮੱਛੀ ਦੀ ਸਾਸ਼ਿਮੀ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇ ਮਟਰ, ਸਨੋ ਪੀਜ਼ ਮਟਰ, ਲੀਮਾ ਅਤੇ ਫਾਵਾ ਫਲੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਵੀ ਸੁਆਦੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੂਰੇ ਚੌਲਾਂ, ਕਣਕ, ਜਾਂ ਜੌਂ ਨਾਲ ਉਬਾਲ ਕੇ ਚਿੰਨ੍ਹਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਮੁੱਕਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਪਾਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਜੂਨ ਤੋਂ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ) ਤਾਂ ਜਪਾਨੀ ਅਲੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੂਣ ਲਗਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਟ੍ਰਾਬੈਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰੈਸਪੈਰੈਰੀਆਂ ਵਾਹਵਾ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਗੰਢਿਆਂ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਸੁਆਦ, ਤੇ ਲੁਗਾਠਾਂ, ਖੁਰਮਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਆਰੂ ਵਰਗੇ ਰਸ ਭਰੇ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਲੁਗਾਠ ਦੇ ਦਰਖਤ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਫਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ "ਕੋਫੀ" ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਕਾੜਾ ਬਤੀ ਵਧੀਆ ਦਵਾਈ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੂ ਅਤੇ ਪੈਰਸਿਮਨ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਉਮਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਟਾਨਿਕ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਰ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭਰਵੇਂ ਦਰਖਤ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਖਾਣ ਅਤੇ ਮਾਖਿਓਂ ਚੱਟਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ। ਗਾਜਰ, ਪਾਲਕ, ਮੂਲੀ, ਅਤੇ ਖੀਰੋ ਵਰਗੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਤੋੜਨ ਜੋਗੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਸੁਸਤੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਰਹੱਸਮਈ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਨਾਬ ਇਹ ਰਹੱਸਮਈ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਘਟੀ ਹੋਈ ਭੁੱਖ ਲਈ ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਵੱਚੀਆਂ

ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਅਨਾਜ ਮਾਫ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੌਂ ਦੀਆਂ ਨੂਡਲਜ਼ ਅਕਸਰ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਣਕੀ (Buckwheat) ਦੀ ਵਾਢੀ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਨਾਜ ਇਸ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਤਝੜ ਜਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੜਾ ਮੌਜ ਵਾਲਾ ਮੌਸਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋਇਆਬੀਨ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਲਾਲ ਆਜੂਕੀ ਫਲੀਆਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਤੇ ਕਈ ਪੀਲੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਨਾਜ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਪਕਦੇ ਹਨ।

ਅੱਸੂ ਕੱਤੇ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ ਵਾਲੇ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜੇ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਮਹੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਇਆਬੀਨ ਦੀਆਂ ਘੁਗਣੀਆਂ ਵਰਤਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਪਤਝੜ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਰਾਜਮਾਂਹ ਚੌਲ, ਮੈਟਸੁਟਾਕੀ ਖੁੰਬਾਂ, ਜਾਂ ਸੰਘਾਤੇ ਅਕਸਰ ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਸਾਰੀ ਗਰਮੀਆਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਚੌਲ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਾਨੀ ਅਜਿਹਾ ਮੁੱਖ ਆਹਾਰ ਜਿਹੜਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੈਲਰੀਜ਼ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰਦ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਕੱਕਰ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਮੱਛੀ ਦੇ ਟਿੱਕਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇੜੀਆਂ 'ਤੇ ਟਿਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਯੈਲੋਟੇਲ ਅਤੇ ਟਿਊਨਾ ਵਰਗੀਆਂ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਨੀਲੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਪਾਨੀ ਮੂਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਤੋਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਖਾਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਛੀਆਂ ਨਾਲ ਬੜੀਆਂ ਸੁਆਦੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਇਸ ਮੌਕੇ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਚਾਰਾਂ ਜਾਂ ਲੂਣ ਲਾ ਕੇ ਸਾਂਭੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾਅਵਤ ਲਈ ਲੂਣ ਵਾਲੀ ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ, ਹੈਰਿੰਗ ਮੱਛੀ ਦੇ ਆਂਡੇ, ਲਾਲ ਸੀ ਬਰੀਮ ਮੱਛੀ, ਕੇਕੜੇ, ਕੈਲਪ (ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਬਜ਼ੀ) ਅਤੇ ਮਾਂਹ ਦੀ ਦਾਲ ਨਾਲ ਦਸਤਰਖਾਨ ਸਜਦੇ ਹਨ।

ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਲਗਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ ਹੇਠੋਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਕਢਣਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਤਜਰਬਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਾਣੀ ਵੇਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਘਰ ਵਿਚ ਦਾਣੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਾਲਾਂ, ਤੇ ਮਿੱਥੇ ਅਤੇ ਸੋਇਆ ਸੋਸ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਬੰਦ-ਗੋਭੀ, ਮੂਲੀ, ਪੇਠੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ ਵਰਗੀਆਂ ਪਤਝੜ ਵਿਚ ਸਾਂਭੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਢ ਵਾਲੇ

ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਓਇਸਟਰ (Oyster) ਅਤੇ ਸੀ ਕੁਕੰਬਰ (Sea cucumber) ਦੇ ਨਵੀਂਸ ਜਾਇਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗੰਢੇ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਪਿਆਜ਼ ਕਾਫੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਬਹਾਰ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ, ਕੋਲਟਸ ਫੁਟ (Colt's foot) ਦੀਆਂ ਲਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰਾਬੈਰੀ ਜੈਰੇਨੀਅਮ ਦੀ ਵੇਲ ਦੇ ਖਾਣ-ਯੋਗ ਪੱਤੇ ਬਰਫ਼ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਲਬੂਟੀ, ਸ਼ੈਪਹਰਡਜ਼ ਪਰਸ, ਛੋਲਿਆਂ ਵਰਗਾ ਨਦੀਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਜੰਮ ਪੈਣ ਨਾਲ, ਰਸੋਈ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਧਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦਿਆਂ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਖਾਧ-ਖੁਰਾਕ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਿਹਤਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਗਿਜ਼ਾਇਤਬਖਸ਼ ਜਾਇਕਿਆਂ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਜ਼ੀਜ਼ ਖਾਣਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰਹੱਸਮਈ ਜਾਇਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚੱਖ ਸਕਦੇ। ਨਹੀਂ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਚੱਖ ਤਾਂ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬੱਸ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰ ਪੁੱਟਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੈ।

ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਹਜੀਬ

ਜੇ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਕਿਉਂ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੋਟੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿਚਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਰੋਟੀ, ਸਾਦੀ ਦਿਨਚਰਿਆ, ਅਤੇ ਸਕੂਨ ਭਰੀ ਨੀਂਦ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਣ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਤਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਖਾਣਾ, ਖੇਡਣਾ ਅਤੇ ਸੋਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬੁਧ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਆਕਾਰ ਖਾਲੀਪਣ ਹੈ ਤੇ ਖਾਲੀਪਣ ਆਕਾਰ।" ਕਿਉਂਕਿ ਬੇਧੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ "ਆਕਾਰ" ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਦਾਰਥ, ਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਾਲੀਪਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨ ਵੱਲ ਹੈ, ਬੁਧ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਮਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ।

ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰੰਗ, ਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਣਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਕਦੇ ਇੱਧਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਓਧਰ।

ਲੇਕਨ ਅਸਲ ਵਿਚ, ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਮਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ।

ਰੰਗ

ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸੱਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੰਗ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਫ਼ੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਜਮ ਵਿਚੋਂ ਸਫ਼ੈਦ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੰਘ ਕੇ ਸੱਤ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ "ਮਨ-ਹੀਣਤਾ" (No-mind) ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰੰਗ ਵਿਚਲਾ ਰੰਗ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗ-ਹੀਣਤਾ ਹੈ। ਸੱਤ ਰੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਓਦੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭੇਦਕਤਾ (Discrimination) ਦੇ ਸੱਤ-ਰੰਗੇ ਮਨ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ।

ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਚੇਤਨ ਮਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਮੂਲ ਅਚੱਲ ਮਨ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ। ਸੱਤ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਮਨ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਤਿਆਂ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਰੰਗ ਦਾ ਮੂਲ ਅਧਾਰ ਅਣਡਿੱਠਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹੀ ਗੱਲ ਰੋਟੀ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਵੁਕਵੀਆਂ ਹਨ। ਮਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਫਿਰ ਸਚੇਤਨ ਮਨ ਨਾਲ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਚੁਣਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੁਣਨ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਮਨੁੱਖੀ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇ ਉਸ ਅਧਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਥਾਂ ਅਤੇ ਰੁੱਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਤਜਵੀਜ਼ਸ਼ੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨੀਆ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਜਾਮਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੰਤ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਚੱਲ-ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਲੱਗਿਆਂ ਤਰਕ-ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁਦਰਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਅਣਗੋਲੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਲੋਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਹੜੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਕਣ ਅਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਚੁਣ ਸਕਣ, ਬਲਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਣਭੋਲ ਲੋਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਚੇਤਨ

ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਦਭਾਵ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਰੋਟੀ ਖਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖਿਲਾਫ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। "ਮਨ-ਹੀਣਤਾ" ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਰੰਗ-ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ ਬਗੈਰ, ਰੰਗ-ਹੀਣ ਦੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਰੰਗ ਜਾਣ ਲੈਣ ਨਾਲ, ਸਹੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਆਦ

ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਚੱਖੇ ਨਾ ਸੁਆਦ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ।" ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚੱਖ ਵੀ ਲਵੋ, ਤਾਂ ਵੀ ਵਕਤ, ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਚੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮਨੋਵਿੱਤੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ, ਸੁਆਦ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਸੁਆਦ ਦਾ ਮੂਲ-ਤੱਤ ਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੁਦਾ ਕਰ ਕੇ, ਮਿੱਠੇ, ਖੱਟੇ, ਕੌੜੇ, ਨਮਕੀਨ ਅਤੇ ਤਿੱਖੇਪਣ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਕੱਢ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਲੇਕਨ ਸੁਆਦ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੀਭ ਦੇ ਸਿਰੇ ਨਾਲ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜ ਸੁਆਦਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਜੀਭ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਜੀਭ ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਢਣਾ ਮਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਸਹੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (Instinct) ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਜਿਹੀ ਰੋਟੀ ਤਾਕਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਖਾਣ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਵਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਰੂਹ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਸਪਸ਼ਟ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਹੁਣ ਬਹਾਰ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਬੂਟੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਪਿੱਛੇ ਭਜਦੇ ਹਨ। ਪੁੱਠੀ-ਸਿੱਧੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਸੰਦਗੀ ਅਤੇ ਨਾਪਸੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖ਼ਲੀਜ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਹੋਰ ਗਡਮਡ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਮਸਾਲੇ ਪਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਾ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਰਤਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੋਚ ਹੋਰ ਪੁੰਧਲਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿਚ ਤਫ਼ਰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੋਲਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਗ਼ਾਨਗੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਫ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫੋਕੇ, ਬੇਸੁਆਦ ਨਸ਼ਾਸਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਚੋਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਬਤ ਚੋਲਾਂ ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਖੁਸ਼ਬੋਈ ਅਤੇ ਲੱਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ, ਹੁਣ ਮਸਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਈਡ ਡਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਚੌਲ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ, ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉੱਤੇ ਚਟਣੀਆਂ ਪਾਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਗ਼ਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਵਿਚ ਹਨ ਜੇ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਜੇ ਚੌਲਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਨਹੀਂ ਬਚਦੇ, ਕਿਉਂਜੇ ਇਸ ਕਮੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਟਾਮਿਨ ਦੇ ਕੈਪਸੂਲਾਂ ਜਾਂ ਮੀਟ-ਮੱਛੀ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਖਾਣਾ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਆਦੀ ਨਾ ਸਮਝੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਸ-ਮੁਰਗਾ ਬਹੁਤ ਲਜ਼ੀਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਖ਼ਸ ਲਈ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਿਰਨਾ-ਯੋਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਜਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ।

ਬੱਸ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਬੱਚੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਇੱਕ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਬੰਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਵੇਗੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਸੁਆਦੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਫੀਸ ਜ਼ਾਇਕੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸੁਆਦ-ਸ਼ਕਤੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਢਲ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁਆਦੀ ਹਨ।

ਮਸਲਨ, ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਨੂਡਲਜ਼ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ, ਪਰ ਸਿੱਕਾ ਪਾ ਕੇ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਇਨਸਟੈਂਟ ਨੂਡਲਜ਼ ਬੜੀਆਂ ਬੇਸੁਆਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਮਸ਼ਹੂਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਓ ਕਿ ਇਹ ਬੇਸੁਆਦੀ ਹਨ, ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਕਬਕੀਆਂ ਨੂਡਲਜ਼ ਵੀ ਸੁਆਦੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਤੋਂ ਤਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਵੋਗੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੁੰਬਤੀ ਦੇ ਛਲਾਵੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਲੋਕੀ ਘੋੜੇ ਦੀ ਲਿੱਦ ਵੀ ਖਾ ਗਏ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਲੋਕੀ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨਾਲ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਮੈਨੇਸੇਡੀਅਮ ਗਲੂਟਾਮੇਟ (MSG)

ਰਸਾਇਣ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੁਆਦ ਸਿਰਫ਼ ਜੀਭ ਦੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਖਾਣਾ ਸੁਆਦੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਮਸਾਲੇ ਨਾ ਪਾਏ ਗਏ, ਤਾਂ ਖਾਣਾ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਸੁਆਦੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਸਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਆਦੀ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਕਾਬਲੇ ਗ਼ੈਰ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਖਾਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਆਦੀ ਲੱਗੇ, ਲੇਕਨ ਅੱਜ ਦੀ ਘੜੀ, ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਵੇਂ ਜੋਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਵਿਡੰਬਣਾ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਹੁਣ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁਆਦੀ ਡਬਲਚੋਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਡਬਲਚੋਟੀ ਗ਼ਾਇਬ ਹੋ ਗਈ। ਠਾਠ ਬਾਠ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਭੋਜ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਖਿੱਧ ਖਾਣੇ ਬਣਾ ਲਏ, ਤੇ ਹੁਣ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਆਦ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੇ। ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸਿਆਣਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਚਾਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸਿਖਾਏ, ਜਿਵੇਂ ਧੁੱਪੇ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾ ਕੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਲੂਣ ਜਾਂ ਮਿੱਥੇ ਪਾ ਕੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਚਾਰ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਆਦ ਬਣਿਆ ਰਹੇ।

ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੂਣ ਅਤੇ ਅੱਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਖਾਣਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਮੂਲ-ਅਧਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਖਾਣੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਇਕਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਪਕਾਉਣ ਨਾਲ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਜਾਂ ਬਾਹਰਲਾ ਸੁਆਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਜੀਭ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਇਹ ਕਲਾ ਝੂਠੀ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਵਧਦਾ-ਫੁਲਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਪਸੀ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਕਲ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ

ਬੜੀ ਨੇੜਿਉਂ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਾਂਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੰਦੇ ਦੇ ਹੱਕਾਰ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀ-ਸੁਖ ਦੀ ਭਲਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੱਚਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਨਮਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਸਾਦਾ, ਨਿਮਰ ਅਤੇ ਸੁਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਗੁਆ ਕੇ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਬਿਨਸ ਜਾਵੇਗੀ।

ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣੇ ਨੁਕਰਾ ਕੇ ਰਿਫਾਇੰਡ ਖਾਣੇ ਅਪਣਾ ਲਏ, ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ ਬੇੜਾ ਆਪ ਗ਼ਰਬ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਾਹ ਫੜ ਲਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਖਾਣੇ ਅਸਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਖਾਣਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀ ਤੇ ਜਿਊਣਾ

ਸੁਆਦੀ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਖਾਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕ ਦੇਣ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਜਿਊਣ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਮਾਂਵਾਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਗਾਣੇ ਖਾਣਾ ਖੁਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ - ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਦ ਚੰਗਾ ਨਾ ਵੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ - ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ "ਠੀਕ" ਹੈ।

ਲੇਕਨ ਗਿਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁਆਦ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗਿਜ਼ਾ ਵਾਲੇ ਖਾਣੇ, ਸਰੀਰ ਲਈ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭੁੱਖ ਲਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਨਾਸਬ ਗਿਜ਼ਾ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਸੁਆਦ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ, ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਮਿਥੇ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅਚਾਰ ਨਾਲ ਚੌਲ ਅਤੇ ਜੌਂ। ਇਹ ਖੁਰਾਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਉਮਰ, ਤਗਤਾ ਜੁੱਸਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਬਖਸ਼ਦੀ ਸੀ। ਮੱਠੀ ਅੱਗ 'ਤੇ ਰਿੱਝੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਮਾਂਹ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਾਅਵਤ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ, ਹੱਟਾ-ਕੱਟਾ ਸਰੀਰ ਇਸ ਸਾਦੀ ਜਿਹੀ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਵਧੀਆ ਪਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪੂਰਬ ਦੀ ਭੂਰੇ ਚੋਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ ਰਵਾਇਤੀ ਖੁਰਾਕ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜਾਂ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਪੋਸ਼ਣ ਵਿਗਿਆਨ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾਸਤਾ, ਚਿਕਨਾਈ, ਪਰੋਟੀਨ, ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ, ਤੇ ਵਿਟਾਮਿਨ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਾ ਖਾਧੇ ਜਾਣ, ਸੰਤੁਲਤ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਮਨੋਂ ਨਾਲ ਉਸ ਮਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਲਾਡਲਿਆਂ ਅੰਦਰ "ਪੋਸ਼ਟਕ" ਖਾਣਾ ਤੁੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਚੌਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਖੁਰਾਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਮੁਨਾਸਬ ਖੁਰਾਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ-ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ। ਲੇਕਨ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿੰਨੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਖੁਰਾਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ-ਚੱਕਰ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਲਿਹਾਜ਼ਾ, ਜਿਹੜੀ ਖੁਰਾਕ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਭੇ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਆਮ ਭਾਵਨਾ, ਅਕਸਰ ਅਫਸੋਸਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਖਾਣੇ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮਹਿਜ਼ ਇੱਕ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸ਼ਹਿ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰਕ-ਸੰਗਤ ਸਮਝ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਿਲਭੋਭਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾਸੀਆਂ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

"ਇੱਕੋ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮੋਈਆਂ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀ" ਪੂਰਬੀ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਇਹ ਸੂਤਰ ਪੱਛਮੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਪਰ ਚਿੰਤਲੀ ਨੂੰ ਬਣਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਜੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ, ਵਧੀਆ ਕਵਾਲਿਟੀ ਦੇ ਮੀਟ, ਅੰਡੇ, ਦੁੱਧ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲਲਰੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ

ਅਪਣਾਉਣ ਕਰ ਕੇ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਸਲਾਦ-ਪੱਤਾ, ਖੀਰੇ, ਬੈਂਗਣ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰ ਵਰਗੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪੈਰਸਿੱਮਨ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਭੋਤਨ ਤੇ ਆਤੂ ਪਤਝੜ ਵਿਚ।

ਇਹ ਤਵੱਕੋ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਨਾਦਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ, ਬੱਸ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਨਾਲ ਸਿਹਤਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਤ ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਫੂਟਿਆਂ 'ਤੇ ਪੱਕੇ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਨਿਸਬਤ ਬੇਰੁੱਤੀ, ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਉਗਾਏ ਗਏ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਟਾਮਿਨ ਅਤੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਤਝੜ ਜਾਂ ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਇਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਮਹਿਕ, ਜਿਹੜੀ ਸੂਰਜ ਹੇਠ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭੁਲ ਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਰਸਾਇਣਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਪੋਸ਼ਟਕਤਾ ਅਨੁਪਾਤ, ਤੇ ਹੋਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਜਿਹੜੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਸ਼ਰਕ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਖੁਰਾਕ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੈ, ਤੇ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਚ ਸੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾ

ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਵਰਗ ਹਨ:

(1) ਲਾਪਰਵਾਹ ਖੁਰਾਕ, ਜਿਹੜੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ, ਕਦੇ ਇੱਧਰ ਮੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਓਧਰ। ਇਸ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਅਸੰਜਮੀ, ਖੋਖਲਾ ਖਾਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(2) ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਮਿਆਰੀ ਪੋਸ਼ਕ ਖੁਰਾਕ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਪੋਸ਼ਕ ਖਾਣੇ ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਖਾਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(3) ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਖੁਰਾਕ। ਸੰਗੋਤਨ, ਭਾਵ ਉਰਜਾ ਦੇ ਸੰਰਖਿਅਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ, ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਣਾ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ "ਕੁਦਰਤੀ" ਖਾਣੇ ਇਸੇ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੂਲੀ ਖੁਰਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(4) ਦੇਵਲੋਕ ਦੀ ਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ। ਸਮੁੱਚੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਅ-ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਖੁਰਾਕ (Diet of non-discrimination) ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ, ਖੋਖਲੀ ਖੁਰਾਕ ਛੁਟਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੁਰਾਕ ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜੈਵਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਮੋਹ-ਭੰਗ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਸੂਲੀ ਖੁਰਾਕ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਮੋੜਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਕੁਦਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅ-ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਖੁਰਾਕ

ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਬਲ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੁਦਰਤ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਜਿਉਂਦਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੈਸੀਅਤ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਰੋਟੀ ਦੇਵ-ਲੋਕ ਦੀ ਸੋਗਾਤ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਕੁਦਰਤ ਰਾਹੀਂ ਰੋਟੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ; ਇਹ ਉਪਰ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਿਵਾਜ਼ਸ਼ ਹੈ।

ਰੋਟੀ ਰੋਟੀ ਹੈ ਤੇ ਰੋਟੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਵੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਰੋਟੀ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਦਿਲੋ-ਦਿਮਾਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਥੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ, ਜੋ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਖਾਂਦਿਆਂ, ਜੋ ਨਾ ਲੱਗੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਰੀਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਂ ਮਾਤਰਾ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।¹ ਇਹ ਖੁਰਾਕ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਚੁਗਿਰਦੇ, ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਬਣਾਵਟ ਮੁਤਾਬਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

¹ ਕਿਸੇ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਚੇਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ, ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ, ਇੱਕ ਸਮਰੱਥ ਰਹਿਬਰ ਹੈ। ਲੋਕਨ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭੇਦਕ ਮਨ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਿਚ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੂਖਮ ਰਹਿਬਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ~ਲ.ਕ.

ਅਸੂਲੀ ਖੁਰਾਕ

ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਸਦਾ ਸੰਪੂਰਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਤ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪੌਸ਼ਟਕ ਤੱਤ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਸੁਆਦ ਨਿਹਿਤ ਹਨ।

ਜਾਪਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ ਅਤੇ ਯੈਂਗ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿਚ ਉੱਤਰਨ 'ਤੇ (ਜੋ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਚਿਕਿਤਸਾ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਦੇ ਵਹਾਅ ਵਿਚ, ਅਸੂਲੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਅਲਹਿਦਾ-ਅਲਹਿਦਾ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੋਕਾਰ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਦੂਰਗਾਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਫ਼ਤਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਣਡਿੱਠੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬੀਮਾਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਿਸਾਲੀ ਖੁਰਾਕ

ਬੀਮਾਰੀ ਓਦੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਟਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਓਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਦੂਰੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਬੀਮਾਰੀ ਗ਼ਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਮਾਜ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਫਿਰ, ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੀਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕੁਦਰਤ ਹੈ ਕੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬੇਕਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਜੰਗਲਾਂ-ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਸਲੀ ਮਕਸਦ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਕੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਤੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣਾ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਇਹ ਖਰੀਦੀਆਂ ਜਾ ਵੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਾਇਕ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇੰਨੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਖਾਣਾ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਸਕਣ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਿਹਤਬਖਸ਼ ਖਾਣੇ ਜਾਂ ਸੰਤੁਲਤ ਯਿਨ-ਯੋਗ ਖੁਰਾਕ ਖਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੈਰੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਾਲ ਸਾਧਨ ਵੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਨਿਰਨੇ-ਬੁੱਧੀ ਵੀ। ਅਜਿਹੇ ਆਲਮ ਵਿਚ, ਕੁਦਰਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਲਟਾ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦੀ "ਕੁਦਰਤੀ" ਖੁਰਾਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਬੰਦਾ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਜੇ ਕਦੇ ਤੁਸੀਂ "ਹੈਲਥ ਫੂਡ" ਸਟੋਰਾਂ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਤਾਂ ਕਿਸਮ-ਕਿਸਮ ਦੇ ਫਰੈਸ਼ ਫੂਡ, ਪੈਕੇਜਡ ਫੂਡ, ਵਿਟਾਮਿਨ, ਸਪਲੀਮੈਂਟਜ਼ (ਪੂਰਕ ਆਹਾਰ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਇੰਨਾ ਕੁੱਝ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਸਿਰ ਚਕਰਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ "ਕੁਦਰਤੀ", ਪੌਸ਼ਟਕ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਲਈ ਆਹਲਾ ਕਹਿ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਉਬਾਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਸਿਹਤ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਰੋਟੀ ਵਿਚ ਲੂਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੂਣ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਫਲਾਂ ਦਾ ਯਿਨ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਂਦਰਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਕਹਿ ਕੇ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਦਿਲ ਸੁਭਾਅ ਲਈ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਖੁਰਾਕ ਹਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਤ ਠੀਕ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿਚ ਪਏ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮੱਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਲ-ਪਲ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਬਦਲਦੀ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਗੋਚਰ ਹੈ। ਅਲੱਖ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਅਕੀਦਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ, ਤਿਤਲੀਆਂ ਫਤਨ ਵਾਲੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਹਵਾ ਫਤਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਜੇ ਤੀਰ ਗਲਤ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਸਹੀ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਹੁੰਦੇ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਵੀ ਗਲਤ ਹੀ ਹੋ।

ਮਨੁੱਖਤਾ ਉਸ ਨਬੀਨੇ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਧਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਚਾਹ ਟਟੋਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਲਈ ਜਿਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਖਾਣਾ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਨਾ ਖਾਓ, ਯਾਨੀ ਆਪਣੇ ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਮਨ ਤੋਂ ਨਜਾਤ ਪਾ ਲਓ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਖੁਰਾਕ ਮੰਡਲ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਹਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਰਸਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਹਿਬਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਟ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਗ਼ੈਰ ਤਲਬ ਗੱਲ ਇੱਥੇ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਜਿਹੜੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖਾਣਾ ਚੁਣਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਲਾਭੇ ਰੱਖ ਸਿਰਫ਼ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਣਾ, ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੰਦਰ ਜਾਓ, ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹੋ, ਪਰ ਬੁਧ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਆਓ। ਖਾਣੇ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਲਸਫ਼ੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਿਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾਵੇ।

ਡਾਕਟਰ ਮਹੀਜ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਤੰਦਰੁਸਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕੁਦਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਰਾਜੀ ਹੋਣ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਆਵੇ ਹੀ ਨਾ।

ਜਿਹੜੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਥੇ ਪਹਾਤੀ ਉੱਤੇ ਬਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਦੀਮੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਸਚੇਤ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ ਚੁਣ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਹਨ।

ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਖੇਤੀ

ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣੇ 'ਤੇ ਵੀ ਗੌਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਇੱਕੋ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੰਟੇ ਦਿਨ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜਨ-ਮਾਨਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਲੇਕਨ ਜੇ ਇਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ ਕੀ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਭੱਬਲਭੂਸੇ ਵਿਚ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਉਗਾਇਆ ਕੀ ਜਾਵੇ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਲੋਕੀ ਆਪ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਣਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਬਣੀ ਇੱਕ ਕੁੱਲੀ ਵਿਚ ਅੰਗੀਠੀ ਉੱਪਰ ਚੀੜ੍ਹ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੀ ਬਣੀ ਇੱਕ ਤਮਤੀ ਛੱਡ ਆਇਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਇਹ ਅਲਫ਼ਾਜ਼ ਉੱਕਰੇ ਸਨ, "ਸਹੀ ਖਾਣਾ, ਸਹੀ ਕਰਮ, ਸਹੀ ਚੇਤਨਾ" (ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ)। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਜੁੜੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਜੇ ਇੱਕ ਵੀ ਸਾਧਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵੀ ਸਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਇਤਮੀਨਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ "ਤਰੱਕੀ" ਤਾਂ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਉਬਲ-ਪੁਬਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਲੇਕਨ ਬੇਮਕਸਦ ਅਤੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਤਰੱਕੀ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਅਚੱਲ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹੈ - ਕੁਦਰਤ ਕੀ ਹੈ - ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ।

~

ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਥੰਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥਣਦਾ ਹੈ

ਪਤਝੜ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਠੰਢੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਅੱਗ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮਘਦੇ ਅੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਚਾਹ ਦੀ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਪਿਆਲੀ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਵਧੀਆ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਅੱਗ ਸੋਕਦੇ ਹੋਏ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਵਧੀਆ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਂ ਸਰਸਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਲ ਫੇੜ ਦਿੱਤੀ। ਲੋਕਨ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਉਣਗੀਆਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਇਹ ਰਟ ਲਗਾਈ ਬੈਠਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਮਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿ ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਜੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਭ ਬਿਰਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕਹਾਂ ਵੀ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਬੜਬੜ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਵਾਂ? ਜੇ ਮੈਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕੁੱਝ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰਾਂ, ਤਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਯੋਗ ਬੱਸ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਕਿ ਲਿਖਣਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਮਸਲਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ।

ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਣ ਖ਼ਾਤਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾਂ, ਐਨੀ ਪਰਵਾਹ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਐਨਾ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਵਿਖਬਾਣੀਆਂ ਕਰਾਂ। ਅੱਗ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਚਲਦੀ ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਵਿਚ, ਅੰਗੀਠੀ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬੁਢੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀਆਂ ਖਾਮ-ਖਿਆਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੇ?

ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪੱਧਰੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਮਾਸੂਯਾਮਾ ਪਾੜੀ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਮੈਦਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ, ਹਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਸਾਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਆਧੁਨਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੋਮਬੱਤੀ ਅਤੇ ਲਾਲਟੈਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਪੁਰਸਕੂਨ ਸ਼ਾਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਤੀਆਂ ਸਧਾਰਨ ਹਨ: ਭੂਰੇ ਚੌਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਚੋਲਾ, ਤੇ ਇੱਕ ਕਟੋਰਾ। ਉਹ ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਅਗਾਂਹ ਟੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਗਹੁਣਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਖੋਜਾਰਥੀ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਵਿਦਵਾਨ, ਕਿਸਾਨ, ਹਿੱਪੀ, ਸਾਇਰ ਅਤੇ ਘੁਮੱਕੜ, ਜਵਾਨ ਅਤੇ ਬੁੱਢੇ, ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ। ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਰ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਚਿੰਤਨ ਲਈ ਵਕਤ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਇੱਥੇ ਇਸ ਸਰਾਂ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ ਪਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵੰਡਾ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕੀ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਐਨੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਭਰੀ ਅਤੇ ਸੌਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ "ਕੁੱਝ-ਨਾ-ਕੁੱਝ" ਖੇਤੀ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਲੇ ਇੱਕ ਯੂਟੋਪੀਆ ਲੱਭ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ, ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਧੀਆ ਕੱਟ ਜਾਊਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਕਾਫੀ ਝਟਕਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸਵਖੜੇ-ਸਵਖੜੇ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦੀ ਠੰਢ ਵਿਚ ਝਰਨੇ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ, ਲੱਕੜਾਂ ਚੀਰਦੇ-ਚੀਰਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਛਾਲੇ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਗਿਟੇ-ਗਿਟੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਤੁਰ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ- ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰਮੇ ਤਾਂ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੁੱਲੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਫੁਨਾਬਾਸੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇੱਕ ਬੀਬਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤੁਰੀ ਆਈ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਮੈਂ ਬੱਸ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ।"

ਤੇਜ਼ ਦਿਮਾਗ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚੀ, ਕੁੱਝ ਬੇਪਰਵਾਹ, ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਜਵਾਬ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਧੀਏ, ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਪਰਬੁਧ (Enlightened) ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਬਚਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਠੀਕ? ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ (Power of discrimination) ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਲੋਕ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੀ, ਕੀ ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ?"

ਉਸ ਨੇ ਪੋਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, "ਹਾਂ ਜੀ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ।"

"ਜ਼ਾਇਦ ਤੈਨੂੰ ਇਹੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਰਬੋਧ (Enlightenment) ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ।

ਇਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ?"

ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ।

ਲੋਕੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਨ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕਦੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸੇ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁੱਝ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਸਮਝ ਆ ਜਾਣਾ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਣ" ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਸਲਨ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਕਿ ਨੌਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਆ ਗਈ, ਪਰ ਇੱਕ ਦੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਲੇਕਨ ਦੱਸ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌ ਫੁੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ "ਜਾਣਦੇ"। ਲੋਕੀ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬੜੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਤਕ ਬਿਨਾ ਕੁੱਝ ਸਮਝੇ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਟੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣਾ ਤਰਖਾਣੀ ਦਾ ਕੰਮ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਰੋਕ, ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹੇਠਾਂ ਘਾਹ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੁ ਸਾਹ ਲੈਣ ਬਹਿ ਗਏ, ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਬੱਦਲਵਾਣੀ ਨੂੰ ਤੱਕਣ ਲੱਗੇ।

ਲੋਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹਟਾ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਤਰੇ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਅਤੇ ਫਲ ਦੇ ਸੰਤਰੀ ਰੰਗ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹਰੇ ਅਤੇ ਸੰਤਰੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਅਸਲੀ ਰੰਗ ਉਸੇ ਘੜੀ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਇਹ ਗਿਆਨ ਬੜਾ ਚੰਪੜਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਉਸ ਖਗੋਲਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਰਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਗਰਿਹਾਂ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪਤਾ ਹਨ, ਉਸ ਬਨਸਪਤੀ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਰਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫੁਲ-ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵਰਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਸੁਹਜ-ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਖੁਦ ਨੂੰ - ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼, ਹਰੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਨੂੰ - ਜਾਣ ਗਏ ਹੋ। ਖਗੋਲਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਬਨਸਪਤੀ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਮੁਸੱਵਰ ਨੇ ਮਹਿਜ਼ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗੀ ਬਕਸੇ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਉਲਝਦੇ ਹਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਿੱਖੜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਊਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਰਾਸਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਆਕੜ ਵਿਚ, ਲੋਕੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਮੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਸਿਰਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਭੇਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਜੋ ਕਿ ਖੰਡਿਤ ਅਤੇ ਅਪੂਰੀ ਸਮਝ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨੁਕਤਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ, ਲੋਕੀ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕੱਚਾ-ਪੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਮੂਨਾ ਬਣਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਖੁਸ਼ਫਹਿਮੀ ਪਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਕੁੱਝ ਵੀ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਇਹ ਤਵੱਕੋ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘਟੇਗੀ।

ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਗਿਆਨ ਛੱਡਣ ਨਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅ-ਵਿਭੇਦਕਾਰੀ ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਉਪਜੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਜਾਣਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੁੱਝ ਸਮਝਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਕਤ ਅਜਿਹਾ ਆਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇਗਾ। ਨਫ਼ਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਫ਼ਰਸ਼ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਹੈ।

"ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਚਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਬੁੱਧ ਹੋਣਾ," ਮੈਂ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਜਰਾ ਖਿਤਕਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਮੀਨਾਨ ਭਰੇ ਭਾਵ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। "ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਨੇ? ਚਲਾਕ ਬਣਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈਂ ਜਾਂ ਮੂਰਖ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਤੂੰ ਮੂਰਖ-ਟਾਈਪ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ? ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੂਰਖ, ਬੱਸ ਤੂੰ ਜਿਥੇ ਹੈਂ ਉਥੇ ਹੀ ਫਸਿਆ ਰਹੋਗਾ। ਕੀ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ?"

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਉਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਕਦੇ ਵੀ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ।

ਖ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ ਢਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਬਣ ਦੇ ਰੰਗ ਇੱਕ ਸਿਆਣੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਭੁਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਸੰਭ ਦੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਰਫ਼ਤਾ-ਰਫ਼ਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿੱਠਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਤਰਕਾਲਾਂ ਦੇ ਸਾਏ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਵੀ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੋ ਲਿਆ।

ਮੁਰਖ ਕੌਣ ਹੈ?

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੇ ਜਿੰਨਾ ਜਿਆਣਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਰਾਣੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇਸੇ ਜਿਆਣਪ ਸਦਕਾ, ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਜਾਨਵਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਣੂ ਜੰਗ ਲੜਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਓਸਾਕਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵਾਲੇ ਨੈਚੁਰਲ ਫੂਡ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪਹਾੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੁਆ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੱਤ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸੱਤ ਵਡਭਾਗੀਏ ਦੇਵਤੇ ਹੋਣ। ਦੁਪਹਿਰੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਭੂਰੇ ਚੌਲਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਮਿਲਗੋਭੇ ਜਿਹੇ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਉਡਾ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ: "ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ-ਫ਼ਾਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮਸਤ-ਮਲੰਗ ਉਹ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਧਾਰ ਮਾਰਦਾ ਵੀ ਹੱਸੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ "ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਸਵਾਰ" ਖੇਡਦਿਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਘੋੜਾ ਬਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੈਤਾਨ ਦੀ ਟੂਟੀ ਟਾਈਪ, ਜਿਹੜਾ ਚਲਾਕੀ ਮਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਟਿਫਨ ਹੜੱਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਾਸ ਦਾ ਮਨੀਟਰ ਦੁਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬੜੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਲੀਡਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ, ਤੇ

ਸਿਆਣਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਚੋਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੱਸਣ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਾ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੀ।

ਜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਘੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਲੋਕਨ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਮੂਲੀਪਣ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਚਲਾਕ ਬੱਚਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਲੋਕਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਚਲਾਕ ਤਾਂ ਹੈ ਸੀ, ਪਰ ਗਲਤ ਢੰਗ ਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਾਉਣਾ ਸੀ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਚੁਸਤ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਧਾਰਨ ਹੈ, ਤੇ ਅਸਧਾਰਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਹੈ, ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣਾ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਚੰਗਾ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਚੈਨ ਨਾਲ ਸੌਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਹੈ ਨਾ ਫ਼ਾਕਾ, ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹਾਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਈਸੋਪ ਦੀ ਇੱਕ ਕਥਾ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਡੱਡੂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਦਾ ਟੋਟਾ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਡੱਡੂ ਉਸ ਬੇਜ਼ਬਾਨ ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੋਟੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੱਡਾ, ਦਮਦਮ ਰਾਜਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਲਤਿਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ 'ਤੇ ਰੱਬ ਇਸ ਵਾਰ ਇੱਕ ਬਗਲਾ ਹੇਠਾਂ ਘੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਰੇ ਡੱਡੂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਬਗਲੇ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਨ ਮਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਮਗਰ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਖ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਚਤੁਰ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਧਾਰਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਚੁਣਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਨ ਹੋਵੇ।

"ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?"

"ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਮਾਧੋ, ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਵਰਗਾ," ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। "ਦਾਰੂਮਾ-ਸਾਨ¹ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ," ਮੈਂ ਆਖਿਆ। "ਇਹ ਇੰਨਾ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਹੈ ਕਿ ਕਈ-ਕਈ ਸਾਲ ਬਿਨਾ ਮੂੰਹੋਂ ਇੱਕ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਬੋਲੇ, ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਈ ਬੈਠਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਧੱਕਾ ਮਾਰੋ ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲੁੜ੍ਹਕ ਜਾਵੇਗਾ, ਲੇਕਨ ਆਪਣੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਰਤ ਨਾਲ ਫਿਰ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੇਕਨ ਚੌਕਤੀ ਮਾਰ, ਹੱਥ ਸਮੇਟ, ਦਾਰੂਮਾ-ਸਾਨ ਬੱਸ ਵਿਹਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਸਮੇਟ ਕੇ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਨਿਗਾਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘੂਰੀ ਵਟਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਪਸਾਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।"

"ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲੇਗੀ? ਵਿਕਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ?"

"ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਜੇ ਆਰਥਕ ਤਰੱਕੀ 5% ਤੋਂ 10% ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਸੁਖ ਵੀ ਦੁੱਗਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ? 0% ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚ ਕੀ ਮਾਤਾ ਹੈ? ਬਲਕਿ ਕੀ ਇਹ ਇੱਕ ਟਿਕਾਊ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ? ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਖੇਡਿਕਰੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋਰ ਭਲਾ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?"

ਲੋਕੀ ਕੋਈ ਖੋਜ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ, ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਪਲੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਬੋਂਦਲੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਅੰਧ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇ ਲਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਫ਼ਾਰਮ ਤੇ ਅਸੀਂ "ਕੁੱਝ-ਨਾ-ਕਰੋ" ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੋਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਿਹਤਬਖ਼ਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਆਦੀ ਅਨਾਜ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਰੇ ਛਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਤੋਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੋਈ ਤਰਾਨਾ, ਕੋਈ ਨਜ਼ਮ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਮਸਰੂਫ਼ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣਾ, ਪਤਤਾਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਇਹ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਇਦਾਂ ਕਰ ਲਈਏ ਜਾਂ ਓਦਾਂ ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ "ਚੰਗਾ" ਹੋਵੇਗਾ। ਲੇਕਨ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਹੀ ਇਦਾਂ ਜਾਂ ਓਦਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ

¹ ਦਾਰੂਮਾ-ਸਾਨ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪਸੰਦੀਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਬੰਧੀ ਲਾਮੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਾਲਾ ਗੁਬਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਬੱਲਾ ਵਜਨਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਹਿਲਾ-ਜੁਲਾ ਲਓ ਉਹ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। -ਲ.ਕ.

ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਕਿਤੇ ਬਿਹਤਰ ਹੋਣੀ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲਗਭਗ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦੇ।

ਲੋਕੀ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ "ਕਰਦੇ" ਹਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮੁਸਲਸਲ ਵਧਦਾ ਉਜਾੜਾ, ਵਸੀਲਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਕਣਾ, ਇਨਸਾਨੀ ਰੂਹ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਹੋਣਾ, ਇਹ ਸਭ ਮਾਨਸ-ਜਾਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ, ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ "ਲਹਿਰ" ਚਲਾਈ ਜਾਵੇ।

ਅੰਮੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਕੂਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਹੀ ਜੰਮੀ ਸੀ

ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਮੇਢੇ 'ਤੇ ਝੋਲਾ ਲਟਕਾਈ,
ਬੜੇ ਇਤਮੀਨਾਨ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ।

"ਪੁੱਤਰ, ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਐਂ?" ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਓਥੋਂ।"

"ਕਿਵੇਂ ਆਇਐਂ?"

"ਪੈਦਲ।"

"ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਆਇਐਂ?"

"ਪਤਾ ਨਹੀਂ।"

ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਆਦਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸਣ ਜਾਂ ਆਪਣੀ
ਰਾਮ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕਾਹਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ
ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਪਤਾ

ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹਨ, ਬੱਸ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹੈ।

ਜੇ ਗੱਲ ਮੁੱਢੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮੇ ਹੋ ਤੇ ਮੁੜ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਿਹੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਨ ਜਾਣੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਜੰਮ ਪੈਣਾ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਅਨੰਤ ਵੱਲ ਟੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਵਾਕਈ ਇੱਕ ਤਰਸਯੋਗ ਪਰਾਈ ਹੈ।

ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਮੈਨੂੰ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਇੱਕ ਟੋਪੀ ਲੱਭ ਪਈ, ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੀਕੜੂ ਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ ਤੀਰਥ-ਯਾਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

"ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾ ਪੂਰਬ ਨਾ ਪੱਛਮ
ਦੱਸ ਅਨੰਤ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ।"

ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹੀ ਟੋਪੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਾਨਾਜ਼ਾਵਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਾਈ ਜਾਣਾ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾ ਕੋਈ ਪੂਰਬ ਹੈ ਨਾ ਪੱਛਮ। ਸੂਰਜ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਢਲਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਖਗੋਲਸ਼ਾਸਤਰੀ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੱਛਮ ਨੂੰ, ਸੱਚ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਸੂਰਜ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਹੈ ਹਿਰਦੇ-ਸੂਤਰ। ਇਸ ਸੂਤਰ ਮੁਤਾਬਕ, "ਮਹਾਤਮਾ ਬੁਧ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਆਕਾਰ ਖਾਲੀਪਣ ਹੈ, ਤੇ ਖਾਲੀਪਣ ਆਕਾਰ। ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਇੱਕ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਪਰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੁੰਨ ਜਾਂ ਖਾਲੀਪਣ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਮੁਰਦਾ, ਨਾ ਕਦੇ ਜਨਮਿਆ ਹੈ ਨਾ ਕਦੇ ਮਰੇਗਾ, ਨਾ ਬੁੱਢਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਬੀਮਾਰ, ਨਾ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਘਟਦਾ।"

ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਭੋਨਾ ਵੱਢ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਢੇਰ ਨਾਲ ਢੇ ਲਗਾ ਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਚੌਲ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਬੀਜ ਵਿਚੋਂ ਜਿਉਂਦੇ ਅੰਕੁਰ ਫੁਟਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਹੁਣ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਢੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਮਰ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਇਹੀ ਰਸਮ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਹਰ ਸਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਜਨਮ ਵੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਚੌਲ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਨਿਰੰਤਰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।"

ਇਨਸਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਅਮੂਮਨ ਜ਼ਰਾ ਸੀਮਤ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਘਾਹ ਲਈ ਬਸੰਤ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਪਤਝੜ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਭਲਾ ਕੀ ਮਹਿਨੇ? ਲੋਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ਤੇ ਮੌਤ ਸੋਗ, ਲੇਕਨ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਬੀਜ, ਜਿਹੜਾ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਦੱਬੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਹਾਰ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪੁੰਗਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਤਝੜ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬੂਟਾ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਖੇਤਾ ਸੰਜੋਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮੌਤ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੌਤ ਖਿਣ ਮਾਤਰ ਗਮਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਖੁਸ਼ੀ ਮਕਸੂਦ ਹੈ, ਮੌਤ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ?

ਚੌਲਾਂ ਅਤੇ ਜੌਂ ਨਾਲ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਸਲ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਲ ਅਤੇ ਨਹੁੰ ਵਧਦੇ ਹਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਕੋਸ਼ਕਾਵਾਂ ਮਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਕੋਸ਼ਕਾਵਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜਾ ਲਹੂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਲਹੂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਣ ਅਗਾਂਹ ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪੋਤੇ-ਦੋਹਤਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਦਿਨ ਮਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਮੁੜ ਜਨਮਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ।

ਜੇ ਇਸ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਸ ਦਾ ਰਸ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਲੇਕਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਇਸ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਅਤੇ ਨਿਤ ਬਦਲਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਲੁਤਫ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਉਸੇ ਹਯਾਤੀ ਨੂੰ ਚੰਬੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੋਗ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ਆਦਤ-ਵਸ਼ ਮੋਹ ਮੌਤ ਦਾ ਖੋਫ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਸ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਹਾਲੇ ਆਇਆ ਨਹੀਂ, ਤਵਜੋ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇੱਥੇ, ਹੁਣੇ ਇਸੇ ਵਕਤ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਭੰਬਲਭੂਸਿਆਂ

ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜੁਝਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣਿਉਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੰਨੇ ਸੁਫਨਾ ਹੋਵੇ।

"ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਹਕੀਕਤਾਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੀ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ?"

"ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਨਾ ਮੌਤ।"

"ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ?"

ਸੰਸਾਰ ਆਪ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਵੇਗ ਅੰਦਰ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਏਕਾਤਮਕਤਾ ਹੈ, ਲੋਕਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਵੈਤ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ, ਜਿਨ ਅਤੇ ਯੋਗ, ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਖਾਲੀਪਣ ਵਰਗੀਆਂ ਸ਼ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਜੋ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਨ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਰਨ ਸੱਚ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਪਦਾਰਥ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੌਤਕ ਜਗਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ, ਜਿਹਤ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ, ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਮੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਪਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੂਤਰ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਬੁਧ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਖਲਾਅ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਕਾਰ ਰਹੇ ਜਿਹੜੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅਕਲ ਵਲੋਂ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਇਹ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੀ ਭਰਮ ਹਨ।

"ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸਭ ਮਾਇਆ ਹੈ? ਕੀ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ?"

"ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ? ਜਾਹਰ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ 'ਖਲਾਅ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬਚਦੀ ਹੈ," ਮੈਂ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ। "ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹੋ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇੱਥੇ, ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ? ਕੀ ਹੋਂਦ ਅਰਥਹੀਣ ਹੈ?"

"....."

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਇੱਕ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ, "ਅੰਮੀ, ਮੈਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ? ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲਈ?"

ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਮਾਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿ ਸਕਦੀ, "ਹਾਂ ਜੀ, ਬਜਾ ਫਰਮਾਇਆ, ਚਲ ਹੁਣ ਵਗ ਜਾ ਸਕੂਲੇ।" ਲੋਕਨ ਜੋ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਵਾਕਈ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਲੋਕ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲਈ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕੀ ਬੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਕਾਲਜ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਪੈਦਾ ਕਿਉਂ ਹੋਏ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਆਲਮ ਫ਼ਾਜ਼ਲ ਤੇ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗ਼ਾਲ ਲੈਣ, ਪਰ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਬੱਸ ਜੇ ਇਹ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਫਲ ਹੈ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਿਆਲੀ ਮਕਸਦ ਘੜ ਕੇ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਹਿਨੇ ਲੱਭਣ ਲਈ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਓਦਾਂ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੱਲਾ ਭਲਵਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਬੰਦਾ ਸੋਚੀ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਟੁਰ ਪਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲਓ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਸੇ ਮਕਸਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੇਮਾਅਨੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹੋਗੇ।

ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਸੇ ਘੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਘੜੀ ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਖੁਸ਼ ਪਰਾਣੀ ਸੀ, ਲੇਕਨ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਜ਼ਾਲਮ ਦੁਨੀਆ ਰਚ ਲਈ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਨਜਾਤ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਤੜਫ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਅਨੰਦਮਈ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਹੈ, ਤੇ ਲੋਕੀ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਉਡਦੀਆਂ ਬਦਲੋਟੀਆਂ ਅਤੇ

ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਭਰਮ

ਅੱਜ ਸੁਬਾ ਮੈਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੱਤਰੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੇਟੀਆਂ ਧੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਪੱਧਰੀ ਚਟਾਨ 'ਤੇ ਝੁਕਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਪਤਝੜ ਦੇ ਸਰਦ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ-ਕੰਢੇ, ਜਿਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨੀਲੇ ਅੰਬਰ ਅੱਗੇ ਸ਼ੁਮਾਕ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖ ਪੱਤੀਆਂ ਇਤਰਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਮਾਨ ਅੱਗੇ ਗਜ਼ਬ ਵਾਹ ਰਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਦੇ ਅਚਨਚੇਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਆਮ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ, ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਸਮੇਂ ਦਾ ਵੇਗ, ਦਰਿਆ ਦਾ ਸੱਜਾ ਅਤੇ ਖੱਬਾ ਕੰਢਾ, ਧੁੱਪ ਅਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ, ਸੁਰਖ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਨੀਲਾ ਅੰਬਰ - ਇਸ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮੁਕੱਦਸ, ਖਾਮੋਸ਼ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਮਨੁੱਖ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੋਚੀਂ ਪਿਆ, ਇੱਕ ਸੁੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਰਕੰਡਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਕੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ "ਕੀ" ਕੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ "ਕੀ" ਕੀ ਹੈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਕੀ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਉਹ ਅਨੰਤ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਹੈਰਤ ਅੰਗੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਸੰਭਵ ਰਸਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ

ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਝਾਕ ਕੇ ਵੇਖੇ, ਵੇਖੇ ਕਿ "ਕੁਦਰਤ ਕੀ ਹੈ?" ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਰਸਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੇ।

ਪਹਿਲਾ ਰਸਤਾ ਫਲਸਫ਼ੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਮਕਸਦ ਤੱਕਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਅਸੁਭਾਵਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਪੁਲ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁੱਝ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ, ਦੂਸਰੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਾਣੀ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਵੇਗ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ, ਲਹਿਰਾਂ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਬੱਦਲ, ਇਹ ਸਭ ਪਰੀਖਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਲਦੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆ ਬੜੀ ਸਿੱਧੀ-ਸਾਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਹੀ ਧਿਆਨ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਤਰੇਲ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁੰਦਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਗਿੱਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ। ਲੇਕਨ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਰੇਲ ਦੀ ਇਸ ਖ਼ੁੰਦ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਆਖਿਆ ਲੱਭਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਤਹੀਣ ਨਰਕ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਦੇ ਅਣੂ ਹਾਈਡਰੋਜਨ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕਣ ਪਰਮਾਣੂ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਫਿਰ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਹ ਖੋਜ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕਈ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਾਂਹ ਕਈ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਸੂਖਮ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਪਰੀਖਣ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮੁੱਕੇਗਾ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਣੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੀ-ਸੂਖਮ ਪਰਮਾਣੂ (ਇਲੈਕਟਰੌਨ) ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ, ਐਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਕਾਸ਼-ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਧੂਮਕੇਤੂ (Comets) ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਣੂ ਭੌਤਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਲਈ ਸੂਖਮ ਕਣਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਓਨੀ ਹੀ ਵਿਸਤਰਤ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਇਹ ਵੀ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਅਕਾਸ਼ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ

ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਅਕਾਸ਼ਗੰਗਾਵਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਕਾਸ਼ਗੰਗਾ ਸਿਮਟ ਕੇ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਬੜੀ ਸਧਾਰਨ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਤੇ ਚਟਾਨ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਨਿਰਜਿੰਦ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀ, ਅਗਿਆਨੀ ਮੂਰਖ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇੱਕ ਬੂੰਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੈ ਤੇ ਚਟਾਨ ਇੱਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦੁਨੀਆ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਮੂਲ-ਕਣ ਰਾਕਟਾਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਭੱਜ ਨੱਠ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਚਤੁਰ ਮੂਰਖ ਹਨ। ਸਿੱਧੀਆਂ ਸਾਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਅਸਲੀ ਹੈ, ਤੇ ਪਰਤੱਖ ਹੈ। ਜੇ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਬੜੀ ਡਰਾਉਣੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਮੂਰਤ, ਜਾਹਲੀ ਅਤੇ ਗੁੱਖੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਨੇ ਚੰਦਰਮਾ ਤੋਂ ਪੱਥਰ ਲਿਆਏ ਜਾਣ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਦਰਮਾ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗਾ ਉੱਠਦੇ ਹਨ, "ਚੰਦਾ ਮਾਮਾ ਦੂਰ ਕੇ ਕੋਏ ਪਕਾਏ ਬੂਰ ਕੇ।" ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪੁੰਨਿਆ ਦੇ ਚੰਨ ਦਾ ਅਕਸ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਸੋ (ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਪਾਨੀ ਹਾਇਕੂ ਕਵੀ; 1644-1694) ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਇਸ ਚਮਤਕਾਰ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਨੇ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁਲਾੜ-ਜੁੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਆਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਆਬ-ਤਾਬ ਸੀ, ਉਸ 'ਤੇ ਪੈਚਾ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ।

ਲੋਕੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਹੈ?

ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦਾਣੇ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਵਿਚ ਪੀਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਘਰਾਟ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਚੌਂਕੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਚਲਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਨਦੀ ਦੇ ਵੇਗ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਦੀ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਚੌਂਕੀ ਲੱਗ ਗਈ।

ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਆਟਾ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਨੂੰ ਲਾਹ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਕੂਰ ਅਤੇ ਚੌਕਰ ਕੱਢ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ

ਪਿੱਛੇ ਬਚੀ-ਖੁਚੀ ਫੋਗ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਇਸ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਾਲਮ ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਅੱਧੇ-ਅੱਧੂਰੇ ਗੋਣ-ਉਤਪਾਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ। ਜੇ ਇਹ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹਜ਼ਮ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਚੌਲ ਨਿੱਤ-ਦਿਹਾਤੀ ਖਾਧੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਟਾਮਿਨਾਂ ਦੇ ਕੈਪਸੂਲ ਵੱਕਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਲ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਟਾ-ਚੌਕੀਆਂ, ਮਿਹਦੇ ਅਤੇ ਆਂਦਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਇਹ ਅੰਗ ਢਿੱਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਊਰਜਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁੱਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਦਰਖਤ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਕਾਰਨ ਕੱਚੇ-ਤੇਲ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡਰਿਲ ਕਰ ਕੇ, ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੋਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਪਾਨ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਰਿਫਾਇਨਰੀ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ, ਡੀਜ਼ਲ ਆਦਿ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਛੇਤੀ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੁਖਾਲੀ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਜਾਂ ਘਰ ਦੇ ਮੂਹਰਿਉਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਦੇਵਦਾਰ ਦਾ ਬਾਲਣ। ਦੇਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖੂਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਫ਼ਰਕ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਟਰੋਲ, ਡੀਜ਼ਲ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਅੱਪੜਨ ਵਿਚ ਕਈ ਗੁਣਾ ਲੰਮਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਇਹ ਤੇਲ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਦੁਰਲੱਭ ਸ਼ਹਿ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਭਣਾ, ਫਿਰ ਦਬਾਅ ਰਾਹੀਂ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਬਾਲਣ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਕੇ ਧੜਵੇਲ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਲਣਾ, ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਚਸ ਦੀ ਤੀਲੀ ਨਾਲ ਬਾਲਣ ਜਿੰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਚੁੱਲ੍ਹ ਦੀ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਆਹ ਬਚਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਅੱਗ ਦੇ ਬਲਨ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਪਿੱਛੇ ਬਚਦਾ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਕੂੜਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਸਿਧਾਂਤ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਪੌਲ, ਧੌਲੂਤ ਜਿਹਾ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਗਾ ਲਓ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੀਜਾਂ

¹ ਜਪਾਨੀ ਵਿਚ "ਬਚੇ-ਖੁਚੇ" ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਕਾਸੂ, ਜੋ ਕਿ ਦੋ ਧਾਤੂਆਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, "ਚਿੱਟਾ" ਅਤੇ "ਚੌਲ"। "ਚੌਕਰ" ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਨਿਊਕਾ, ਜੋ ਕਿ "ਚੌਲ" ਅਤੇ "ਸਿਹਤ" ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ~ਲਕ.

ਦੀਆਂ "ਉੱਨਤ" ਕਿਸਮਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਸਾਇਣਕ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਲੇਕਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਤਗੜਾ ਬੂਟਾ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਜੇ ਹਲ ਜਾਂ ਟਰੈਕਟਰ ਨਾਲ ਕੱਢ ਕਰ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਣਤਰ ਢਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੰਢੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਕਰਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਜਿੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਸਾਲ ਇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਰਨੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੇਕਨ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਖੁਦ-ਬਖੁਦ, ਕੁਦਰਤਨ ਵਾਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਜਾਂ ਟਰੈਕਟਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਜੀਵੰਤ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚੋਂ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਪਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨਾਲ ਸਾੜ ਕੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਬੂਟੀਮਾਰ ਜਹਿਰਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ।

ਲੇਕਨ ਜੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਬਰਸੀਮ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ, ਨਾੜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੂਟੀਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੰਪੋਸਟ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਫਸਲਾਂ ਲਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਖਾਦਾਂ, ਬੂਟੀਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ, ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਇਹ ਸਭ ਗ਼ੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਲੇਕਨ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮਿੱਟੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਟੱਕਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ

ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਸੀਲੇ ਲਗਾ ਕੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਆਖਰ ਫ਼ਾਇਦਾ ਕੀ ਹੈ?

ਸਾਪੇਖਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

ਪਤਝੜ ਦੀ ਖਿੜੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੇੜਾਉਂਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਮੇਰੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਹਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਅਤੇ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਿੰਡ ਇੰਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਪਛਾਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਿਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਾਲੀਆਂ ਦਾਤਰੀਆਂ ਨਾਲ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਦਫ਼ਾ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਚਾਹ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਅਰਸਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਹਾਲੇ ਵੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਬਲੂਦ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਥੜਾ ਫ਼ਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵਾਹੀ ਵਰਗਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ, ਫਟਾਫਟ ਨਬੇਤ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਟਰੈਕਟਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਬਿਹਤਰ ਹੈ, ਬਲੂਦ ਜਾਂ ਟਰੈਕਟਰ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਨਾਲ ਵਾਹੀ ਛੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੱਸ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਬਗ਼ੈਰ,

ਆਪਣੇ ਡੰਗਰ ਤਜ ਦਿੱਤੇ। ਪਰੇਰਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਐਨੀ ਸੀ ਕਿ ਕੰਮ ਨਾਲ ਦੇ ਖੇਤ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਬੇੜਨਾ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੀ ਔਕਾਤ ਦੁੱਕੀ-ਤਿੱਕੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਲਈ ਕੀ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਗ਼ਲਤ, ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ, ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਸੇਲਜ਼ਮੈਨ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕ ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੇ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਵਿਸਮਾਦ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਦੇਸ਼, ਕਾਲ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਨੂੰ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਇਸ ਸਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸਾਪੇਖਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of relativity) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਸਾਪੇਖਤਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਸਮਝਾਇਆ ਹੁੰਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼, ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੁਖੀ ਅਤੇ ਪੁਰਅਮਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਲੇਕਨ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਨੀ ਚਕਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਲੋਕੀ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਇੰਨੀ ਪੇਚੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਹੀਲੇ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ "ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਕਰਨ" ਦਾ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ, ਸਾਪੇਖਤਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਪੇਖਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਵੱਲੋਂ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ ਅਖੰਡ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਬੰਦਾ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਕਲ ਦੀ ਸਾਪੇਖ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਜਿਹਤਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਜਿਹਤਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

"ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ," ਮੈਂ ਚਾਹ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਨ ਲਈ ਰੁਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਅੱਗ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਦਮਕਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ। "ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਆਸਰੇ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਹਤਾ ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੈ।"

ਜੰਗ ਅਤੇ ਅਮਨ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ

ਇੱਕ ਪਿੰਡ

ਇੱਕ ਸੱਪ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਡੱਡੂ ਨੂੰ ਦਬੋਚ, ਘਾਹ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਚੀਖ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਬਹਾਦਰ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੀਆਂ ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਭੁੱਜਿਓ ਢੀਮ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਕੱਢ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੀ-ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਪੱਥਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ: "ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ?"

ਬਾਜ਼ ਸੱਪ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਘਿਆੜ ਬਾਜ਼ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਬਘਿਆੜ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਦ ਵਿਚ ਆਪ ਤਪਦਿਕ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਰਾਸੀਮ ਪਣਪਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਰਾਸੀਮਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਕਰ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਖੁਰਾਕ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਹੋਰ ਪਰਾਣੀ, ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਦਰਖਤ ਵਧਦੇ-ਫੁਲਦੇ ਹਨ। ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਡੱਡੂ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਨਵਰ, ਚੁੱਖ-ਬੂਟੇ, ਜੀਵਾਣੂ, ਇਹ ਸਭ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਮੁਨਾਸਬ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯਮਿਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੁਣ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਤਾਕਤਵਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਛਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿ-ਅਸਤਿਤਵ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਵੇਖ ਲਓ, ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਇਹ

ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰੰਗਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸੋਚ ਗਡਮਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਡੱਢ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ 'ਤੇ ਤਰਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਸੱਪ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਸੁਭਾਵਕ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਕੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੱਲ ਉਦਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ?

ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦੰਗਲ ਵਜੋਂ ਵੇਖੀਏ ਜਿਥੇ ਤਾਕਤਵਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਖ਼ੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਦੇਜ਼ਖ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੇਕਨ ਜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੇ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਜਿਤ ਕੇ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਿਹੜੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜਾਂਦੋ-ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਜੇਤੂ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ।"

ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਆਹੋ, ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਦਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ, ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਹਿ-ਅਸਤਿਤਵ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਫ਼ਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਇਵੀ (Ivy) ਦੀ ਵੇਲ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲਿਪਟਦੀ ਹੈ; ਕਾਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਤਣੇ ਅਤੇ ਟਹਿਣੀਆਂ 'ਤੇ ਉਗਦੀ ਹੈ। ਫਰਨ (Fern) ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਛਤਰ ਹੇਠਾਂ ਫੈਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਡੱਡੂ, ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ, ਛੋਟੇ ਜਾਨਵਰ, ਜੀਵਾਣੂ, ਖੁੰਬਾਂ, ਪੱਦਪੱਤੇ - ਸਾਰੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਹਿਮ ਕਿਰਦਾਰ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ।"

ਤੀਜਾ ਬੋਲਿਆ, "ਧਰਤੀ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਕਤਵਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇੱਥੇ ਸਹਿ-ਅਸਤਿਤਵ ਵੀ ਹੈ। ਤਾਕਤਵਰ ਜਾਨਵਰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ; ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਦੂਜੇ ਪਰਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਨ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਲਕੀਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।"

ਤਿੰਨ ਬੰਦੇ, ਤੇ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਜ਼ਰੀਏ। ਮੈਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਦੁਨੀਆਂ ਆਪ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ। ਮਨੁੱਖੀ ਖੁੱਧੀ ਦੇ ਸਾਪੇਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਕੋਈ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਕੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਤੇ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਪੇਖ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਸਾਪੇਖਤਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ - ਮਸਲਨ, ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਉੱਚ ਨੀਚ ਨਹੀਂ - ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਹੀਏ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵੇਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਢਾਂਚਾ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

"ਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਮਹਿਜ਼ ਸੋਚ ਉਡਾਰੀ ਨਹੀਂ? ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ, ਵੱਡੇ ਮੁਲਕ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਛੋਟੇ ਵੀ। ਜੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ, ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਰੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਚਾਹਰ ਹੈ, ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਵੀ। ਇਸ ਲਈ, ਬਲਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ, ਕਿ ਇਹ ਸਾਪੇਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਇਨਸਾਨੀ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਵੀ ਹਨ, ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ?"

ਦੂਜੇ ਜਾਨਵਰ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ ਕਿ ਜੰਗ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ," ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਾਹੀਆ ਡਰਾਮਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਨੂੰ ਡਰਾਮਾ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਤਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ। ਬੱਚੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਵੀ, ਤਾਕਤਵਰ ਵੀ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ, ਲੇਕਨ ਕੋਈ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਥੋਪਦੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੱਪ ਅਤੇ ਡੱਡੂ, ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੂਲ ਖੁਸ਼ੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਮੌਤ ਦਾ ਖ਼ੌਫ਼ ਹਾਲੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ।

ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਝਲਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਮੁਖਤਲਿਫ਼ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਹੀ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਪਿਆਰ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਮਾਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਰੇਮ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਕਰ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਪੱਖਾਂ-ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਪਰੇਮ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ, ਇਸ ਭੋਤਕ ਜਗਤ ਦੇ ਦਵੈਤ ਵਿਚ ਗੁਆਚਣ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕੀ ਆਪਣੇ "ਆਪੇ" ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਉਮੈ ਦਾ ਵਜੂਦ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ "ਆਪੇ" ਤੋਂ ਅਲੱਗ "ਦੂਜੇ" ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ, ਲੋਕੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਹਿਰਦਾ ਕੁਪੱਤੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਨਫ਼ਰਤ-ਅੰਗੇਜ਼ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉਸ ਦਾ "ਆਪਾ" ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਇੰਨਾ ਮੋਹ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਚਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਦਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਤੀ ਵਜਾ ਕੇ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਵਾਜ਼ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਖਬਰ ਹੱਥ 'ਚੋਂ ਜਾਂ ਸੱਜੇ 'ਚੋਂ। ਸਾਰੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਗ਼ਲਤ, ਨਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਮਾੜਾ। ਸਾਰੇ ਸਚੇਤਨ ਭੇਦ ਇਕੱਠੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗ਼ਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਗਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਕੀਲਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਾਕਮ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਧੱਕੜਸ਼ਾਹੀ ਜਮਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਹਮਲੇ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇਬੰਦੀ ਨਗਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੈ, ਇਹ ਧੱਕੜਬਾਜ਼ ਅਸਲਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਜੰਦਰਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਚਾਅ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਹਥਿਆਰ, ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੰਗ ਛੇਤਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜੰਗ ਦੀ ਆਫ਼ਤ, ਮੈਂ/ਦੂਜਾ, ਝਗੜਾ/ਮਾੜਾ, ਹਮਲਾ/ਬਚਾਅ ਵਰਗੇ ਖੋਖਲੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬਲ ਦੇਣ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਮਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਾਪੇਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ-ਫਾਟਕ ਤੋਂ ਰੁਖ਼ਸਤ ਹੋ ਕੇ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ। ਯਾਨੀ, ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦਾਤਰੀ ਨੂੰ ਤਿੱਖਾ ਕਰਨ।

ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਅਮਨ-ਪਸੰਦ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਲੇਕਨ ਹੁਣ ਉਹ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਨਾਲ ਮੀਟ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ-ਬਹਿਸੀ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਰੂਸ ਨਾਲ ਮੱਛੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਝਗੜਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਣਕ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ 'ਤੇ ਆਬਰਤ ਹਨ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਦੇ ਸਾਏ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਹਨੇਰੀ-ਝੱਖੜ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਹੋਣ ਤੋਂ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਰਖਤਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ "ਪਰਮਾਤਮਾ ਛਤਰੀ" ਹੇਠਾਂ ਪਨਾਹ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਕਿ ਅਗਲੀ ਜੰਗ ਛਿੜਨ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਸਿਆਹ ਛਤਰੀ ਹੇਠਾਂ ਹਲ ਵਾਹ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸੰਕਟ ਅੰਦਰੋਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ, ਦੋਵੇਂ ਪਾਸਿਓਂ ਹੀ ਵਧਦਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ, ਦੋਵਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਖਹਿਤਾ ਛਡਾਓ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

~

ਕੱਖ ਤੋਂ ਕਰਾਂਤੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ, ਦੋਵੇਂ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਬਚੀ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਬੱਸ ਇੱਕ ਬਿਰਧ ਕਿਸਾਨ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਜੋੜੀ ਚੱਪਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ - ਲੋਕਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ:

ਇੱਕ ਕੱਖ।

ਮੈਂ ਕੁੱਲੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣਿਉਂ ਥੋੜੀ ਪਰਾਲੀ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਿਜ਼ ਇਸ ਇੱਕ ਕੱਖ ਤੋਂ ਇਨਕਲਾਬ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

"ਇੱਥੇ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ਗ਼ਰਬ ਹੋਣ 'ਤੇ ਆਈ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਤਿਨਕੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਬੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਲਗਾਈ ਬੈਠੇ ਹੋ?" ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਕੁੜੱਤਣ ਸੀ।

ਬੜਾ ਨਿੱਕਾ ਅਤੇ ਹੌਲਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕੱਖ, ਲੋਕਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਇਨਕਲਾਬ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਯੋਜ਼ ਦੱਚੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੱਚਰ ਉੱਤੇ ਕੋਲੇ ਲੱਦ ਕੇ, ਕੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਾਟ 'ਤੇ ਗੁੰਦੂ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਲੇ ਢੇਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬਹੁਤ

ਵੱਡਾ ਰਈਸ ਆਦਮੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਕਿਵੇਂ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਹ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਲਿੰਦ, ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਜੁੱਤੇ ਸੁੱਟੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ।

ਉਸ ਦਾ ਮਾਟੋ ਸੀ: "ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕੱਖ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਜਾਣੋ, ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ, ਬਗੈਰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕਦਮ ਵੀ ਵਾਧੂ ਨਾ ਪੁੱਟੋ।" ਇਸ ਸੂਤਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੌਲਤਮੰਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਫੂਕ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਚਿੰਗਾਰੀ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਨਿਕਲੇਗੀ ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਕਰਾਂਤੀ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ।"

ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਸਰਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਰੁਮਕਦੀ ਹਵਾ ਨਾਲ, ਸਾਵੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਧੁੱਪ ਭਿਲਮਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਪਰਾਲੀ/ਨਾਭ ਵਰਤਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਤੌਰ ਲਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਪਰਾਲੀ/ਨਾਭ ਕਿੰਨੀ ਅਹਿਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ, ਕੋਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ, ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਣਵਾਹੇ ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮੈਂ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਝਾੜ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਤਹਿ ਹੇਠੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਬੇਹੱਦ ਤੰਦਰੁਸਤ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਸਾਲਾਂ ਬੌਧੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਮੈਂ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਯਕੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿ ਇਹ ਖੇਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਕਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਢੰਗ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਵਾਰ ਟੀ.ਵੀ. ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਵੀ ਬੋਲਿਆ।

ਇਹ ਬੜੀ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਨ ਪਰਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇੰਨੀ ਦਕਿਆਨੂਸੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਅਪਣਾ ਲੈਣ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਭਾਜੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਜ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿਚ ਭਰੜ ਰੋਗ ਅਤੇ ਤਣੇ ਦਾ ਗਾਲਾ ਵਰਗੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸਾਨ ਕਿਉਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਖਾਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਰੜ ਰੋਗ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ

ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਠਿਕਾਣੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਹੋਕਾਇਡੋ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਕਤ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾੜ ਦੇਣਾ ਕਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ।

ਡੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਮੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਵੀ ਸਿਆਲ ਕੱਟਣ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਕਿਸਾਨ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸਰਦੀਆਂ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਖਾਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਹਾਰ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲ ਜਾਵੇ। ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਪਾਨੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਇੰਨੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਗਿਆਨ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਖਿੰਡਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਲਈ ਉਸ 'ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਪਵੇਗੀ।

ਕਈ ਸਾਲ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਜ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਨ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਇਸ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗੇਗਾ।

ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਕੰਪੋਸਟ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਕੰਪੋਸਟ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਕੰਪੋਸਟ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਫਿਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ, ਅਤੇ ਗੰਢੇਇਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ "ਕੰਪੋਸਟ-ਸਟਾਰਟਰਾਂ" ਨਾਲ "ਬਿਹਤਰ" ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ, ਕਿ ਕੰਪੋਸਟ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਜ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤੂੜੀ ਬਣਾਏ ਬਗ਼ੈਰ, ਓਦਾਂ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦੇਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ, ਟੋਕਾਇਡੋ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੀ ਤਾਕੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਤੱਕਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਜਪਾਨ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਪਿਛਲੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜੋ,

ਚੀਨੀ ਦੂਧੀਆ ਮਟਰੀ, ਅਤੇ ਨਿੱਸਰਦੇ ਭਾਰੇਮੀਰੇ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਲਹਿਲਹਾਉਂਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅੱਧ-ਬਲੀ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਤਰਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਅਣਗੌਲਿਆ ਜਾਣਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਅਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਜੁੱਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹਾਤੀ ਦੀਆਂ ਫੁਸਲਾਂ (ਜੋ, ਕਣਕੀ ਆਦਿ) ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ "ਰਹਿਮ ਭਰੇ ਅੰਤ", "ਸੜਕ ਕੰਢੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ" ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਰਾਨ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਭਲਾ ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਜਪਾਨ ਦੇ ਉਜਾੜ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਨਹੀਂ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲ, ਮੈਂ, ਇਕੱਲਾ ਹੀ, ਇੱਕ ਕਰਾਂਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਾਂਗਾ!

ਜਿਹੜੇ ਨੌਜਵਾਨ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ, ਠਹਾਕੇ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

"ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਰਾਂਤੀ! ਚਲੋ ਭਲਕੇ ਜੋ, ਚੱਲ, ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੋਰਾ ਭਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਓਕੁਨਿਨੋਸੀ-ਨੋ-ਮਿਕੋਟੋ^੧ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿੱਠਾਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕਾਇਡੋ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।"

"ਓ ਨਹੀਂ ਓ ਜਵਾਨੇ, ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਨਹੀਂ," ਮੈਂ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਇੱਕ ਕੱਖ ਦੀ ਕਰਾਂਤੀ ਹੈ।"

ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਖਿਤੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਕੁੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਦਮ ਧਰਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਬਿੰਦ ਕੁ ਰੁਕਿਆ, ਤੇ ਪੱਕੇ ਰਹੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ, ਤੇ ਘਾਹ-ਬੂਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਸੀਮ ਨੂੰ ਖੇਤਰਦੀਆਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਨਿਹਾਰਿਆ। ਫਿਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਹੇਠਾਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵੱਲ ਵੱਗ ਤੁਰਿਆ।

~*~

^੧ ਜਪਾਨੀ ਦੰਤ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦਾ ਫਹਿਸਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਪਰੇ ਬੋਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ~ਲ.ਕ.